

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

Görögország és a NATO

A hidegháború ára

Diszciplínavita a hadtudományról

A védelem stratégiai alapkérdései

A légierő a békétámogató műveletekben

A magyar hadtudomány történetéből

A vezetés korszerűsítése

Információvédelem

A titkosszolgálatok civil kontrollja

Bűnözés-bűnüldözés

Katonanők a NATO-ban

Doktoranduszok találkozója (DOSZ)

A társasági élet hírei

X. évfolyam
2000/1.

A tanulmányok szerzői

Dr. Ács Tibor nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora

Babos Tibor őrnagy,
doktorandusz,
DOSZ tud. osztályvezető

Dr. Bognár Károly nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora

Dr. Forgács András nyá. nagykövet

Dr. Gergely Attila nyá. rendőr ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Kassai Károly őrnagy,
alosztályvezető

Kuti Ferenc alezredes,
doktorandusz

Dr. Lükkő Dénes alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Magyar Ferenc mk. őrnagy,
doktorandusz

Dr. Pataky Iván nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pekó József nyá. ezredes,
egyetemi docens

Dr. Rádlí Tibor ezredes,
főiskolai docens

Sarah Garcia őrnagy (USA),
a NATO nőbizottságának vezetője

Siposné dr. Kecskeméthy Klára alezredes,
a földrajztudomány kandidátusa

A társasági élet rovatot összeállította:

Báty Sándor,
Lánszki János,
Págány István,
Simon Ákos,
Számvéber Róbert és
Ványa László közreműködésével

Zimits Rezső

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

X. évfolyam

1. szám

2000. március

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Forgács András	Görögország és a NATO, a görög nemzetbiztonsági stratégia	3
Bognár Károly	A hidegháború ára, a fegyverkezés terhei a világban	15

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Rádlí Tibor	A hadtudomány értelmezésének és struktúrájának alakulásáról	27
Pekó József	A katonai védelem stratégiai alapkérdéseiről	37
Lükő Dénes	A légierő szerepe a béketámogató műveletekben	52

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Kassai Károly	A vezetés korszerűsítésének technikai feladatai	63
Magyar Ferenc	A hálózatszervezés biztonsági szempontjai	72

RENDVÉDELEM

Kuti Ferenc	A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése	83
Gergely Attila	A bűnüldözés alakulása a rendszerváltás óta	96

FÓRUM

Sarah Garcia–Siposné Kecskeméthy Klára

Katonanők a NATO-tagállamok
fegyveres erőiben 107

Ács Tibor

Hollán Ernő, az MTA
Hadtudományi Bizottságának első elnöke 115

Babos Tibor

Egy magyar tudományos világtalálkozó 121

Pataky Iván

Figyelemre méltó körkép hadseregünkről 125

A társaság 1999. évi pályázatának eredményei 126

TÁRSASÁGI ÉLET

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának ülése 127

Az MHTT elnökségének üléséről 128

A szakosztályok rendezvényei 129

Minőségoktatók IV. országos konferenciája 133

A védelemgazdasági és a logisztikai szakosztály közös fóruma 134

Vezetési hadviselési konferencia 135

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálthatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Forgács András

Görögország és a NATO, a görög nemzetbiztonsági stratégia

A Kelet és a Nyugat közötti globális enyhülés, a NATO és a Varsói Szerződés katonai természetű éles szembenállásának megszűnése, majd a VSZ felszámolása gyökeresen új helyzetet teremtett a Balkán-félszigeten is. Görögország feje felől a 60-as évek derekától fokozatosan elhárult egy átfogó világméretű konfrontáció regionális implikációinak veszélye. Gyakorlatilag megszűnt az észak felőli fenyegetettség és annak érzése is. Ezzel egyidejűleg új kihívások jelentkeztek, amelyekre a görög nemzetbiztonsági stratégiának és védelmi doktrínának megfelelő válaszokat kell adnia. Ezek a kihívások mindenekelőtt a 70-es évek eleje óta állandósult és időnként éles fordulatot öltő görög–török ellentétekben, Jugoszlávia felbomlásának a Balkán-térség egészét destabilizáló regionális hatásaiban, a közel-keleti térség stratégiai viszonyainak átrendeződésében testesülnek meg. A szerző kísérletet tesz arra, hogy röviden bemutassa a görög védelmi doktrína fejlődésének főbb állomásait 1952-től napjainkig, különös tekintettel a görög–török viszony problémáinak görög értelmezésére, s a problémákra való válaszkeresésre.

A 90-es évek elejétől Görögország stratégiai helyzetét alapvetően többé nem a szovjet–amerikai szembenállás által meghatározott globális, hanem főként regionális tényezők determinálják. Görögországnak a jelen viszonyok között, egyfelől meg kell találnia helyét és szerepét az Európában és az Európával határos térségekben a regionális konfliktusok megelőzését és kezelését a politikai, a katonapolitikai együttműködés új formáit előtérbe helyező új, NATO-védelmi felfogásban; másfelől érvényt kell szereznie specifikus biztonsági érdekeinek is, mindenekelőtt Törökországgal szemben. Emellett folyamatosan számolnia kell a Balkán-félszigeten immáron egy évtizede fel-felizzó, etnikai fogantatású konfliktusok elsősorban nem katonai, hanem biztonságpolitikai természetű regionális következményeivel s tágabb értelemben a Földközi-tenger keleti medencéjének, sőt a Fekete-tenger és a Kaukázus térségében végbemenő folyamatok közvetett és közvetlen hatásaival is.

A 80-es évek elejére kialakult és gyorsan változó viszonyok kikényszerítették a közel három évtizedes hidegháborús időszakban domináns és kizárólag a VSZ–NATO szembenállásra építő, gyakorlatilag az USA és a NATO által megszabott és azoknak alárendelt védelmi stratégia és doktrína fokozatos felülvizsgálatát és folyamatos kiigazítását. A Ciprus területének részleges török katonai megszállásába torkolló görög–török konfliktus világossá tette, hogy a NATO regionális törekvései, érdekei és a specifikus görög stratégiai, katonai érdekek gyakran nem konvergál-

nak. Görögország a ciprusi konfliktusban nem találta meg (nem is találhatta meg) a remélt vagy feltételezett támogatást és védelmet a szövetségi rendszerben. Mindazonáltal a NATO-ból történő esetleges kilépés vagy az azzal történő fenyegetőzés – különösen a Szovjetunió, majd Oroszország világhatalmi befolyásának és súlyának számottevő csökkenését követően – egyáltalán nem bizonyult járható útnak, politikai, diplomáciai szempontból különösképpen előnyösnek.

Ilyen körülmények között, a görög katonai és politikai vezetésnek nap mint nap azon kellett és kell munkálkodnia, hogy összehétköztesse a NATO-tagságból fakadó kényszereket, kötelezettségeket a sajátos görög érdekek diktálta nemzeti stratégia követelményeivel, s lehetőség szerint saját törekvései és érdekei szempontjából optimálisan kamatoztassa az euroatlanti és az európai katonai, gazdasági és politikai integrációkhoz (NATO, EU, NYEU) tartozásának tényét. Figyelembe véve a lakosság egy jelentős szegmensének és a számottevő befolyással rendelkező baloldali orientációjú politikai elit hagyományosan USA- és NATO-ellenes érzületeit, a görög kormányok, politikai irányultságuktól függetlenül, gyakran kénytelenek voltak bizonyos és nem kockázatmentes politikai-diplomáciai játszmákba bocsátkozni, amelyeknek mérlege nem minden esetben pozitív.

Görögországnak a 21. század hajnalán stratégiai, politikai és katonai szempontból lényegesen összetettebb és kevésbé kiszámítható helyzettel kell megbirkóznia, mint a 2. világháború vége óta bármikor. Az új helyzetet egyidejűleg jellemzi a külpolitikai mozgástér tágulása, az önálló cselekvés lehetősége és természetesen felelőssége, továbbá a globális veszélyforrások csökkenésével szemben a regionális fenyegetettség növekedése. Olyan, a védelmi doktrína és a hagyományos értelemben vett honvédelem keretein túllépő, átfogó nemzetbiztonsági stratégiára van szükség, amely a formálódóban lévő új és még számos vonatkozásban képlékeny nemzetközi rend keretei között – hatványozottabban számolva az ország biztonságpolitikai helyzetét befolyásoló valamennyi tényező természetével, kockázati súlyával és kölcsönhatásával – egyformán képes az országot érő „hagyományos” és új típusú biztonságpolitikai kihívásokra érvényes és adekvát válaszokat adni.

Görögország stratégiai szerepe, a görög védelmi doktrína 1952-től napjainkig

Görögország egyidejűleg szárazföldi és tengeri hatalom. Stratégiai szerepét és fontosságát elsődlegesen az determinálja, hogy szárazföldön, vízen és a levegőben egyaránt ki-hagyhatatlan láncszemként, összekötő és közvetítő kapocs K–Ny-i és É–D-i irányban Nyugat-Európa, továbbá a Közel-Kelet, Közép- és Délkelet-Európa, valamint a Közel-Kelet és Fekete-tenger térsége között. Globalizálódó korunkban, a modern haditechnika, a hagyományos és a nukleáris fegyverzet, a korszerű távközlés és a közlekedés, valamint az egységes világ gazdaság korában is jelentősnek tekinthető a stratégiai értéke. Az a szuperhatalom vagy politikai-katonai tömörülés, amely ellenőrzi a görög térséget, az a világpolitika és a világ gazdaság szempontjából vitális jelentőségű övezetekre képes befolyását kiterjeszteni. A térség felett éppen kontrollt gyakorló nagyhatalomnak a görög védelmi képesség fenntartásához és minőségéhez csupán ilyen értelemben és mértékben fűződik érdeke.

Görögország Törökországgal együtt 1952-ben lett a NATO tagja. Az ország stratégiai térségként hármassal jelentőséggel bírt az USA vezette NATO számára:

- a.) Az ország területén 1953 után létesített tengerészeti, légi támaszpontok, a Szovjetuniót övező támaszpontrendszer láncszemeiként elsődlegesen Moszkva elrettentésére (policy of deterrence) voltak hivatottak.
- b.) A több mint 1500 km hosszan húzódó közös határ az akkori balkáni kommunista (szocialista) országokkal (Jugoszláviát és Albániát is ideértve) a NATO déli szárnyán olyan *mellékhadszíntéri felvonulási területként* jött számításba, amely pusztán léténél fogva képes volt folyamatosan lekötöni s tehermentesíteni a középső hadművelleti térségben a NATO főerőit, ezzel csökkentve a fő csapásiránynak tekintett középső térségekre, elsősorban Nyugat-Németországra nehezedő nyomást.¹
- c.) Az Olaszország, Görögország és Törökország alkotta délkeleti NATO-szárny tengelyében Görögország biztosította a szárny földrajzi kohézióját, a négymillió négyzetkilométernyi terület három, egymástól meglehetősen elszigetelt hadművelleti térsége (1. Északkelet-Olaszország, 2. Thrákia és a szorosok, 3. Északkelet-Törökország) közötti összeköttetést.

Az 50-es évtizedben a görög katonai tervezés és irányítás teljes mértékben alá volt vetve az USA-nak és a NATO-nak. Önálló görög védelmi doktrínáról ebben a periódusban nem beszélhetünk. A görög fegyveres erők szövetségesi kötelezettsége elsődlegesen az ország „belső biztonságának a fenntartása és szavatolása” volt. „Északról jövő támadás esetén” a görög fegyveres erők szerepe arra korlátozódott, hogy a NATO főerők megérkezéséig az első támadó hullámot feltartóztassák. A 60-as években fokozatosan módosult ugyan Görögország katonapolitikai helyzete, ám ez 1974-ig egyáltalán nem tükröződött a görög védelmi doktrínában.

A görög védelmi gondolkodásra a Ciprus közel 40%-ának török katonai megszállásával végződött, 1974. júliusi válság gyakorolta a legmélyebb hatást.² A görög fegyveres erők akkor képteleneknek bizonyultak a török katonai akcióval szembeni bármilyen érdemi reagálásra vagy hatékony válaszlépésre. A NATO és az USA nem lépett fel tevőlegesen a török invázióval szemben, s erőfeszítéseik tulajdonképpen csupán arra irányultak, hogy mindenáron elhárítsák a két NATO-tagállam közötti közvetlen fegyveres konfrontáció veszélyét, s elejét vegyék minden olyan politikai vagy katonai akciónak, amely veszélyeztetné a sziget tekintetében a fennálló status quót (pl. a ciprusi brit katonai támaszpontok jogállását). A Szovjetunió fellépése sem lépte túl a verbális tiltakozás küszöbét. A szovjet stratégiák számára egyáltalán nem volt ugyan

1 Amerikai katonai elemzők soha nem rejtették véka alá azt a véleményüket, hogy az USA és a NATO számára stratégiai fekvése és geostratégiai adottságai (a szorosok ellenőrzése, a 2000 kilométeres közös határ a Szovjetunióval, szovjet Közép-Ázsia szomszédsága) miatt Törökországnak nagyobb fontossága van, mint Görögországnak. Ezért, továbbá a török belső viszonyokra jellemző ingató és kényes egyensúly miatt is, Törökországnak folyamatosan nagyobb figyelmet szenteltek, mint Görögországnak, amely a szövetségi rendszer déli szárnyán legjobb esetben is csak a „kisöcs” szerepére tartott igényt.

2 A Makariosz érsek kormányának erőszakos megdöntése nyomán kirobbant válsággért, a török invázió kiprovokálásáért kétséget kizáróan a jobboldali katonai juntát terheli a felelősség. Ez a kalandorlélés adta meg végeredményben a kegyelemdőfést a diktatúrának.

közömbös a szemben álló katonai tömb keretei között tapasztalható meg hasonlóság, de fontosabb volt, hogy semmi olyat ne tegyenek, ami elidegeníthetné a kétezer kilométer hosszú közös határral rendelkező Törökországot. Az ENSZ szerepe is elsősorban a fegyveres konfliktus kiújulásának, a két népközösség közötti súlyos incidenseknek a megelőzésére korlátozódott. A ciprusi probléma politikai és tárgyalásos megoldására, a többnyire konföderatív jellegű megoldás variánsain alapuló világszervezeti javaslatok hol az egyik, hol a másik, hol mindkét érintett fél elutasításába ütköztek.

Nem kisebb kihívást jelentett a görög védelmi doktrína és fegyveres erők számára a 70-es évek második felétől az *Égei-tenger felett gyakorolt ellenőrzés* kérdéseiben (a kis-ázsiai part menti vizek, a kontinentális talapzat, bizonyos sziklazátványok hovatartozása, a nemzetközi légtér ellenőrzése) támadt, s időnként a fegyveres összetűzés küszöbéig jutó török–görög ellentétssorozat. Törökország katonai, politikai, diplomáciai akcióit görög részről az Égei-térségben az első és a második világháború után kialakult és nemzetközi szerződések (lausannes-i szerződés, montreux-i szerződés, párizsi szerződés, tengerjogi szerződés) és technikai jellegű megállapodások (ICAO-rendelkezések a légtérellenőrzésről) által szankcionált viszonyok megváltoztatásának kieroszakolására, esetenként az azokból fakadó görög jogok (pl. kontinentális talapzat, nemzeti felségvizek határainak kiterjesztése) érvényesítésének megghiúsítására irányuló kísérletként értékelték.

Az 1974-től a 80-as évek végéig tartó időszakban a görög védelmi politikát a pártpolitikai fogantatású, konjunkturális küzdelmekkel is bőségesen átszínezett, folyamatos önkorrekció és kiigazítás, a rohamosan változó külső biztonságpolitikai környezethez történő kényszerű alkalmazkodás és az új fejleményekre való, nem minden esetben szerencsés reakciók által indukált erőteljes hullámmozgások jellemezték.

A görög katonai gondolkodásban előtérbe került a török fenyegetés elhárítására alkalmas hatékony, rugalmas és autonóm védelmi potenciál megteremtésének igénye és vágya. Az 1974-es ciprusi válság tapasztalatai egyértelműen bizonyították, hogy a görög–török katonai erőviszonynak a NATO-szövetségre építő, ún. *külső kiegyenlítése* nem több illúzió. A török–görög „katonai aszimmetriának” a *védelmi autonómia* megteremtésén alapuló, ún. *belső kiegyensúlyozása* került előtérbe, ami a feltételezett török támadó szándék „hihető elrettentését” elsődlegesen a görög védelmi képesség átfogó megerősítése révén látta megvalósíthatónak. Egy percig sem volt azonban a görög politikai-katonai gondolkodás számára kétséges, hogy a szélesebb autonómia megteremtésének lehetőségét csakis a NATO-n belül maradás feltételei között kell keresni.

Az 1974 utáni görög kormányok egészen napjainkig a görög katonai elemzők által a „NATO plusz doktrínának” nevezett koncepció jegyében igyekeznek a védelmi politika valós dilemmáira érvényes válaszokat keresni és adni. Tulajdonképpen a jelenlegi nemzetvédelmi stratégia alapját is képező ezen doktrína az alábbi fontosabb elemeket foglalja magában:

- A külpolitika és a diplomácia aktív eszközeinek céltudatos alkalmazásával az ország nemzetközi mozgásterének bővítése az USA-tól és a NATO-tól való egyoldalú függés lazítása, egyidejűleg pedig Görögország külső biztonságpolitikai támaszainak szélesítése.
- A kizárólag nemzeti parancsnokság alatt álló erők létszámának növelése a NATO-parancsnokság rendelkezésére bocsátott erőkkel szemben.

- A légierő és a haditengerészet korszerűsítése, mozgékonyságának növelése.
- A honvédelmi ipar fejlesztése révén a fegyveres erők külső fegyverszállítók-tól való függőségének csökkentése.

A katonai diktatúra összeomlását és a ciprusi török katonai intervenciót követően, az 1974 nyarán hatalomra került, konzervatív színezetű demokratikus Karamanlisz-kormány első drámai külpolitikai döntései közé tartozott a *NATO katonai szervezetéből való kivonulás*, és ezzel szinte egyidejűleg az ország felvételi kérelmének előterjesztése az EGK-ba.

A NATO katonai szervezetétől való látványos távolmaradás esztendői (1974–1980) során a görög politikai vezetés számára azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a NATO-tagságnak nincs ésszerű alternatívája. A 70-es évek végén azután a politikai konfrontációs magatartást – noha e tekintetben időnként erőteljes hullámszöglet volt tapasztalható – a szövetség katonai szervezetébe történő visszatérés határozott szándékától vezérelt intenzív és szívós érdemi alkudozás váltotta fel. Az alkufolyamatban, a NATO katonai szervezetébe visszatérés ügyét és az amerikai katonai támaszpontok használatának további engedélyezését Görögország igyekezett olyan előfeltételekhez kötni, amelyek a görög fegyveres erők számára a NATO-n belül a lehető legtágabb mozgásteret biztosítják, a délkeleti szárnyon katonai előnyökhöz juttatják Görögországot Törökországgal szemben. Az alkufolyamat eredményeként Görögország 1981-ben visszatért a NATO katonai szervezetébe.

A közel hat esztendőt átívelő, sokmenetes és fordulatokban bővelkedő katonai-diplomáciai tárgyalások Görögország szempontjából sovány eredményekkel zárultak. A legjelentősebb eredmény talán egy új NATO-parancsnokság (LANDSOUTHCENT) létrehozása volt a thesszáliai Larisza városában. Görög felfogás szerint ugyanis ezzel nem csupán felértékelődött a déli szárnyon Görögország szerepe a NATO parancsnoki struktúrájában, hanem az addicionális szövetséges parancsnokság a többi görögországi NATO- és amerikai támaszponttal egyetemben, pusztán létükkel fogva, elrettentő hatást gyakorolnak minden potenciális támadóra, így Törökországra is. Sikertől továbbá kieszközölni a Törökországnak és Görögországnak szánt amerikai fegyverszállítások tekintetében a korábban kialakult arány (10:7) fenntartását, s a török protestálás ellenére biztosítani, hogy az Égei-tenger feletti nemzetközi légtérrel is magában foglaló térségben, a görög parancsnokság alatt működő NATO légi ellenőrzési és azonosítási körzet határai megegyezzenek az ICAO által a polgári légiforgalom irányítására 1947-ben kialakított körzetével (FIR [Flight Information Region] ATHENS). Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy az egész Égei-tenger feletti teljes légtér (ideértve a nemzetközi légtérrel is) ellenőrzése, leszámítva a kis-ázsiai partokat szegélyező keskeny sávot, görög kézben maradt.³

Meddőnek bizonyult azonban minden olyan kísérlet, amely a ciprusi kérdés-

3 Ezzel szemben Törökországnak tett engedményként értékelték Görögországban azt a NATO-döntést, hogy Thrákia és a szorosok térségére vonatkozó szövetséges szárazföldi hadműveleti tervek kidolgozásánál, az 1936. évi montreux-i szerződésnek a sziget demilitarizált státuszával kapcsolatos obskúrus passzusára hivatkozással, nem vették számításba a Dardanellákhoz viszonylag közeli Limnosz szigetet, s az ott állomásozó görög erőket. Ugyancsak a szigeten állomásozó görög erőket, s magát Limnosz szigetet is kiiktatták a térségben szervezett szövetséges hadgyakorlatokból, a katonai infrastrukturális fejlesztésekből. Ez további viták és nézeteltérések forrása volt.

ben Görögország szempontjából egyoldalúan kedvező NATO állásfoglalás és főként aktív fellépés kicsikarására irányult.

Görögország nemzetbiztonsági helyzetében döntő fordulatot eredményezett az országnak az Európai Gazdasági Közösségbe történt felvétele 1979 májusában.⁴

Az EGK tagság elnyerését követően, a görög diplomácia minden lehetőséget és alkalmat megragadott arra, hogy a görög–török kapcsolatokat „közösségesítse”,⁵ azaz a görög–török vitás kérdésekben az „európai szolidaritás” jegyében az EU-t Görögország szempontjából kedvező állásfoglalásra rábírja, elérje, hogy Ankara számára „Athénon keresztül vezessen az út Brüsszelbe”. A görög külpolitika másik alapvető célja arra irányult, hogy Törökországot elszigetelje, s lehetőleg minden európai politikai, katonai integrációs szervezettől (EU, NYEU) távoltartsa, s minden lehetséges eszközzel keresztezze az „európai nemzetek családjához történő török csatlakozási törekvéseket”.

A görög erőfeszítések arra elégségesnek bizonyultak, hogy Törökország európai integrációs törekvéseit megghiúsítsák, az EU, a NYEU és a Törökország közötti kapcsolatok intézményesülését lassítsák, elodázzák,⁶ de arra a legkevésbé sem, hogy egy-egy, a görög érdekek szempontjából ténylegesen kedvező politikai deklaráción túlmenően Törökország katonai, politikai vagy gazdasági érdekeire nézve komolyan sérelmes lépésekre, döntésekre bírják rá EU-beli szövetségeseiket.

A görög külpolitika törekvése volt az is, hogy a Balkán-félszigeten, de Közép-Ázsiában s az arab világban versenyre keljen a török befolyással. A görög kormányok a 80-as évek második felében látványos gesztusokat tettek a balkáni államokkal való együttműködés elmélyítésére, a kapcsolatok fejlesztésére a Törökországgal és izraeli szövetségeseivel ellenséges vagy barátságtalan viszonyban lévő országokkal (pl. Szíria).

A görög kormányok a sorozatos demonstratív, ám hatásukat tekintve ellentmondásos politikai, diplomáciai lépések végrehajtásában nem mindenkor tanúsítottak a görög nemzeti érdekek érvényesítése szempontjából kellő következetességet, előrelátást. Olykor-olykor háttérbe szorult az érdekek és a lehetőségek gondos mérlegelésén alapuló, a tényleges és potenciális szövetségesek számára kiszámítható cselekvés. Ez mind a NATO, mind az EU részéről nem csupán a Törökországgal kapcsolatos ismerten túlzó görög igények, nézetek elutasításában vagy udvarias elhárításában mutatkozott meg, hanem esetenként egyéb külpolitikai kérdésben is megnemértést vagy megütközést váltott ki.⁷

A 90-es években a görög stratégiai, gazdasági érdekekre nézve kifejezetten sérelmes külpolitikai döntésnek bizonyult Jugoszlávia szétesésekor, az új macedón ál-

4 A Görögország EK-tagságáról szóló szerződés 1981. január 1-jén lépett hatályba.

5 Sztefanu Konsztantinosz: I evropaiki politiki tisz Elladosz (Görögország európai politikája) 221. old, I Ellada sztin Evropaiki Enoszi c. tanulmánykötetben, Ekdoszi Papaziszi, Athén, 1996.

6 Törökország először 1987-ben kérte felvételét az EK-ba. A csatlakozási kérelemmel kapcsolatban az Európai Unió testületei ismételt (legutóbb 1997 decemberében) kedvezőtlenül foglaltak állást.

7 A 80-as évek második felében se szeri, se száma nem volt a nyugati világ (NATO, EU) egységes fellépését demonstratíven keresztülhúzó görög kormányzati lépéseknek (pl. az afganisztáni szovjet intervenció kapcsán a moszkvai olimpiai játékok bojkottjának elutasítása).

lam elismerésének és elnevezésének ügyében 1992–95 között képviselt álláspont. Görögország, Macedónia elismerésével kapcsolatos időhúzó és alkalmanként hisztérikus és sok tekintetben irracionális magatartása miatt, jó időre eljátszotta az esélyét arra, hogy a Balkán-félszigeten – tényleges „európai hivatását”⁸ is betöltve – érvényt szerezzen saját vitális stratégiai, politikai és gazdasági érdekeinek.

A katonai és politikai vezetés már a 70-es években komoly erőfeszítéseket tett a védelmi képesség fokozására. Ezekben az években megkezdte a fegyveres erők átfogó korszerűsítését, autonómiájának, harcképességének és mozgékonyságának erősítését. Jelentős fejlemény volt az 1985 januárjában nyilvánosságra hozott *Új védelmi politika*, amely a nemzeti erőforrások totális mozgósítására (és az ún. össznépi védelemre) építve – főleg az Égei-szigeteken és Nyugat-Thrákiában – a védelmi képességek, a reagálóképesség lényeges fokozását kívánta elérni.

Összefoglalva megállapítható, hogy a 80-as évek végére az autonóm védelmi képesség megteremtésében Görögország figyelemre méltó, de csak viszonylagos eredményeket ért el:

- Sikert elérni az alapvető célt, a politikai-területi status quo fenntartását az Égei-tenger térségében. Politikai-jogi értelemben a görög pozíciók a térségben nem romlottak: az Égei-szigetek hovatartozásának, a területi vizek, a kontinentális talapzat, a légtér ellenőrzésének kérdésében – időnként súlyos incidensek, egyes vitás kérdések „befagyasztása” árán – a görög érdekek végeredményben nem sérültek.
- A ciprusi kérdésben azonban a görög érdekek szempontjából nem történt érdemi előrelépés, Görögország sem katonai, sem diplomáciai értelemben nem volt képes kedvező fordulatot kierőszakolni. Ellenkezőleg, az ún. Észak-ciprusi Köztársaság 1983-ban történt kikiáltása nyomán Törökország katonai, politikai jelenléte a szigetországban állandósulni látszik. Az amerikai-szovjet globális és regionális vetélkedés, majd a szovjet világhatalom hanyatlásának körülményei között az ENSZ, a NATO, a NYEU, az EU és a nagyhatalmak de facto tudomásul venni látszottak a kialakult helyzetet. Nem történt olyan politikai, diplomáciai lépés, amely Törökországot meghátrálásra készítette vagy kényszerítette volna. A nemzetközi politikai-diplomáciai erőfeszítések elsősorban arra irányultak, hogy elejét vegyék egy újabb és beláthatatlan következményekkel járó görög–török fegyveres összeütközésnek.
- Nem hozták meg, de nem is hozhatták meg a remélt eredményt a görög–török stratégiai-katonai erőegyensúly megteremtésére tett erőfeszítések. Görögország EU-, majd NYEU-tagsága fokozta az ország stratégiai értelemben vett védettségét, s javította nemzetközi alkupozícióit. Az ebből fakadó előnyöket Görögország a török–görög viszály szempontjából csak kevéssé tudta kamatoztatni. Ez elsősorban annak tudható be, hogy a 80-as évek végén a Közel- és a Közép-Keleten végbement többrendbeli átrendeződés (az izlám fundamentalizmus terjedésének veszélye, a Szovjetunió felbomlása és

8 Sztefanu Konsztantinosz szerint az EU-tagságból fakadó egyik „kihívás” Görögország számára, hogy elismertesse „európai szerepét” a Balkán-félszigeten és ennek a szerepnek érvényt is szerezzen. I.m. 221. old.

Közép-Ázsia térségének destabilizációja, majd az Öböl-háború stb.) Törökország stratégiai szerepének ismételt felértékelődését eredményezte.

- A számok és adatok tükrében⁹ a tisztán vett katonai erőegyensúly terén – húsztíz megfeszített fegyverkezése ellenére – a helyzet Görögország szempontjából csak romlott.

Görögországnak a 80-as 90-es évek fordulóján tehát ugyanazokkal a stratégiai, katonai politikai, kihívásokkal kellett szembenéznie, mint egy negyedszázaddal korábban. Nem sikerült a Törökországgal fennálló viszony jellegében érdemi és kedvező változást elérni, miközben stratégiai, katonai értelemben sem sikerült a két ország közötti erőegyensúlyt Görögország javára billenteni. Észak-Ciprus katonai megszállása megmutatta, hogy Törökország katonailag már a 70-es években képessé vált kombinált hadműveletek végrehajtására.

A görög nemzetvédelmi politika napjainkban

A hidegháborús korszak lezárulása, a NATO–VSZ szembenállásában testet öltő bipoláris világrend vége Görögország számára új lehetőségeket, esélyeket és egyben új kihívásokat teremtett. Hivatalos görög felfogás szerint a nemzetközi viszonyokat immáron nem a közép-európai térségre fókuszáló kelet–nyugati ellentétek uralják, amelyeknek Görögország földrajzi fekvése okán is csak „epizodistája” lehetett. A nemzetközi politika súlypontja „Európa peremére” (értsd: a Balkánra, a Földközi-tenger keleti térségére), a Közép-Keletre tevődött át.¹⁰ A görög politikai és katonai vezetés arra a következtetésre jutott, hogy a poszthidegháborús viszonyok között Görögországra, stratégiai, geopolitikai helyzete folytán, saját katonai, gazdasági potenciáljánál fontosabb regionális szerep vár egyidejűleg mind a Balkánon, mind a Földközi-tenger keleti medencéjében s – bár kisebb mértékben – a fekete-tengeri és a kaukázusi térségben is.

A hivatalos görög nemzetvédelmi politika bevallott célja, hogy a regionális biztonság és stabilitás megteremtésében és fenntartásában aktív, kezdeményező tényező legyen, s – egyetlen balkáni NATO-, EU- és NYEU-tagként – „európai missziót” betöltve hangadó szerepet vigyen: a Balkán szószólója legyen Európában, Európáé a Balkánon.

- Ebben a kontextusban Görögország a leghatározottabban síkraszáll a NATO és az EU „balkáni bővítése” mellett. Mindenekelőtt Románia, Bulgária és Szlovénia felvételét sürgeti, mivel a balkáni stabilitás zálogát a térség országainak gazdasági, politikai és katonai integrációjában látja. Ez teremti meg görög felfogás szerint a térség gazdasági felzárkóztatásának feltételeit is.

⁹ The Military Balance, 1997/1998, International Institute for Strategic Studies, London, 56–57 és 67–69. old.

¹⁰ Kétségtelen tény, hogy a 90-es években a balkáni térségben végbemenő folyamatok jelentették a leg-súlyosabb kihívást a „vén kontinens” biztonságára és stabilitására nézve. Ez a harmadik évezred legelején sincs másként. Az USA és Nyugat-Európa alapvető stratégiai, gazdasági és politikai érdeke, hogy a Balkánon, a Földközi-tenger keleti medencéjében és a Fekete-tenger térségében regionális alapokon nyugvó, tartósan kiegyensúlyozott és stabil viszonyok jöjjenek létre. Ezek megteremtése nem képzelhető el Görögország (és Ciprus) tevőleges bekapcsolása és részvétele nélkül.

- Görögország egyébként kiemelkedő eredményeket ért el balkáni szomszédsági politikájában. A 70-es évek derekától követett kapcsolatépítő, bizalom-erősítő politika meghozta gyümölcseit: Görögországnak valamennyi balkáni szomszédjával kétoldalú megállapodásokon nyugvó, stabil politikai, katonai, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai vannak. Balkáni partnerei Görögországot nemcsak balkáni szomszédnak, hanem „európai partnernek” is tekintik. Görögország – aktív regionális és európai „küldetéstudatával” összhangban – katonai szerepet vállalt a boszniai békerendezésben, az EBESZ albániai vállalkozásában is. A Jugoszlávia felbomlását kísérő folyamatok időnként némi és átmeneti zavart okoztak és okoznak Görögország Balkán-politikájában. Ilyen kisiklásnak tekinthető a Macedónia önállósulása kapcsán képviselt görög álláspont, vagy a koszovói válság során tanúsított ellentmondásos magatartás.¹¹ Sohasem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a görög kormányok politikájára akarva-akaratlanul rányomja bélyegét a közvélemény egy jelentős szegmensének hagyományos, nem ritkán virulens NATO-ellenessége, és a 19. század végi balkáni függetlenségi küzdelmek óta gyakori sorsközlösségben gyökerező, ugyancsak hagyományos szerbbarátsága.¹²

Az európai államok által vallott külpolitikai axiómák visszaigazolni látszanak a görög külpolitikának az ország helyéről és szerepéről vallott „világképét” s felfokozott európai küldetéstudatát:

- A katonai szövetség formálódóban lévő új stratégiai koncepciójának centrális elemét képezi a politikai-katonai (preventív intézkedések, „nem-hagyományos” válságok és fegyveres konfliktusok komplex kezelése, politikai-katonai párbeszéd) és területi értelemben (a Földközi-tenger, a Fekete-tenger és a Kaukázus térsége) vett kiterjedtebb felelősségvállalás, továbbá a regionális szintű biztonság előtérbe állítása, a sokoldalú regionális együttműködések ösztönzése és támogatása.
- Az önálló európai védelmi potenciál létesítésére irányuló legfrissebb tervek is határozottan kedvezőek a görög biztonságpolitikai érdekek, regionális törekvések szempontjából. De így van ez a török–görög vetélkedés szempontjából is, történjék ez akár az európai stratégiai és védelmi identitás (ESDI) NATO-n belüli megteremtésének, akár az Európai Unió közös kül- és védelmi politikai koncepciója erősítésének és az annak alapján önálló védelmi képesség kialakításának formájában.
- Végül, de nem utoljára az európai határok megváltoztathatatlanságával kapcsolatos európai felfogás is teljes mértékben egybevág a görög kül- és biztonságpolitika jelenlegi érdekeivel. Görögország a leghatározottabban sikrazsáll Jugoszlávia, ill. a hajdanvolt tagköztársaságok határainak fenntartása

11 A legkirívóbb példája a Macedónia függetlenné válására történt, elsieltett és nemzeti elfogultságtól átítatott reagálás volt. Következményeként Görögország különleges esélyt szalasztott el arra, hogy az újonnan függetlenné vált állammal különleges gazdasági-politikai kapcsolatrendszer építsen ki.

12 Időről időre nehezen sikerül feloldani a Szerbiához fűződő hagyományos jó viszony mindenáron való megőrzésére irányuló törekvések és a Milosevics rendszer nacionalista, az etnikai tisztogatás legdurvább módszereitől sem visszariadó politikája elleni fellépés közötti ellentmondást.

mellett, s általában mindennemű határmódosítás ellen a Balkán-félszigeten. Ezt az álláspontot képviselte Görögország igen erélyesen a koszovói háború során és a jövőre rendezés elvei kapcsán.¹³

A hivatalos görög nemzetvédelmi politika az alábbiak szerint artikulálja az új nemzetközi viszonyok között Görögország megnövekedett stratégiai szerepét és – elsődlegesen Törökország vonatkozásában – a specifikus görög biztonságpolitikai érdekek érvényesítését.¹⁴

A görög nemzetvédelmi politika alapvető céljai:

- az ország szuverenitásának, területi integritásának biztosítása, a görög nép védelme mindennemű külső fenyegetéstől vagy támadástól;
- a ciprusi görögség biztonságának szavatolása;
- a honvédelemhez szükséges eszközök biztosítása annak érdekében, hogy a nemzeti szuverenitás szárazföldön, levegőben és tengeren ténylegesen biztosítottassék;
- a regionális stabilitás fenntartása, a periferiális konfliktusok megoldása, a katonai egyensúly fenntartása;
- a Görögország szövetségi kötelezettségeiből és a kollektív biztonsági szerződésekben viselt tagságából adódó előnyök maximalizálása a nemzeti érdekek védelme szempontjából;
- a baráti és jószomszédi kapcsolatok és az együttműködés előmozdítása a görög geopolitikai érdekek szempontjából fontos térségekben (Európa, Balkán-félsziget, Fekete-tenger, Földközi-tenger keleti térsége, Közel-Kelet, Észak-Afrika);
- a honvédelmi ipar fejlesztése révén hozzájárulás az ország gazdasági fejlődéséhez.

A fentiekből is kitűnik, hogy a görög nemzetvédelmi politika céljai és elvei változatlanul a „NATO plusz doktrína” nyomvonalát követik. E politika tengelyében – ha nem is bevallottan – a katonai és a politikai „elrettentés” (deterrence) eszközrendszerére építve, Törökországgal szemben a katonai-stratégiai egyensúly fenntartása az Égei-tenger térségében és a fennálló viszonyok megváltoztatására irányuló állítólagos török szándék megghiúsítása van. Az is nyilvánvaló, hogy a görög külpolitika, nemzetvédelmi politika valamennyi lényeges alkotóelemét (a NATO reformja, a NATO bővítése, az EU, a NYEU bővítése, az EU reformja, közép- és közkeleti, valamint Balkán-politika stb.) a török–görög viszony alakulása determinálja és hatja át.

A nemzetvédelmi politika szerves alkotóeleme a védelmi jellegű *honvédelmi stratégia*. Tengelyében a török fenyegetés és a más irányokból is fenyegető veszélyek

13 Egy „Nagy-Albánia” esetleges létrejötte a görög érdekekre nézve rendkívül veszélyes és sérelmes lenne nem csupán a Balkán egészét, de elsőként Montenegrót és a szomszédos Macedóniát destabilizáló, a még meg sem szilárdult status quót felborító következményei miatt. A szomszédban előbb-utóbb Görögország jelenlegi katonai, gazdasági pozícióit veszélyeztető rivális hatalom jöhetne létre. Még ennél is nagyobb veszélyt jelenthet egy „Nagy-Albánia” azáltal, hogy muzulmán lakossága lévén, utat nyitna a török befolyásnak, s Görögország „bekerítéséhez” vezetne.

14 White Paper of the Hellenic Armed Forces 1996–97, Hellenic Ministry of National Defence.

elhárítása áll. A honvédelmi stratégia a fegyveres erők hadműveleti, harcászati képességeinek állandó erősítése révén meggyőző és hiteles elrettentő és mindenkor reagálni képes erő kíván lenni. A stratégia három alapvető tényezőre épül:

- az elégséges védelmi képesség biztosítására;
- a rugalmas válaszadás képességére;
- a közös görög–ciprusi védelmi térség tényleges védelmének biztosítására.

Következtetések

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a 90-es évek második felének átfogó nemzetközi és európai fejleményei a nyilvánvaló kockázatok mellett – vagy ellenére – egészében a korábbiaknál kedvezőbb keretfeltételeket kínálnak a sajátos görög külpolitikai és biztonságpolitikai érdekek és törekvések érvényesítésére. A görög külpolitika és biztonságpolitika kétséget kizáróan megtette az első jelentős lépéseket az új európai biztonságpolitikai környezethez alkalmazkodás felé, amelynek alakításában is részt vállalt.

A speciális „európai küldetés” eredményes betöltésének elsődleges és legfontosabb feltétele az európai szövetségesek és az Egyesült Államok biztonságpolitikai, diplomáciai, katonai és gazdasági támogatása. Emellett szükséges Oroszország jóindulatának megszerzése, s természetesen a kölcsönös bizalmon alapuló stabil együttműködés megteremtése a balkáni szomszédokkal és a Földközi-tenger keleti medencéjének államaival. Ebből a szempontból is a görög–török viszony jelenti a görög nemzetvédelmi politika Achilles-sarkát.

Görögország ugyanis aligha lesz képes áhított regionális stabilizáló szerepét betölteni, és az ehhez elengedhetetlen külső nagyhatalmi támogatást megszerezni, ha folytatódik a görög–török viszály. Az ún. görög–ciprusi közös védelmi térség fenntartásával összefüggő védelmi politika, a regionális katonai-stratégiai rivalizálás s annak egyenes következményeként a tartós görög–török feszültség aligha összeegyeztethető a stabilitás megteremtését ígérő, nagyobb stratégiai szerepvállalás igényével. A Törökország mindenáron való elszigetelésére irányuló politika folytatódásának körülményei között Görögországnak tehát nincs valódi esélye fokozott stratégiai szerepvállalási ambícióinak keresztülvitelére.

A görög kül- és biztonságpolitikában mindenfajta tényleges fordulat előfeltétele a török–görög kapcsolatrendszer kimozdítása az évtizedes holtpontról. Ennek viszont alapfeltétele a ciprusi probléma megoldása vagy legalábbis egyetértés a megoldás alapelveiben. Ettől még távol vagyunk, márpedig a két ország kapcsolatait terhelő egyéb – és egymással bonyolult kölcsönhatásban lévő – problémák megoldása is csak ettől várható igazán. Ugyanez érvényes a két nép közötti hagyományos ellenszenvre és bizalmatlanságra, amivel a hatalmon lévőknek mindkét országban mindenkor komolyan számolniuk kell, s aminek oldása semmiképpen sem képzelhető el a ciprusi kérdésben fennálló akut feszültség csökkentése nélkül.

A két országot megosztó alapvető problémák tartós rendezetlensége mellett a török–görög viszonyban szüntelenül egyfajta hullámvás tapasztalható, amikor is az enyhüléssel, a politikai párbeszéddel jellemezhető periódusok feszült és nyíltan ellenséges, fegyveres összetűzések kirobbanásával fenyegető időszakokkal váltakoz-

nak. A viszony alakulására ugyanis a két ország kapcsolatainak problematikájától idegen elemek (a belpolitikai erőviszonyok alakulása, a két országot övező térségekben bekövetkezett fejlemények, a nagyhatalmak regionális érdekei stb.) is hatást gyakorolnak. Számos vonatkozásban tulajdonképpen „irányt szabnak” annak, hogy a hatalmat éppen gyakorló kormányok miként kezelik vagy kezelhetik a kétoldalú kapcsolatok kérdéseit. Jelenleg – a NATO 1997-es madridi csúcserőkezletén elfogadott görög–török közös nyilatkozat óta – inkább egyfajta enyhülés, a párbeszéd folytatására irányuló készség vagy legalábbis annak hangoztatása tapasztalható. A török–görög kapcsolatrendszer azonban „két kulcsra zár”, s az egyik kulcs Törökország kezében van.

Magyarország a NATO déli szárnyának újdonsült tagjaként bizonyosan nap mint nap szembesülni fog a déli szárny működését és szervezetét érintő, apró-cseprő kérdésben is jelentkező török–görög ellentétekkel. Nehéz lesz elkerülni a NATO vezető testületeiben is az állásfoglalást a görög–török vitát képező kérdésekben, ami bizonyosan nemegyszer komoly fejtörést okoz majd. *A mindenkori magyar magatartás kialakításakor, szem előtt tartva a déli szárny működőképességének fenntartását, gondosan ügyelni kell arra, hogy ne sérüljenek érdekeink a magyar–görög és a magyar–török jóviszony tekintetében sem.*

Magyarország NATO-tagsága és a szövetség déli szárnyába integrálása következtében közvetlen magyar érdekké is lett a görög–török viszony átfogó rendezése. Igaz, NATO-tagként Magyarország közvetlenebbül és tevőlegesebben is segítheti ezt a folyamatot. Végül, de nem utoljára: Magyarország NATO-tagságának – és remélhetőleg közeli EU-tagságának – köszönhetően a görög–magyar partneri kapcsolatok stratégiai, politikai értelemben is minőségileg új szakaszba lépnek, ami ösztönzőleg hat majd a gyakorlati együttműködés kiterjesztésére olyan új szektorokban mint például a hadiipar és a haditechnika.

A NATO déli szárnya, amelybe új tagként hazánk is integrálódik, nemcsak egy regionális és négy szubregionális parancsnokság alá rendelt öt – velünk együtt már hat – tagállam területét és légterét, parti és tengeri térségeket jelenti a két haderőnemi parancsnokság illetőségi és felelősségi övezetével, hanem egy potenciális hadszínteret is, amelyen szinte az egész NATO erői és eszközei képviselve vannak. Magyarország az Észak-atlanti Szövetség déli szárnyának legészakibb államaként szembesül az egész szövetség, valamint a dél – ezen belül a „közelebbi dél” – problémáival. Szövetségi kötelezettségeink számbavételét, azok teljesítésére való hatékony felkészültségünket, adott esetben a kollektív feladatok eredményes végrehajtását segíti elő, ha a társaság folyóiratának következő számaiban – Görögország után – áttekintjük a déli szárny országainak szövetségbeli helyzetét, tapasztalatait, a biztonság és a védelem kérdéseiről vallott és követett nézeteit.

Szerkesztőbizottság

Bognár Károly

A hidegháború ára, a fegyverkezés terhei a világban

Az idén lesz 10. évfordulója néhány olyan fontos eseménynek, amelyek végül is előkészítették a Varsói Szerződés és a hidegháború megszűnését. Ilyennek tekinthető 1990. március 12-e, amikor a magyar és a szovjet külügyminiszter megállapodást írt alá a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok teljes kivonásáról. Abban az évben, június 6-án pedig Antall József akkori miniszterelnök bejelentette Magyarország kilépési szándékát a Varsói Szerződésből, egyben javaslatot tett a tömb felszámolására. 1990. augusztus 31-én Berlinben aláírták a két német állam egyesülési szerződését, ami október 3-án meg is valósult. Ezek az események is indokolják, hogy folyóiratunk foglalkozzon a hidegháború témakörével.

A hidegháború mély nyomot hagyott az egész emberiségen. Földünk lakossága több évtizeden át élt az atomháború árnyékában, amikor interkontinentális rakéták ezrei és bombázó repülőgépek százai álltak különböző fokú készenlétben, hogy adott parancsra meginduljanak a kijelölt célpontjaik felé. Az óceánokon és a tengereken hadihajók százai járőröztek, készenlétben a nukleáris csapások kiváltására. A 80-as évek elejére a fegyverkezési verseny következtében olyan mennyiségű és hatékonyságú nukleáris pusztítóeszköz halmozódott fel, amely *elegendő volt a Föld élővilágának, szellemi és anyagi értékeinek többszörös – egyes számítások szerint 15-szörös – megsemmisítésére.* Ezen pusztítókapacitás megteremtésén, továbbfejlesztésén, a hadászati erőfölény megszerzésén munkálkodott mindkét szövetségi rendszerben az állami és katonai vezetés, ezért dolgozott számtalan tudományos intézet, termelőüzem és vállalat, erre ment el az adózók által befizetett összegek jelentős része, ami – a tudaton kívül – természetesen visszahatott az egyes országok gazdasági-technikai fejlődésének ütemére, gyorsaságára s a lakosság életszínvonalának alakulására is.

A pszichológiai teher (a nukleáris háború fenyegetése) elviselése

A második világháború óriási emberi, anyagi veszteségeit látva, a hidegháború szellemi-politikai kitervelőinek nem állt elsődleges szándékában az ellenfél katonai erővel és eszközökkel való legyőzése, különösen akkor nem, amikor a pusztítókapacitás felhalmozódása, esetleges alkalmazása már az egész emberiség létét veszélyeztette volna. A kutatók és a szakértők ezért olyan irányban próbálták befolyá-

solni az állami vezetést, hogy az ellentétek, konfliktusok megoldása és az érdekérvényesítés során a *katonai megoldáshoz csak a legvégső esetben folyamodjanak*. A kérdést közelebbről ismerők azonban tisztában voltak azzal is, hogy bekövetkezhet nukleáris csapás (esetleg háború) tévedésből, helytelen értékelésből, technikai hibából, illetve illetéktelen kezekbe jutás esetén is. (A Pentagon 1981 májusában maga is kénytelen volt beismeri, hogy 1945 óta 32 súlyos baleset történt atomfegyvereivel, amelyek 56 ember életét követelték. A Szovjetunióban a nukleáris fegyverekkel történt balesetek és áldozatok számát a kutatók ennek többszörösére tették, de a valós és pontos tényeket mélységes titok fedte.) Ezért az *emberiség feje fölött* – az eddigi történelem folyamán – *még sohasem lebegett akkora veszély*, mint a hidegháború folyamán, különösen a feszültség éleződései időszakában.

A fenyegetettség, illetve az ellene való védekezés tükröződött a szemben álló felek politikai nézeteiben és tetteiben, a katonai doktrínákban, illetve hadászati koncepciókban, a hadsereg-fejlesztési tervekben, a harcászati színvonalában, a gigantikus méretű – s a háborús helyzetet megközelítő – hadgyakorlatokban, az állami-közigazgatási szervek háborús feladatokra való felkészítésében, a lakosság és az ifjúság honvédelmi felkészítésében. Ez a tevékenység tehát átfogta az egész államot és társadalmat. Legmarkánsabban azonban a fegyverkezési versenyben nyilvánult meg. *A felek a fegyverek mennyiségi és minőségi növelésében s ezen a téren a fölény megszerzésében látták biztonságuk legfőbb garanciáit*. Így jöhetett létre a fegyverek óriási arzenálja.

Ebben a helyzetben különböző kutatóműhelyekben több változatban készültek számvetések a két szövetségi rendszer esetleges háborúja esetére. Abban egyetértés alakult ki a stratégiai kutatók körében, hogy *a két szövetségi rendszer közötti fegyveres küzdelem elkerülhetetlenül általános nukleáris háborúvá válhat*, amelybe akaratlanul is belesodródtak volna az egyes semleges és el nem kötelezett államok is. Az előző háborúktól eltérően a fegyveres küzdelem súlypontja a felek harcérintkezésének területéről az ellenséges országok mélységébe tevődött volna át. Ennek során a szárazföld, a tengerek és az óceánok, a légtér és a világűr egyaránt hadszínterré változtak volna. A szemben álló felek az ellenségnek, vagyis egymásnak a legnagyobb veszteséget a háború kezdetén igyekeztek volna okozni. Ezért a nukleáris háború várhatóan gyors lefolyásúnak ígérkezett. Számítani lehetett azonban annak többhetes, esetleg néhány hónapos elhúzódására is. Ezért a felek általában *90 napra elegendő tartalékképzésre törekedtek*.

Reális és komoly veszély származott a nukleáris kísérleti robbantásokból is. Az Izvesztyija c. szovjet lap a Svéd Nemzetvédelmi Intézet adatai¹ alapján közölte a világban 1986-ig történt 1556 és 1996-ig végrehajtott 1942 kísérleti robbantás megoszlását.

1975-ig, az EBEÉ záróokmányában megfogalmazott bizalomerősítő intézkedések életbelépéséig *nagy aggodalom kísérte a másik félnél végrehajtott gigantikus méretű hadgyakorlatokat* is, amikor a felek fegyveres erői olyan állapotban voltak, amelyből könnyen átmehettek volna támadásba a másik fél ellen.

A Svéd Királyi Tudományos Akadémia 1982 nyarán – két éven át nemzetközi tudósok bevonásával végzett kutatás után – az Ambia című folyóiratban nyilvánosságra

1 A SIPRI évkönyvek 1988. és 1998. évi kiadványai.

hozta a nukleáris háború következményeiről feltárt és várható tényeket is. A vizsgálatot végzők feltételezték, hogy a szemben álló felek a nukleáris csapásváltás során 14 747 nukleáris robbanófejet (a készleteknek csupán egynegyedét) vetették be, összesen 5742 megatonna hatóerővel (ez az összes hatóerő mintegy egyharmada volt). Ezek csaknem mind az északi féltekén robbantak volna. Ebben az esetben az azonnal *elesettek feltételezett száma megközelítette a 750 millió főt*. Ezenkívül tűz, sugárfertőzés következtében előre nem látható számú ember halálával kellett volna számolni. A túlélők közül 340 millióan szerezhettek volna *súlyos sérüléseket*, s egészségügyi ellátás hiányában legtöbbjük elpusztult volna. A megmaradók szervezetének ellenállása a sugárbetegség következtében nagyon lecsökkent volna a fertőzésekkel és a betegségekkel szemben.

Ami a környezeti ártalmakat illeti, a tanulmányból kiderül, hogy a *nukleáris háború hosszú távú következményei valószínűleg súlyosabbak lennének a nyomban fellépő következményeknél*. A városi és a külvárosi területeken az első robbanást túlélő lakosság várhatóan szétszóródik majd vidéken, hogy élelmet, vizet és menedéket kereszen. Az atomeső és kiszóródás által érintett területeken azonban a folyók és a *felszíni vizek hetekre vagy hónapokra veszélyes mértékben megfertőződnek*.

Carl Sagan professzor, amerikai csillagász a Parade Magazine című New York-i folyóirat 1983. október 30-i számában az Egészségügyi Világszervezet jelentésére alapozva olyan megállapítást tett, hogy *egy esetleges nukleáris világháborúban 1100 millió ember halna meg azonnal, főként az Egyesült Államokban, a Szovjetunióban, Európában, Kínában és Japánban. További 1100 millióra tehető az olyan súlyosan sérültek száma*, akik orvosi szempontból menthetetlenek lennének. Így az emberiségnek csaknem fele rögtön vagy néhány napon belül elpusztulna. A szerző ezeket a becsléseket optimistának tartotta, mert a valóság ennél tragikusabb lenne.

A *nukleáris háborúra való felkészülésnek már békeidőben is megvannak a maga áldozatai*. B. Lown, a Harvard Egyetem professzora kifejtette, hogy az emberiség emiatt nem tudja megoldani feszítő problémáit. 250 millió embernek nincs hajléka, 300 millió embernek nincs munkája. Az analfabéták száma 550 millió. 700 millió ember nem kielégítően táplálkozik. 900 millió főnek kevesebb a napi jövedelme 30 centnél. 2 milliárd ember szennyezett, egészségtelen ivóvizet kénytelen fogyasztani. Mindez együtt az oka a betegségek 80 százalékának a világon. Ezek az emberek tehát kétségtelenül már *békében az atomfegyverkezés áldozatai*.

Összefoglalva elmondható, hogy a nukleáris háború várható következményei teljes mértékben igazolták azt a megállapítást, hogy egy ilyen küzdelem gyakorlatilag az emberiség megsemmisülését, kollektív öngyilkosságát, valamint a Föld lakhatatlanná válását jelentette volna hosszabb időszakra. Olyan helyzet alakulna ki bolygónkon, amikor *„az életben maradottak irigyelnék a holtakat”*.

A fegyverkezés kimutatható költségei

A két világrendszer, a két szuperhatalom és a két szemben álló szövetségi rendszer hidegháborús költségeinek teljességét lehetetlen kimutatni, mert azok alapvető részét a katonai költségvetés tartalmazta ugyan, de más részei a többi tárcák költségvetésében bújtatottan szerepeltek, s így nem összegezhetőek. Az országok, szövetségi rendszerek háborús készenlétéhez közeli állapotban tartása – több mint négy

évtizeden keresztül – igen sokba került, s (többé vagy kevésbé) majdnem minden minisztériumot és országos főhatóságot érintett.

a.) A világ fegyverkezési költségei

Egy 1983. évi szovjet kiadvány² arról ad összegzést, hogy a második világháborútól a világon addig 7500 Mrd USA dollárt költöttek katonai célra. Ha ehhez hozzászámítjuk 1983-tól 1991-ig a világméretben csaknem 1000 milliárd dolláros évenkénti katonai kiadások összegét, akkor ez kb. 14 000 Mrd USA dollárra növekszik. Ennek nagyságát jól érzékelteti, hogy a második világháború anyagi költségei (az akkori áron) mintegy 1500 milliárd dollárt tettek ki.

Ennek a hatalmas összegnek csaknem a felét a NATO-országok, megközelítően egynegyedét (vagy kicsivel többet) a Varsói Szerződés tagállamai, a megmaradó másik negyedét pedig a világ más országai adták ki.

Különösen gyors volt a fegyverkezés költségeinek növekedése 1970–1980 között, ami-

*A világ katonai kiadásai 1954–1975 között
(1970-es árfolyamon, állandó árakon és millió dollárban)³*

Ország (országcsoport)	1954-ben	1960-ban	1965-ben	1970-ben	1975-ben
USA	62 370	59 554	63 748	77 854	64 178
Más NATO-országok	20 023	21 750	25 775	26 695	31 635
NATO összesen	82 393	81 304	89 523	104 549	95 813
Szu	31 100	32 700	44 900	63 000	61 100
Más VSZ országok	2 055	2 958	4 598	7 498	10 213
VSZ összesen	33 155	35 658	49 498	70 498	71 313
Eu. többi országai	2 055	2 295	2 938	3 362	3 985
Közel-Kelet	475	1 035	1 785	4 570	13 140
Dél-Ázsia	870	1 030	2 166	2 236	2 545
Távol-Kelet (Kína nélkül)	1 765	2 800	4 231	5 870	7 000
Kína	3 700	4 100	7 900	12 000	13 100
Óceánia	672	624	993	1 332	1 280
Afrika (Egyiptom nélkül)	130	305	970	1 918	2 750
Közép-Amerika	185	340	466	618	700
Dél-Amerika	1 165	1 320	1 699	2 110	2 220
A világ összesen	126 565	130 821	162 169	208 983	213 846

2 Abrüstung und Wirtschaft; Moszkva, APN Kiadó, 1983. 29. és 30. old.

3 Rüstung und Abrüstung im Atomzeitalter; Rowohlt Kiadó, Hamburg, 1977. 40. old.

kor is egy évtized alatt a világ 3500 milliárd dollárt költött katonai célokra. Ez másfélszer annyi volt, mint az USA akkori évi bruttó nemzeti összterméke, és hétszeresen felülmúlta valamennyi latin-amerikai ország akkori évi bruttó nemzeti össztermékét.

Ha a korábbi időket akarjuk vizsgálat alá venni, ugyancsak a NATO és az USA dominanciáját állapíthatjuk meg egy (1976-os) SIPRI kiadvány alapján.

Az adatok nemcsak az ötévenkénti növekedést érzékeltetik, hanem jól rámutatnak arra is, hogy milyen átrendeződés ment végbe a harmadik világ egyes térségei között.

b.) A NATO-országok katonai kiadásai

A NATO-országok nem egyforma arányban vették ki részüket a katonai kiadásokból. A fő terheket mindig is az Egyesült Államok viselte és viseli ma is, bár abban némi eltolódás ment végbe USA és Kanada javára és előnyére az európai tagállamokkal szemben. Ez azonban nem járt alapvető változásokkal, csupán néhány százalékos módosulást eredményezett. Ezt az amerikaiak mindig keveselték és markánsabb változást szerettek volna elérni, tekintve, hogy az Európai Közösség bruttó nemzeti terméke rohamosan közeledett az Egyesült Államokéhoz, s az 1990-es évek második felére utol is érte azt.

Az Egyesült Államok és Kanada, valamint az európai tagországok kiadásai (a mindenkori áron és árfolyamon)^A

Év	NATO összesen	Ebből USA és Kanada együtt		Európai tagországok együtt	
		Összegben (millió dollár)	%-ban	Összegben (millió dollár)	%-ban
1949	18 700	13 875	74,2	4 825	25,8
1966	86 680	65 205	71,7	21 475	28,3
1977	173 739	116 348	66,6	57 391	33,4
1985	358 442	265 731	74,2	92 711	25,8
1991	479 951	291 806	60,8	188 144	39,2

Megjegyzés: A hidegháború utolsó évének aránya az észak-amerikai és az európai tagországok között azért alakult így, mert az USA az 1989. évi 304 085 millió dollárról 1991-re 280 292 millió dollárra csökkentette katonai kiadásait a Gorbacsov vezette Szovjetunióval és a Varsói Szerződéssel a 80-as évek második felétől elért leszerelési megállapodások következtében, míg a nyugat-európai országok az 1989. évi 155 176 millió dollárról 1991-re 188 144 millió dollárra növelték azt. Az amerikai vezetés tehát gyorsabban reagált a szocializmus és a Varsói Szerződés agonizálásának jeleire.

Érdekes és értékes megállapításokra jutunk, ha az egyes NATO-országok katonai kiadásainak összegét mennyiségben és a bruttó nemzeti össztermékekhez viszonyított arányokban vizsgáljuk. Az 1949-től (a NATO megalapításától) a hidegháború utolsó évéig, 1991-ig terjedő időszakot azonban szükségtelen évenkénti bontásban vizsgálni. Ehelyett általában öt évenként (1970-től) tekintjük át azokat, zömében hivatalos NATO-kiadványokra támaszkodva. Itt most csak néhány fontosabb mutató kiemelésére vállalkozunk:

- 1991-ig általában évente növekedett a védelemi kiadások összege, a bruttó nemzeti összterméssel megközelítőleg arányos mértékben;
- amely országban kisebb volt a védelmi kiadás aránya a NATO-országok átlagánál, ott általában jobban nőtt a GDP összege;
- messze kiemelkedően járult hozzá a NATO védelmi költségeihez az Egyesült Államok, azt követte a két másik nukleáris hatalom (Nagy-Britannia, Franciaország), az olajban gazdag Norvégia és a sor végén kullogtak mindvégig a dél-európai országok (Portugália, Törökország, Görögország).

c.) A Szovjetunió és a VSZ többi tagállamai védelmi kiadásai

A védelmi költségek kimutatása a NATO-országokban sem tekinthető teljesnek és pontosnak, mivel ott is mindig *sok volt a bújtatott tétel*. Pl. a nukleáris kutatás és a robbanófejek gyártásának költségeit az energiaiügyi minisztérium vagy főhivatal fedezte, függetlenül a védelmi minisztérium költségvetésétől. A 60, majd később 90 *napos stratégiai tartalékok* költségei sem a védelmi minisztérium költségvetését növelték. Az USA által katonai segélyben részesülők költségei sem a védelmi tárcát terheltek. Ezt a sort még tovább lehetne folytatni: A védelmi költségvetés fedezte viszont egyes NATO-országokban a nyugállományba került katonák nyugdíját, ami a szocialista országokban a nyugdíjbiztosító intézeteket terhelte.

Még nehezebb a kutató dolga, ha a *Varsói Szerződés országai* védelmi költségvetését vizsgálja. Itt ugyanis *gyakorlatilag két költségvetés volt*. Az egyik nyílt volt, megjelent az éves állami költségvetésekben, de ez csak a teljes katonai költségvetésnek egy részét képezte, mégpedig a fenntartási és az üzemeltetési költségeket. Az új fegyverek és haditechnikai eszközök, felszerelések beszerzésére külön összeget biztosítottak *speciális import* néven, amely egyáltalán nem szerepelt az állami költségvetésben, s amelynek összege, részletezése szigorúan titkos volt, s csak igen kevesen ismerték. Ezenkívül szerepeltek *védelmi célú összegek más minisztérium költségvetésében* is (pl. közlekedési és hírközlési, ipari, gazdasági stb. minisztériumok és állami főhivatalok).

Ezekkel a tényekkel szembesülve találták ki egyes nyugati kutatóintézetek a maguk átszámítási formuláját. Ez lett volna hivatva megállapítani, hogy a Szovjetunió és a Varsói Szerződés más tagországai ténylegesen mennyit költöttek évente katonai kiadásokra. Ennek egyik változata a Benoit–Lubell- árfolyam, amelyet a SIPRI is alkalmazott. Az így megállapított árfolyamok és összegek szerepelnek az előzőekben végzett összehasonlításokban is. A Benoit–Lubell árfolyam lényege az alábbiakban foglalható össze: a rubel vásárlóereje magasabb volt, mint a dollaré. Eszerint 1 dollár egyenlő volt 0,42 rubellel, az 1955-ös árfolyamon. A későbbi szám-

vetések is zömében eszerint készültek. A szakirodalomban gyakran találkozhatunk azonban más átszámítási módszerrel készült értékelésekkel is. A későbbiekben a dollár és a rubel átszámítási aránya is változott, s egy USA dollár általában 0,4–0,6 rubellel volt egyenlő.

A Szovjet Statisztikai Hivatal is közzétett hivatalos adatokat a katonai kiadásokról. Eszerint a Szovjetunió 1968–1980 között 277,2 milliárd rubelt (körülbelül 378 milliárd dollárt) fordított védelmi kiadásokra.

Ismert, hogy a Szovjetunió katonai, fegyverzeti fejlesztései 1968–1980 között igényelték a legtöbb beruházást, erőfeszítést, hiszen abban az időszakban érte utól és szárnyalta túl Moszkva az Egyesült Államokat a nukleáris csapásmérő képességben, s növelte előnyét a repülőgépekben, harckocsikban, tüzérségi eszközökben stb. Erre a kimutatott védelmi költség sehogyan sem volt elegendő, hiszen az Egyesült Államok, ahol a fegyverkezés lendülete 1968–1980 között észrevehetően alábbhagyott, még így is 1174,9 milliárd dollárt költött katonai célokra. A szovjet katonai kiadás eszerint az amerikai kiadásoknak egyharmada lett volna. Ez nyilvánvalóan képtelenség lenne!

A valósághoz legközelebb állnak a SIPRI által végzett (a Benoit–Lubell árfolyam szerint összeállított) számvetések, amelyek a Szovjetunióról és a Varsói Szerződés többi tagországról az alábbiakat közlik:

*A Varsói Szerződés védelmi kiadásai
(a mindenkori áron, millió USD-ban)⁵*

Ország	1954	1960	1965	1970	1975
Bulgária	—	154	198	279	472
Csehszlovákia	918	1 033	1 191	1 755	2 271
NDK	—	295	914	2 006	2 821
Magyarország	—	179	332	567	649
Lengyelország	666	937	1 461	2 142	2 971
Románia	—	360	502	749	1 029
Szovjetunió	31 100	32 700	44 900	63 000	61 100
VSZ összesen:	32 684	35 658	49 498	70 498	71 313

Ezek a számok is azt mutatják, hogy a Szovjetunió és a Varsói Szerződés országai még így is jóval kevesebbet költöttek védelmi kiadásokra, mint az USA és a NATO többi tagállama.

A SIPRI 1983-as évkönyve értékelte azt is, hogy az egyes szövetségi rendszereknél hogyan oszlik meg a katonai kiadások aránya a tömb vezető hatalma és

5 Rüstung und Abrüstung im Atomzeitalter; Rowohlt Kiadó Hamburg. 1977. 43. old.

a többi ország között. Ebből kiderült, hogy a NATO összes katonai kiadásainak mintegy 60 százaléka az Egyesült Államokra, 40 százalék pedig a többi tagállamra esik. Ez a Varsói Szerződésnél egészen más képet mutatott. Itt a katonai kiadásokból kb. 91 százalékot a Szovjetunió, 9 százalékot pedig a többi 6 tagország viselt.

A fegyverkezés hatása a társadalomra és a gazdaságra

A fegyverkezés és a társadalom között kétirányú az összefüggés. A szükséges és elviselhető méretű fegyverkezés erősíti a biztonságot. A nagymértékű, a jogos védelmi szükségletet meghaladó fegyverkezés pedig – bár növeli a katonai potenciált – károsan hat a biztonságra és a társadalomra. A fegyverkezés így kétélűvé válik.

A fegyverkezésnek fontos politikai-társadalmi hatásai vannak. A túlzott fegyverkezés nemzetközileg növeli a bizalmatlanságot a lehetséges ellenfelek között. Olyan gyanút ébreszt, hogy a túlfegyverkező ország vagy szövetségi rendszer agresszív szándékokat dédelget. Ezért az ilyen tevékenység növeli a nemzetközi bizonytalanságot, a feszültséget, s a másik oldalon is ösztönöz a fegyverkezésre. Így végeredményben növeli a háború veszélyét.

Nem lebecsülendő a fegyverkezés belső politikai hatása sem. Az erőegyensúly helyreállítását szolgáló fegyverkezés – mivel növeli az adott ország és szövetségi rendszer biztonságát – a társadalom egyetértésével, támogatásával találkozhat. Más viszont a helyzet az agresszív célokat szolgáló s a katonai erőfölény megszerzésére irányuló fegyverkezéssel. Ez a normálisan elviselhetőnél már nagyobb terhet ró a társadalomra, de különösen a dolgozó osztályokra és rétegekre. Az ilyen törekvés jogos belső elégedetlenséget vált ki, gyengíti a vezetés és a lakosok kapcsolatát, s aláássa a társadalom egységét. Az ilyen fegyverkezést folytató országokban a militarista szemlélet válik uralkodóvá, s minden kérdést katonai szemszögből ítélnek meg. A fegyverkezés miatt megnövekedett állami kiadások fedezésére törvényszerűen növekszik a lakosság adóterhe. Csökkenteni kell a szegényebb rétegek számára nélkülözhetetlen szociális-kulturális segélyeket is. Nő tehát a társadalmon belüli feszültség. Az ilyen folyamat elkerülhetetlenül gyengíti a biztonság politikai-társadalmi alapjait. A fegyverkezés révén nyert esetleges biztonsági előnyök nagy része vagy talán egésze is semmivé válhat.

A túlzott fegyverkezésnek igen kedvezőtlen hatása van a gazdaságra, a biztonság anyagi alapjaira. Bár a magas katonai kiadások rövid távon növelik a bruttó nemzeti termék mennyiségét (mivel a korszerű fegyverek értéke rendkívül magas), javítják a foglalkoztatottságot, emelik az általános technikai, technológiai színvonalat, közép- és hosszú távon mégis rendkívül hátrányosak.

A nagyméretű fegyverkezés közép- és hosszú távon csökkenti a gazdasági növekedés ütemét. Ez abból ered, hogy mérséklődik a termelőeszközök fejlesztésére fordítható beruházás, a kutatásra fordítható összeg. Végeredményben csökken a munka termelékenysége.

A szükségesnél nagyobb fegyverkezés nemcsak az egyes országok gazdasági rendszerét zilálja szét, de kedvezőtlen az egész világhelyzetre, az emberiség anyagi és kulturális haladására, valamint a fejlődés ütemére is. Ha például a világon 1970–1980 között katonai célokra kiadott 3500 milliárd dollár felét a békés termelés fej-

lesztésére fordítják, akkor a világ bruttó nemzeti terméke 1980-ig további 400 milliárd dollárral növekedett volna. A gazdasági növekedés üteme tehát a világon évente mintegy 20–25 százalékkal magasabb lenne. Ha pedig az 1970–1980 közötti katonai kiadások egészét a polgári termelés növelésére fordítják, az esetben a gazdasági növekedés üteme 1,5–2-szer magasabb lenne.⁶

Egy amerikai tudós, Simon Ramo 1980-ban értékelte, hogy milyen hatása lett volna az Egyesült Államokra annak, ha a katonai kutatás és fejlesztés költségei nem terhelik. Megállapította: „Ha mindazt a pénzt, amit az utolsó 30 évben katonai kutatásra és fejlesztésre fordítottunk, azon gazdasági és technikai területek fejlesztésére adtuk volna, amelyek messzemenően elősegítik a gazdasági haladást, ma már olyan technológiai színvonalat érhetünk volna el, amelyen előreláthatólag 2000-ben leszünk.”⁷

Ha figyelembe vesszük, hogy ezt 1981-ben állapították meg, akkor úgy értékelhető: a fegyverkezés 1950–1980 között az Egyesült Államok békés célú termelési technológiáját 20 évvel vetette vissza. Ez a megállapítás nagyjából igaz a fegyverkezési versenyben részt vevő, illetve részt venni kényszerülő más országokra is.

Miért tudták a VSZ tagállamai a 80-as évekig állni a fegyverkezési versenyt?

A kérdés feltevése jogos, hiszen a 80-as évek közepéig a Szovjetunió és a Varsói Szerződés 7 országa nukleáris téren egyenlő pusztítókapacitást tudott szembeállítani, hagyományos csapatokban és fegyverzetben pedig jelentős fölényben is volt a 16 országból álló NATO-val szemben. Egyedül a haditengerészet volt az, ahol mindvégig a NATO-országok voltak fölényben. Ezeket a tényeket mindkét oldal hivatalos értékelései, a semleges kutató intézetek kiadványai, az egyedi kutatók megállapításai egyaránt megerősítették.

A kérdésre adandó válasz azonban nem egyszerű, s csak több tényező figyelembevételével körvonalazható, mert a részletes vizsgálat és bemutatás kötetekre rúgna. Miután erre nincs lehetőség, kénytelenek vagyunk e kérdést leegyszerűsítve és kerekítve megválaszolni, ami természetesen nem tekinthető az egyedüli helyes és teljes értékelésnek, mert más vizsgálati módszerek is elképzelhetők.

a.) A válasz tartalmának lényegét az adja, hogy a diktatúrák – mint uralkodási, vezetési formák és módszerek – nagyobb és jobb lehetőségeket biztosítanak az egységes központi akarat érvényesüléséhez a legfelső szinttől a legalsókig. A szocialista országokban egységes volt az ideológia, a politika, az állami döntéshozatal, a közigazgatás és a végrehajtás. Mindezek a pártállam kezében összpontosultak, ahol a párt határozatait, döntéseit kötelezőek voltak valamennyi állami, társadalmi, gazdasági szervezetben dolgozó párttag részére. Emellett jól működött az a kapcsolatrendszer is, hogy a pártvezetőségeket, döntéseiket a megfelelő szintű állami szervezet saját jogi érvényű törvénnyé, rendeletté formálta át, s azok így a nem párttagok részére is kötelezővé váltak. Így nagyobb vita nélkül el lehetett fogadtatni és érvé-

6 Abrüstung und Wirtschaft; APN Kiadó Moszkva, 1983. 30. old.

7 The Bulletin of the Atomic Scientist; 1981. október 20. old.

nyesíteni a társadalommal bármilyen nagy hadsereg fenntartását, a nyomasztóan nagy katonai kiadásokat, a hadiipar elsődlegességét, az alacsony életszínvonalat és szociális ellátást stb. Az ezeket bírálókat pedig adminisztratív uton elszigetelték, elzárták.

b.) Mindezeket olyan hatásos politikai propagandahadjárat támasztotta alá nemcsak a médiában, hanem a munkahelyeken, a lakótelepüléseken is, amely elnyomott minden más érvet és hangot. A társadalom manipulálása a szocialista országokban totális és eredményes volt. Az emberek megszokták, hogy minden szintű párthatározatot, döntést jónak, az egész nép, a közösségek és az egyének érdekében állónak tekintsenek. Emellett homályos és ködös profécia, ígéretések hangzottak el a fejlett szocialista társadalom és a kommunizmus bekövetkezéséről, ami közben egyre távolibb lett.

A sikeres manipuláció eredményeként a szocialista országok lakosságának zöme meg volt győződve arról, hogy jobb és igazságosabb társadalomban él, mint a kapitalista országok lakossága. Ennek igaztalanságáról, ellentétéről pedig nem volt módja és lehetősége meggyőződni.

Igen hatásosnak bizonyult az „imperialista háborús gyűjtogatók” ábrázolása, a „létező szocializmus” megsemmisítésére irányuló kísérletek bemutatása, amelyekhez nem volt nehéz példákat találni. Ez fokozta a lakosság igényét a megbízható védelmi potenciál fenntartására, még az életszínvonal kárára is. A hidegháborús évek generációi még emlékeztek a második világháború éveiből országaik megszállására, kifosztására, s arra, hogy a hiányos és gyenge védelmi felkészítés miatt Hitler csapatai Moszkváig hatoltak. Ezért helyesnek vélték, hogy a párt- és állami vezetés mindent megtesz ennek ismételt előfordulása megakadályozására. Mégcsak fel sem merült a lakosságban, hogy a létrehozott saját katonai potenciál nagysága (amelyet titkossága miatt nem is ismertek!) már támadó, hódító célokat is szolgált és kielégített, s így az a fegyverkezési hajszája egyik iniciátora volt.

c.) A szocialista országokban a tervgazdálkodás, a KGST működése jó szervezeti feltételeket teremtett a hadiipar gyors fejlesztéséhez és a tudományos-technikai együttműködéshez. Széles körű volt a partnerországok között a tapasztalatcsere, a haditermelés szakosítása. Így minden országban korszerű hadiipar jött létre, amelynek üzemében jobb feltételeket, kiválóan képzett műszaki-mérnöki állományt, tudományos potenciált, az átlagosnál jobb anyagi ellátást biztosítottak. A Szovjetunióban pl. hadiipari zárt városok, körzetek, üzemek sokasága működött, ahol a dolgozók magasabb béreket, az országos átlagot jóval meghaladó ellátást élveztek. A Szovjetunió legkelendőbb termékei külföldön a korszerű fegyverek, haditechnikai eszközök voltak, amelyek éves exportja 20–40 milliárd dolláros bevételt hozott az országnak. Emellett a fegyverexport politikai, gazdasági, katonai térnyeréssel, befolyással is szolgált.

A szocialista országokban is alakult ki hadiipari lobby, hadiipari komplexum, de ez közel sem fejlődött ki oly mértékben, mint a NATO-országokban. Ebbe mindegyik szövetségnél egyes állami vezetők is belekeveredtek.

d.) Lényegesen eltérő volt a fegyverek és haditechnikai eszközök árképzési rendszere is. A tőkés termelésben nem az az érdek, hogy azonos határfok és teljesítmény esetén minél olcsóbb fegyvereket és haditechnikai eszközöket állítsanak

elő, hanem ennek ellenkezője. Ezért egyes eszközöket túlzottan teleraknak fegyverekkel és elektronikus felszerelésekkel, gyakran szükségtelenül. Cél, hogy azok minél többbe kerüljenek. 1980-as nyugatnémet adatok szerint az elektronikus felszerelések részaránya az összköltségből a Tornado többcélú harci repülőgépek esetében 33, a Leopard-2 harckocsi esetében 35, a nagy vízkiszorítású felszíni hadihajók esetében pedig 60 százalékos volt.

Megemlítenéd még, hogy az országok zömében egy hadiipari vállalat, ha meg akar szerezni egy megbízást, kezdetben kimondottan alacsony költségvetési javaslattal áll elő. Amikor azonban a megbízást elnyerte, és a termelés megindul – s a megrendelő idő hiányában vagy más okból már nem tud visszalépni – a vállalat úgy alakítja végleges árait, ahogyan azt profitérdekei megkívánják. Ehhez is nézzünk egy példát. A Tornado repülőgépet nyugatnémet, brit és olasz hadiipari vállalatok közösen fejlesztették ki a NATO-nak. 1971-ben egy repülőgépet 15 millió márkáért ajánlottak. 1980 nyarán azonban a repülőgép már 70 millió márkába került, 1981-ben pedig már 110 millió márkát kértek érte. A szabad verseny a fegyvergyártásban ritkán érvényesül. Az árakat rendszerint a hadiipari komplexumok alakítják ki, az állam pedig fizet.

Az árképzést befolyásolja még a munka termelékenysége és a bérköltség is. A hadiipari termelékenység a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban is megközelítően azonosnak volt vehető. Különbség volt még a munkabérekben is a szocialista és a tőkés országok között, az utóbbiak javára. Márpedig minél magasabb a bér, annál drágábbak a fegyverek is.

Az említett jelenségek – a hadiipar magas profitjával együtt – mértéken felül növelik a fegyverek és haditechnikai eszközök árát a tőkés országokban. Felismerte ezt számos nyugati szakember is. Ferdinand Otto Miksche, de Gaulle egykori harcostársa már 1967-ben rámutatott, hogy „a keletiek hadiipari termékeinek gyártása egyharmaddal olcsóbb, mint a nyugatiaké”. Állítását eképpen indokolta: „Az olcsó munkaerő, az egyszerű kivitelezés, a nagyobb széria a kommunista országokban jelentősen csökkenti az előállítási költségeket a Nyugathoz képest.”⁸ Miksche szerint az egyharmadot átlagos értéknek kell venni, mert a szovjet páncélosok mintegy 40%-kal olcsóbbak a nyugatinál, a repülőgépek pedig mintegy 25–30 százalékkal. Miksche 1972-ben megjelent könyvében már 40–50 százalékkal olcsóbbnak értékelte a szocialista országokban gyártott harckocsikat, mint a nyugatiakat.

Hasonló adatokat találunk amerikai forrásokban is. 1976-ban a Pentagon kutatóintézete, a Rand Corporation egyik vezetője, Arthur J. Alexander jelentést készített, amelyben kétszer drágábbnak minősítette az amerikai harckocsikat a szovjetekénél.⁹ A sugárhajtású repülőgépeknél a szovjet költségeket 60 százalékkal értékelte alacsonyabbnak.

e.) Nagymértékben eltérnek a fegyveres erők fenntartásának költségei is. Az önkéntes és hivatásos hadseregek mindig sokkal többbe kerülnek, mint az általános hadkötelezettségen alapulók. Az Egyesült Államokon kívül néhány más NATO-or-

8 Neue Zürcher Zeitung; 1967. október 29. szám 4. old.

9 Wehrpolitische Information; 1981. február 26-i szám 4. old.

szág is ilyeneket tart fenn. Ahol pedig általános hadkötelezettség van érvényben, ott is a személyi állománynak legalább a fele hivatásos és továbbszolgáló, s csak a másik fele sorkatona. (1981-ből származó adatok szerint egy katona „fenntartása” az Egyesült Államokban 15 ezer, az NSZK-ban pedig 14 ezer dollárba került évente).¹⁰

A szocialista országokban ezzel szemben általános hadkötelezettség volt. Így a hadsereg túlnyomó többségét kitevő sorkatonák nem fizetést, hanem csak „zsebpénzt” kaptak, ami jóval alacsonyabb összegű. Ugyancsak jóval alacsonyabb a hivatásos katonák fizetése is. Sokat jelent az is, hogy a Varsói Szerződésnél a katonai költségvetésnek 40–50 százalékát tudták új fegyverek és haditechnikai eszközök beszerzésére fordítani, amíg a NATO-országokban csak 20–25 százalékát.

A tekintélyes *The New York Times* című újság egyik, 1972. februári számában rámutatott, hogy a személyi állomány költségei az Egyesült Államok katonai költségvetésének mintegy 60 százalékát tették ki, míg a Szovjetunióban csak 27 százalékát. „Ezek a számok – az újság kommentárja szerint – feje tetejére állítják a Pentagonnak azt a nézetét, miszerint az USA inkább megengedheti magának a fegyverkezési versenyt, mint a Szovjetunió.”

f.) Számos más tényező is van, amelyek többletköltséget jelentettek a NATO-országokban, s megtakarítást a szocialista országokban. A fegyverek és haditechnikai eszközök sokfélesége például évi 10–15 milliárd dollár veszteséget okozott a nyugati országokban.

* * *

Az előzőekben röviden vázoltak csak bepillantást adnak ahhoz, hogy a jóval kisebb gazdasági teljesítmény, a gyengébb tudományos-műszaki feltételek, a jóval alacsonyabb életszínvonal és szociális ellátás ellenére miért volt nem lebecsülendő ellenfél a Szovjetunió és a Varsói Szerződés a hidegháború egyik legfontosabb frontján, a fegyverkezési versenyben. Igaz, hogy a Varsói Szerződésnek ez igen sokba került az egyéni és társadalmi lét minden területén.

10 Arthur J. Alexander: *Armer Development in the Soviet Union and the United States*; Santa Monica, 1976. 120–122. old.

Rádli Tibor

A hadtudomány értelmezésének és struktúrájának alakulásáról

A *Hadtudomány* 1992/2. számában közreadtunk egy munkabizottság által összeállított tanulmányt *A hazai hadtudomány változásainak, helyzetének és fejlődésének jellemzői* címmel. Ezt az összefoglalót a Hadtudományi Bizottság elfogadta és megküldte az MTA-nak.* Az írást képet ad a hadtudomány változásáról, helyzetéről, a kutatás intézmény- és feltételrendszerének alakulásáról, az ezredforduló utáni kutatások lehetőségeiről és főbb irányairól. A jelentés zárószöve eszmecserére ösztönzik az olvasót, a kutatót. A szerző – ismert hazai kutatók írásaira, nézeteire hivatkozva – ezen elvárás megvalósításához kíván hozzájárulni a hadtudomány fogalmi rendszerében és a struktúrájában bekövetkezett változások bemutatásával.

Az elmúlt időszakban a társadalomtudományok változása, fejlődése a hadtudomány fogalmát és struktúráját sem hagyta érintetlenül. Az elmúlt két évtizedben a fogalomrendszerben bekövetkezett változásokat áttekintve, néhány általánosítható tapasztalatra szeretném a figyelmet ráirányítani. Ez irányú kutatási eredményeim közreadásában elsősorban a hadtudományi kutatómunkában élenjáró tudósok csak egy szűkebb körének munkáiban leírtakra támaszkodtam.

A Magyar Értelmező Kéziszótár 1985-ös kiadása a hadtudománnyal kapcsolatban a következőket rögzíti: „*Hadtudomány a hadviseléssel és annak törvényszerűségeivel kapcsolatos ismereteket magában foglaló tudomány.*”¹

Az Új Magyar Lexikon 1962. évi kiadásában a hadtudomány fogalmát az alábbiak szerint találjuk meg:

„*Hadtudomány: a hadviselés törvényszerűségeit, előkészítésének és vezetésének módjait magában foglaló ismeretek rendszere. Körébe tartoznak a hadművészet (stratégia, a hadműveletek művészete, a taktika) kérdései, a fegyveres erők szervezése és kiképzése, a hadtörténelem, valamint a haditechnika alkalmazásának elméleti és gyakorlati problémái.*”²

* A HB részére készült tanulmány összeállításakor a munkabizottságnak nem volt lehetősége arra, hogy a sajátos vagy az egyedi nézeteket, elképzeléseket beépítse az összefoglalóba, ezért folyóiratunk szerkesztőbizottsága a soron lévő számokban helyt kíván adni dr. Simon Sándor nyá. altbgy. és dr. Nagy György hőr. ezds. a témához kapcsolódó korábban beküldött írásainak.

1 Magyar Értelmező Kéziszótár 1985. 496. oldal (átvétel a ZMKA-n 1993-ban kiadott, a Hadtudomány alapjai című jegyzetből a 11. oldalról).

2 Új Magyar Lexikon 1962. 3. kötet 165. oldal (átvétel a ZMKA ... i.m. a 12. old.).

A fogalommal kapcsolatban a következő meghatározás, amelyre hivatkozom az 1985-ben kiadott Katonai Lexikonban található:

„A hadtudomány a háborúk jellegéről és törvényeiről a fegyveres erők, az ország háborúra való felkészítéséről és a háború megvívásának módjairól szóló ismeretek rendszere.”³

A hadtudomány mindenkori helyzetével konferenciákon is számos alkalommal foglalkoztak. Dr. Bognár Károly egyik ilyen rendezvényen *Gondolatok a hadtudomány hazai értelmezéséhez* című előadásában a következőket mondta:

„A hadtudomány a béke és az ország alkotmányos rendjének katonai erővel és eszközökkel történő megőrzéséről, a háború és a fegyveres küzdelem elkerüléséről, a válságok és konfliktusok kialakulásáról, a lehetséges háború katonai stratégiai jellegéről, törvényszerűségeiről, a fegyveres erők (testületek), valamint a lakosság és az ország ezekre való felkészüléséről s szükség esetén a védelmi háború fegyveres megvívásáról és a békeállapot visszaállításának katonai jellegű kérdéseiről szóló ismeretek átfogó rendszere.”⁴

Az előzőekben rögzített fogalmak lényegüket tekintve megismétlődnek a ZMKA-n 1994-ben kiadott, *Szemelvények a hadtudomány általános elmélete* témakörben készített tanulmányokból című munkában. Mind az előző, mind a második irodalmi forrásban is a szerzők megállapították az alábbiakat:

„A fenti megfogalmazásokból jól érzékelhető a hadtudomány tárgyának és fogalmának bővülése, azonban ez nem jelenti azt, hogy a hadtudomány részterületéről és kapcsolatrendszeréről eddig megjelenteket jelentősen módosítani kellene. Csupán arról van szó, hogy a hadtudománynak van egy szélesebb és egy szűkebb értelmezési tartománya. Leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy szélesebb értelemben integrálja valamennyi tudomány katonai, biztonságpolitikai, katonai műszaki stb. területeit és szűkebb értelemben a fegyveres küzdelem kérdéseivel foglalkozik.”⁵ Ezzel a megállapítással én is teljes mértékben egyet tudok érteni.

A hadtudomány struktúráját pedig mind az 1993-ban, mind az 1994-ben kiadott akadémiai jegyzet az alábbiak szerint rögzítette:

„A ma még érvényben lévő, elfogadható értelmezésben a hadtudományt az alábbi tudományterületekre lehet felosztani:

- a hadtudomány általános elmélete;*
- a fegyveres küzdelem (hadművészet) elmélete;*
- a katonai vezetés elmélete;*
- a katonai szervezés és hadkiegészítés elmélete;*
- a hadigazdaság és hadtáp elmélete (anyag-technikai biztosítás elmélete);*
- hadtörténelem.”⁶*

A korszerű hadtudomány tartalmát az általam második – az 1994-ben megjelent – alapvető irodalomként feltüntetett jegyzetben áttekintő táblázatos formában is megtalálhatjuk. Ebben a munkában a szerzők összefoglalásukban a háborúk lényegére,

3 Katonai Lexikon: Zrínyi Katonai Kiadó 1985. 239. old. (átvétel a ZMKA-n. ... i.m. 12. old.).

4 Dr. Bognár Károly: *Gondolatok a hadtudomány hazai értelmezéséhez*; 1992. április 08-án elhangzott előadása alapján (átvétel a ZMKA-n ... i.m. 12. old.).

5 Szemelvények ZMKA Dr. Czékus János-Laczkó Mihály: *A hadtudomány értelmezése*; 1994. I. évfolyam 2. sz.

6 Szemelvények ZMKA ... i.m. 21. old.

előkészítésére és megnyerhetőségére vonatkozó hármas összeállítást kiegészítik a háború megakadályozásának egyre fontosabbá váló összetevőivel. Ez alapján egy négyes tagozódást kapunk.

A korszerű hadtudomány tartalma*

<i>A háború lényege</i>	<i>A háború megnyerhetősége</i>	<i>A háború előkészítése</i>	<i>A háború megakadályozása</i>
– A háború okainak, jellegének és formáinak elemzése – A háború társadalmi következményei – A háborút befolyásoló társadalmi tényezők – A háborúk típusai és azok kitörésének problémái	– A hadművészet vizsgálata alapvetően a hadászatra összpontosítva – A hadviselés műszaki és logisztikai feltételeinek fejlődése – A fegyveres erők megszervezésének, vezetésének és kiképzésének problémái – A fegyveres erők típusainak és közös jellemzőinek vizsgálata nukleáris, hagyományos és államközi vonatkozásban – A háború eszkalációjának megakadályozására irányuló módszerek kutatása	– A katonai doktrína kialakulásával összefüggő problémák – A jövő háborújával kapcsolatos koncepció a politikai és a hadászat figyelembevételével – Egy ország és fegyveres erői háborúra való felkészítésének lehetőségei – A katonai erő felmérése – A katonai erő hatékonysága békében és háborúban – Az erő hatékony felhasználásának előkészítése	– Az elrettentés, fegyverellenőrzés és válságkezelés elméletei – Konfliktuselemzések – Jövőkutató cselekvési modellek, mint a műszaki, a társadalmi és a környezettel összefüggő problémák megoldási eszközei – A béke kutatás és békepolitika elméletei és cselekvési irányelvei**

* Összeállítva J. Lider: Bevezetés a hadi elméletbe műve alapján – megjelent. ÖMZ 1981. 6. sz. 491. p.

** E-O. Czempiel: „Békestratégiák” értelmében (Paderborn, 1986) (Átvéve a Szemelvények ZMKA, Budapest 1994. I. évfolyam 2. szám 15. oldalról, Dr. Czékus János–Laczkó Mihály)

Az Új Honvédségi Szemle 1994. évi 1 számában dr. Héjja István *A hadtudomány kapcsolatrendszerének és belső struktúrájának értelmezése* című írásában megítélésem szerint teljesen újszerűen közelítette meg a hadtudomány fogalmát. Már a bevezető gondolatai között feltette a kérdést, hogy „*vajon a hadtudomány jelenlegi értelmezése és annak belső szerkezete hogyan és milyen mértékben felel meg a kialakult helyzetnek?*”

Az írás tartalmi részében pedig megadta a választ a feltett kérdésre és a hadtudomány fogalmát is a teljes komplexitás alapján határozta meg:

„*A hadtudomány fogalmát ezek után úgy összegezzük, hogy olyan interdiszciplináris ismeretrendszer, amely elsősorban a társadalomtudományhoz kapcsolódik, bár jelentős más tudományági aspektusokkal is rendelkezik. Három alapvető kérdéscsoporttal foglalkozik:*

- *a válsághelyzetek, konfliktusok, háborúk lényegének, kitörésének, eszkalálódásának, típusainak az elemzése, kutatása;*
- *a katonai doktrínák, a hadipotenciálok összefüggésének, a jövőben lehetséges háború politikai stratégiájának és hadászatanak, az ország (katonai szövetség) fegyveres erői felkészítésének a vizsgálata;*
- *a háború viselésének, a hadművészetnek s ezen belül a hadászat kérdéseinek elemzése, a haditechnikai, ellátási feltételek, a vezetés, a kiképzés, felkészítés problémáinak, a fegyveres harc általános jegyeinek a vizsgálata.”*⁷

A továbbiakban a szerző visszacsatolt a hadtudomány szovjet elvekre épülő felosztásához, és megfogalmazta a jelen, ettől eltérő felfogását. Megállapította, hogy a második világháború után egyeduralkodóvá vált szemlélet alapján a hadtudomány egyértelműen fegyveresküzdelem-központú volt, jelenleg viszont kiszélesedett a biztonságfilozófiai kérdések vizsgálatának irányába. A hadtudomány területeit illetően rögzítette, hogy azon belül strukturális és fogalmi átrendeződés zajlik le, a továbbiakban azonban ezek vizsgálatára nem tért ki.

Dr. Móricz Lajos az Új Honvédségi Szemle 1994/4. számában *A hadtudomány, a hadtudományi kutatás és a Magyar Hadtudományi Társaság* címmel közreadott írásában is igen értékes és tartalmas gondolatokat fogalmazott meg – többek között – a hadtudomány értelmezéséről, műveléséről és struktúrájáról. Az USA-ban 1992-ben megjelent Védelmi és Katonai Enciklopédia szerint „*a hadtudomány olyan elmélet, amely a múlt tanulmányozására támaszkodva, a gyakorlat által igazolt általános következtetéseket von le a háborúra vonatkozólag.*”⁸ Ezt követően a szerző megállapította, hogy a fogalomból adódó következtetések inkább előíró, mint leíró jellegűek, ezért hatással kell lenniük a döntéshozatal folyamatára is. A mai tudományok nemcsak ismeretrendszerek, hanem egyidejűleg tevékenységi, eredmény- és intézményrendszerek is. Ez értendő a hadtudományra is – állapította meg a cikk írója –, mely napjainkban elősegíti azt, hogy annak társadalmi szerepe felértékelődjön.

A hadtudomány struktúrájának meghatározásakor a dr. Móricz Lajos megállapította, hogy „*...minden korszakban vitatott téma volt és ma is az, hogy az voltaképpen*

7 Dr. Héjja István: *A hadtudomány kapcsolatrendszerének és belső struktúrájának értelmezése*; Új Honvédségi Szemle 1994/1. szám. 16. old.

8 Dr. Móricz Lajos: *A hadtudomány, a hadtudományi kutatás és a Magyar Hadtudományi Társaság*; Új Honvédségi Szemle 1994/4. szám. 13. old.

milyen elemekből tevődik össze, vagyis hogy milyen a struktúrája". (M. L. i.m. 14. old.) Az I. és a II. világháború tapasztalatai alapján, továbbá a 20. században lezajlott hadügyi forradalom hatására Európa-szerte elterjedt egy viszonylag egységesnek tekinthető értelmezés. Erről a szerző a következőket írta:

„...hadtudomány-struktúrát úgy kezdték értelmezni (ez volt jellemző hazánkban is), hogy annak fő része a hadművészet, amely magában foglalja a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat elméletét és gyakorlatát, beleértve e tevékenységek vezetésének kérdéseit is. A hadtudomány további elemeiként kezelték azokat a diszciplinákat, amelyek bizonyos mértékig támaszkodnak ugyan más tudományágazatokra, de a hadművészeti nézőpontot is maguk számára meghatározónak tartják. Ezek: a hadseregszervezés vagy más néven a fegyveres erők építésének elmélete, a katonai kiképzés és nevelés elmélete, a hadigazdálkodás és a katonai gazdálkodás elmélete, a hadművészet és a fegyveres erők története, valamint a hadtudomány általános elmélete. A felsoroltakon kívül a hadtudomány struktúráját szemléltető vázlatokon még számos olyan, főleg társadalmi, műszaki és orvosi tudományterületnek a kapcsolódását is feltűntették, amelyek katonai vonatkozású kérdéseket is tanulmányoznak és a hadtudomány meghatározó területein elfogadott nézeteket is számításba veszik tevékenységük során." (M. L. i.m. 14. old.)

A jelenlegi helyzet értékelésének szempontjai és a közeljövőben várható tendenciák érvényesülése között említette a következőket:

„Hazánkban az utóbbi években egyre több szakíró követeli, hogy a hadtudomány struktúrája tekintse szerves elemeinek a haderő társadalmi és belső problémáival, békeéletével, a nemzetközi katonai biztonság szolgálatában vállalt feladataival, valamint a katasztrófavédelemmel kapcsolatos kérdések vizsgálatával foglalkozó diszciplinákat is. Olyan nézet is felszínre jutott, hogy a fegyveres bűnözés és a fegyveres terroristák elleni harc elvi kérdéseire ugyancsak terjedjen ki a hadtudomány struktúrája." (M. L. i.m. 14. old.)

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen 1998-ban további két – megítélésem szerint igen színvonalas – egyetemi jegyzet is kiadásra került az általam vizsgált kutatási területhez illeszkedően. Az egyik jegyzet a Doktori Iskola kiadásában *A hadtudomány általános kérdései*, a másik pedig a Hadászati tanszék gondozásában *Hadtudományi ismeretek* címmel jelent meg. Az első jegyzet szerzője dr. Móricz Lajos egyetemi tanár, a másodiké pedig dr. Héjja István, dr. Kónya József egyetemi docensek és dr. Laczkó Mihály egyetemi tanár.

A hadtudomány fogalmának és struktúrájának mára kialakult, korszerűnek tekinthető értelmezését e két jegyzet vonatkozó részei alapján igyekszem bemutatni.

Dr. Móricz Lajos ebben a jegyzetében is több oldalról közelítette meg a hadtudomány fogalmát. Végül is megállapította, hogy egy, sokak által hirdetett definíció szerint a háborúk elkerülésére és a béke megőrzésére vonatkozó katonai tevékenységek problémái is a hadtudomány fogalmkörébe tartoznak. Így az ő a felfogásában *„a hadtudomány az a tudományág, amely a fegyveres erők (és az ország védelmében részt vevő más erők és szervezetek) béke- és háborús alkalmazásával, az erre történő mindenoldali felkészüléssel és biztosítással kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozik.*"⁹

9 Dr. Móricz Lajos: *A hadtudomány általános kérdései*; Egyetemi jegyzet. ZMNE Doktori Iskola, Budapest, 1998. 15. old.

Mindebből az következik, hogy jelenleg hazánkban a hadtudományi kutatáshoz tartozónak tekinthetők a biztonsági és a honvédelmi politikát érintő összefüggések, a minősített időszakokkal kapcsolatos katonai vonatkozású kérdések, a haderő egészével vagy annak részeivel folytatott tevékenységek végrehajtásával kapcsolatos elvek és eljárások vizsgálata.

A hadtudomány fogalmát és tárgyát a hivatkozott jegyzet *Egyes fogalmak értelmezése* címszó alatt az alábbiak szerint találjuk meg:

„Hadtudomány. A társadalomtudományokhoz tartozik, szűkebben a politikai tudományokhoz, de sok egyéb tudománnyal is van kapcsolata. Egyetemes tudomány nemzeti sajátosságokkal.

A hadtudomány tárgya. A katonai erő létrehozásával, felkészítésével és a különböző körülmények közötti alkalmazásával kapcsolatos elvek és eljárások. A korábbi felfogások szerint csak a háborúban sorra kerülő fegyveres küzdelem volt a hadtudomány tárgya.”¹⁰

A hadtudomány struktúrájánál a szerző ismételten hangsúlyozta azt, hogy annak alkotóelemei, azok belső összefüggései állandó változásban vannak. Napjainkra kialakultnak tekinthető az a nézet, hogy a hadtudomány több tudományszakból (szakágból) áll. A belső struktúráját illetően jelenleg pedig több felosztás is létezik. Közülük az egyik egy elvi alapokon nyugvó, a másik pedig egy gyakorlati oldalról történő megközelítést igényel.

Az előzőekből kiindulva a szerző a hadtudomány struktúráját az alábbiak szerint mutatja be:

„A hadtudomány struktúrája. A központi helyet elfoglaló szakágak:

- a hadtudomány általános elmélete (a hadtudomány alapjai);*
- a hadászat (a katonai stratégia);*
- a hadművelet;*
- a harcászat.”*

<i>A központi helyet elfoglaló szakágakhoz szorosan kapcsolódó szakágak</i>	<i>A határterületnek nevezhető szakágak</i>
– A katonai vezetés	– A védelemgazdaság
– A haderőszervezés	– A védelemigazgatás
– A hadkiegészítés	– A katonaföldrajz
– A kiképzés (felkészítés)	– A katonai térképészet
– A logisztika	– A határőrizet
– A hadtörténelem	– A közrendvédelem
	– A polgári védelem

A vázlatához megjegyzésként hozzátette, hogy a hadtudomány kutatói körében a struktúrát illetően jelenleg sem teljes a nézetazonosság. A szerző következtetéseként

10 Dr. Móricz Lajos: A hadtudomány általános... i.m. 27. old.

megállapította, hogy a problémák megoldását kell fontosnak tekinteni és e mellett a struktúra folyamatos gondozására is figyelmet kell fordítani.

A másodikként megjelölt *Hadtudományi ismeretek* című egyetemi jegyzetben is igen nagy számban megtalálhatók a hadtudomány fogalmának és struktúrájának alakulását tükröző különböző változatok. Így a vonatkozó fejezet szerzője az 1990-ben megjelent Cambridge Enciklopédiából a fogalmat az alábbiak szerint vette át:

„Hadtudomány: (military science) a hadviselés és annak stratégiai, taktikai és logisztikai elveinek elméleti tudománya. A hadtudomány az ókortól a mai, számítógépes hadijáték programokig olyan változatlan elvekkel foglalkozik, mint a cél kitűzése, az erő-összpontosítás, az erővel való gazdálkodás, a meglepés és a manőver.”¹¹

A hadtudomány fogalmát a szerző az 1985-ben kiadott Katonai Lexikon alapján – az írásomban már szereplő fogalom meghatározásánál bővebb formában – is rögzítette, mely szerint a *„Hadtudomány – a háború jellegéről és törvényeiről, a fegyveres erők, az ország háborúra való felkészüléséről és a háború megővésének módjairól szóló ismeretek rendszere. A hadtudomány a háborút – más tudományokkal együtt – mint összetett társadalmi-politikai jelenséget tanulmányozza. A hadtudomány területei: a hadtudomány általános elmélete, a hadművészet elmélete, a katonai kiképzés és nevelés elmélete, a hadigazdaságtan és hadtápelmélet, a hadművészet és a fegyveres erők története. A hadtudomány számos más tudományágazattal érintkezik”*.¹²

A szerző is rögzítette, hogy a hadtudomány helyzetének kérdéseivel a kutatók már több tudományos konferencián is foglalkoztak. Az egyik ilyen rendezvényen a hadtudomány fogalmával kapcsolatban elhangzott, hogy:

„A hadtudomány a béke és az ország alkotmányos rendjének katonai erővel és eszközökkel történő megőrzéséről, a háború és a fegyveres küzdelem elkerüléséről, a válságok és konfliktusok kialakulásáról, a lehetséges háború katonai stratégiai jellegéről, törvényszerűségeiről, a Magyar Honvédség és más fegyveres szervek, valamint az ország, a lakosság ezekre való felkészüléséről, szükség esetén a védelmi háború fegyveres megővéséről és a békeállapot visszaállításának katonai jellegű összefüggéseiről szóló ismeretek átfogó rendszere.”¹³

A megfogalmazásban is jól érzékelhető az a szándék, hogy a szerző törekedett a hadtudomány fogalma, struktúrája és a megváltozott társadalmi körülmények közötti összhang megteremtésére.

A hadtudomány fogalmának jelenleg is számos változata létezik. Mivel hazánkban a hadtudományi kutatás feladatai közé tartoznak a biztonságpolitikai, a katonai stratégiai, a rendkívüli helyzettel kapcsolatos országvédelmi és a haderő-alkalmazás módjaira vonatkozó kutatások, személy szerint én is szükségesnek tartom egy komplexebb és teljesebb körű fogalom megalkotását.

Erre vonatkozóan a jegyzetben a következő változattal találkoztam:

11 Cambridge Enciklopédia; Maecanes Kiadó, 1992. 544. oldal (átvétel a Hadtudományi ismeretek egyetemi jegyzetből; ZMNE, Budapest, Hadászati Tanszék 1998. I. fejezet Hadtudomány a tudományok rendszerében – Dr. Laczkó Mihály 25. old.).

12 Katonai Lexikon; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 239. old. (átvétel a Hadtudományi ... i.m. 26. old.).

13 Tudományos Konferencia; 1996. október 29. (átvétel a Hadtudományi ... i.m. 27. old.)

„A hadtudomány: védelemtudomány, amely magában foglalja a hadviseléssel, a fegyveres küzdelemmel kapcsolatos katonai elméletet és gyakorlatot, a védelem-gazdaságtant, a haditechnikát, a polgári és rendvédelmet. Önálló tudományágként részletesen foglalkozik a fegyveres erők, illetve az ország katonai védelmében részt vevő más erők és szervezetek béke-, valamint háborús alkalmazása előkészítése és mindenoldali biztosítása elméleti és gyakorlati kérdéseinek elméleti kutatásával, az elméleti és a gyakorlati feladatok előkészítésével, majd végrehajtásával.”¹⁴

A hadtudomány struktúrájára, mai kifejezéssel élve: tudományszakaira vonatkozó legújabb kutatási eredmények alapján egy szűkebb és egy tágabb felosztás is elfogadható. A következő oldalon egy vázlat segítségével ennek helyzetét mutatom be.

A hadtudomány fogalmának és struktúrájának változásához, fejlődéséhez kapcsolódóan – az általam tanulmányozott szerzői munkák alapján – az alábbi főbb következtetések vonhatók le:

- a tudományok – bennük a hadtudomány is – fogalmi rendszere, struktúrája állandóan változik, fejlődik;
- a tudományok a jelenlegi felfogás szerint felbonthatók tudományterületekre, tudománycsoportokra, tudományágakra, tudományszakokra, tudomány-szakágakra, tudomány-szakágazatokra és tudomány-szakterületekre;
- a hadtudomány tárgyával, funkcióival és meghatározó tényezőivel szorosan összefüggnek a tudományfejlődés törvényszerűségei;
- a hadtudomány ma már a világ minden országában művelt tudományág;
- a hadtudomány alapvető elméleti kérdéseivel a hadtudomány általános elmélete foglalkozik;
- a hadtudomány mindenkor alapvető feladatai közé tartozik önmeghatározása, tartalmának és struktúrájának értelmezése, továbbá a más tudományokkal való kapcsolatának vizsgálata;
- a hadtudomány struktúráját illetően jelenleg jól elkülöníthető egymástól egy elvi alapokon nyugvó felosztás és egy, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen folyó oktatás szempontjából történő megközelítés;
- a kutatók körében jelenleg erőteljes törekvés érvényesül a hadtudomány fogalma, struktúrája, valamint a megváltozott nemzetközi és hazai társadalmi körülmények közötti összhang megteremtésére;
- napjainkban a hadtudomány fogalmának számos változata létezik, a szerint, hogy annak szűkebb, vagy tágabb értelmezéséről vagy a tartalom mind teljesebb meghatározásáról van-e szó;
- az elmúlt években lezajlott rendszerváltozás és a NATO-ba történt felvételünk nagymértékben elősegíti és igényli a hadtudomány tartalmának és struktúrájának megváltozását is;
- a hadtudománnyal kapcsolatos korábbi felfogásokból meg kell őrizni a múlt értékeit, és azokhoz kell hozzátenni azt a „többletet”, amely szükséges az együttműködéshez a NATO többi tagországával;

¹⁴ Dr. Simon Sándor: a Hadtudomány mai értelmezése Magyarországon, fejlődése és helye a tudományok rendszerében; Hadtudományi tájékoztató, 1997/7. szám 33. o. (átvétel a Hadtudományi ... i.m. 28. old.)

A hadtudomány tudományszakai

Szűkebb értelemben ¹⁵	Tágabb értelemben ¹⁶
– Hadtudomány általános elmélete – Nemzeti katonai stratégia és katonai doktrínák – Hadászat, hadművelet, harcászat – Támogatás – Logisztika – Katonai konfliktusok kialakulása, kezelése – Katonai felkészítés – Haderőszervezés, hadkiegészítés – Védelem-gazdaságtan, hadigazdaságtan – Határőrizet – Közrendvédelem – Polgári védelem	– A hadtudomány általános elmélete – Nemzeti katonai stratégia – Katonai doktrína (doktrínák) – Hadászat, hadművelet, harcászat (hadműveleti művészet) – Katonai konfliktusok (nem háborús feladatok kialakulása, kezelése) – Biztosítás (megóvás, túlélőképesség) – Logisztika – Katonai felkészítés (csapatok, törzsek, intézmények, intézetek, szervek) – Haderőszervezés, hadkiegészítés – Védelem-gazdaságtan és hadigazdaságtan, hadiipar, haditechnika – Határőrizet a minősített időszakokban – Közrendvédelem a minősített időszakokban – Terület- és polgári védelem – Az állami és közigazgatási rendszer feladatai – Hadtörténelem (a háborúk, a haditechnika és a katonai gazdálkodás története)

15 A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen 1997 március 19-én megtartott tudományos tanácskozás a NATO-orientáltságot is figyelembe véve Ajánlást fogalmazott meg az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának a „hadtudomány” tudományszakaira, szakágaira, szakágazataira és szakterületeire vonatkozóan. A Hadtudományi Bizottság az Ajánlást elfogadta. (Átvétel a Hadtudományi ... i.m. 17. old.)

16 Dr. Simon Sándor: A hadtudomány mai értelmezése Magyarországon, fejlődése és helye a tudományok rendszerében; Hadtudományi tájékoztató, 1997/7. szám 33–34. o. (átvétel a Hadtudományi ... i.m. 29 old.)

- a hadtudomány fejlődésében igazodni szükséges a nagyhatalmak felfogásaihoz, ugyanakkor nem szabad lemondani a nemzeti sajátosságok megőrzéséről és a nemzeti hagyományok ápolásáról sem.

Befejezésül ismételten hangsúlyozom, hogy az írás keretei nem tették lehetővé a témával foglalkozó valamennyi kutató munkája vonatkozó részeinek feldolgozását és bemutatását. Mint ahogy azt bevezető gondolataim között is rögzítettem: véleményem megfogalmazásakor elsősorban a kutatók egy szűkebb körének munkáira támaszkodtam. Magam is jól tudom, miszerint rajtuk kívül még nagyon sokan tekintették és tekintik jelenleg is fő feladatuknak, hogy kutassák és közlétegyék a hadtudomány mindenkori állásának helyzetére vonatkozó megállapításait, gondolataikkal és tevékenységükkel hozzájáruljanak annak fejlődéséhez. Ez a törekvés „jól tetten érhető” a Hadtudományi Bizottságnak a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályához 1999-ben küldött (és a Hadtudomány 1999. évi 2. számában szó szerint közölt) jelentésében is.

Az elmélet és gyakorlat egységének biztosítása a hadtudományon belül is meghatározó helyet foglal el. Zrínyi Miklós egykor elhangzott szavait idézve: „Azé a hadi győzelem, akié a nagyobb hadi mesterség.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

A hadtudomány alapjai

ZMNE Budapest, 1993

Szemelvények

ZMKA, Budapest, 1994. I. évfolyam 2. sz.

DR. HÉJJA ISTVÁN: *A hadtudomány kapcsolatrendszerének és belső struktúrájának értelmezése*

Új Honvédségi Szemle, 1994/1. sz.

DR. MÓRICZ LAJOS: *A hadtudomány, a hadtudományi kutatás és a Magyar Hadtudományi Társaság*

Új Honvédségi Szemle, 1994/4. sz.

DR. MÓRICZ LAJOS: *A hadtudomány általános kérdései*

Egyetemi jegyzet, ZMNE Doktori Iskola, Budapest, 1998

DR. HÉJJA ISTVÁN, DR. KÓNYA JÓZSEF, DR. LACZKÓ MIHÁLY: *Hadtudományi ismeretek*

Egyetemi jegyzet, ZMNE Hadászati Tanszék, Budapest, 1998

ÁCS TIBOR, HORVÁTH ISTVÁN, MUNK SÁNDOR, MÓRICZ LAJOS, NAGY TIBOR, SIMON SÁNDOR:

A hazai hadtudomány változásainak, helyzetének és fejlődésének jellemzői című HB-összefoglaló
Hadtudomány 1999/2. sz.

Pekó József

A katonai védelem stratégiai alapkérdéseiről

Magyarország NATO-tagsága, a szövetségben elfoglalt „előrevetett és szigetország jellegű” helye és szerepe, új és módosuló követelményeket támaszt a haza katonai védelme és a szövetségi kötelezettségek teljesítése tekintetében. Módosul a katonai védelem jellege, változáson megy át tartalma és szavatolásának módja, az ehhez szükséges haderőképesség és hadrafoghatóság. Megszűnik a katonai védelem háború-központúsága, centrális kérdésévé válik a fegyveres válság- és a konfliktushelyzetek megelőzése és elhárítása. Mindezek érvényre juttatásában az ország katonai biztonságát szabályozó alapidokumentumoknak – legfőképpen az alkotmánynak és a nemzeti katonai stratégiának – kiemelten fontos szerep jut.

Az általános békeidejű és a fegyveres védelmi helyzetek megkövetelte stratégiai gyakorlat feltételezi és igényli a katonai védelem stratégiai alapjainak és szabályozásának folyamatos karbantartását és időszakonkénti korrekcióját. Ezt elősegítendő, mindenekelőtt tisztázni és megválaszolni célszerű olyan fontos kérdéseket, mint:

- mit kell ma érteni a katonai védelem fogalmán és mi képezi annak nemzeti tartalmát;
- miben van ennek a védelemnek a szerepmódosulása, hogyan változik a katonai erő helye az ország biztonságának szavatolásában;
- mit kell tenni a katonai védelem és a honvédség alkotmányi szabályozásának korszerűsítése érdekében;
- milyen hatással van a NATO új stratégiai koncepciója a szövetség és Magyarország katonai biztonságának szavatolására, a nemzeti stratégiák tartalmára;
- hogyan biztosítható a katonai védelmet és a Magyar Honvédséget meghatározó stratégiák korszerű tartalma és a haderő modernizációja;
- melyek lehetnek a katonai védelem alapesetei, alkalmazandó stratégiaformái, szavatolásának módjai.

Ezen vitaalapnak szánt írás arra vállalkozik, hogy a fenti kérdésekhez kapcsolódóan néhány stratégiai alapkérdés vizsgálatával és javaslataival hozzájáruljon a katonai védelem modernizációjához, a stratégiai alapokmányok és tervek vonatkozó részeinek módosításához, elősegítendő a felső állami és a katonai vezetés ez irányú erőfeszítéseit.

A katonai védelem mai értelmezése és szerepmódosulása

A katonai védelem fogalmi meghatározását tisztázatlan volta, jellegének és tartalmának módosulásai, formáinak sokrétűbbé válása, nemkülönben modernizációja elvi háttérének biztosítása teszik időszerűvé. Mivel az államok biztonságstratégiai érdekei, így fegyveres erői és azok állami célokat szolgáló tevékenységei is lényeges eltérést mutatnak, a katonai védelem fogalmának nemcsak általános nemzetközi, hanem sajátos nemzeti meghatározására is szükség van.

A katonai jelzővel illetett „védelem” a fegyveres erő alkalmazásának nemcsak a védelmi fajtáját jelöli, hanem magában foglalja a haderőnek a külső fegyveres veszélyek megelőzését és elhárítását biztosító *minden lehetséges tevékenységi fajtáját és formáját*. A katonai védelem az állami politika szintjén a *biztonsági stratégia olyan kategóriájává vált, amely az értékek és érdekek védelmét jelenti katonai erő alkalmazásával, függetlenül az alkalmazás formájától*. Ma már a módosuló katonai védelem az ország függetlensége, területi épsége, lakossága és anyagi javai védelmén túl más fontos *nemzeti, sőt nemritkán nemzetközi értékek és érdekek védelmét is magában foglalja*. Mindezekon túl a katonai védelem újragondolásakor számunkra lényeges szempont az is, hogy államunk az ország katonai védelmét a NATO, majd az EU biztonságáa szavatolásának részeként is szervezi.

Mindezt figyelembe véve általános értelemben a korszerű katonai védelem – értelmezésem szerint – *a fegyveres erők nemzeti vagy nemzetközi biztonsági érdekeket és célokat szolgáló, a külső fegyveres veszélyek megelőzésére és elhárítására vonatkozó tevékenységeinek és műveleteinek összessége, összefüggő rendszere*.

Viszonyainkra értelmezésével összefüggésben elsőként az hangsúlyozandó, hogy a katonai védelem számunkra mindenekelőtt a *haza katonai erővel való megvédelését, biztonságának szavatolását, egyidejűleg a honvédelem meghatározó részét* jelenti. Esetünkben a katonai erőnek nem a Magyar Köztársaságot, mint államot, de nem is az országot, mint területet, hanem az azokat is magába ötvöző, a nemzeti értékek összességét kifejező *hazát kell megvédeni*, ahogyan azt – helyesen – az alkotmány is rögzíti. A katonai védelem hazánkban a honvédelem keretében, annak lényegi részeként valósul meg, melynek *feltételrendszerét* a honvédelem nem katonai területei: a védelmi vezetés és közigazgatás, a védelemgazdaság, a polgári védelem és a lakosság adja, a rendvédelmi és más szervezetek, intézmények hatékony közreműködésével. Külön is hangsúlyozandó: *a haza katonai védelme a szövetség védelme szavatolásának keretei között, ahhoz szorosan kötődve valósul meg*. Esetünkben ez a szükségyszerű egybekapcsolódás jóval határozottabb és egyértelműbb, mint több más NATO-ország esetében, a szövetség területének külső részén elfoglalt – stratégiaileg felértékelődött – helyünk és szerepünk, de nemzeti lehetőségeink korlátai miatt is.

A haza katonai védelme az országot érhető *fegyveres agresszióval és más alapvető külső fegyveres veszélyekkel* alkot szoros egységet, az azok megelőzését és elhárítását biztosító katonai tevékenységeket jelent. Elvi és gyakorlati jelentősége miatt külön is hangsúlyozandó: a katonai védelem fogalomkörébe azoknak a *külső és alapvető fegyveres veszélyeknek* az elhárítása tartozik, amelyek hatására az országban a *rendkívüli helyzet* valamilyen (rendszerint korlátozott) formája alakulhat ki, elhárítása

pedig az állam rendkívüli intézkedéseivel vagy – eszkalálódása esetén – a *rendkívüli állapot* korlátozott vagy általános formájának bevezetésével és a haderő alkalmazásával garantálható. A katonai védelem tehát nem vonatkoztatható azokra a kisebb fegyveres veszélyhelyzetekre, amelyek elhárítása nem igényli a katonai erő tevékenységeit. Az ilyen típusú, kisméretű külső és a belső fegyveres veszélyek megelőzése és elhárítása az érintett rendvédelmi szervek rendeltetése, melynek teljesítésében a katonai erő is szükség szerint közreműködik.

Mindebből következően, értelmezésem szerint, *a haza katonai védelme: a honvédelem meghatározó része, a haza alkotmányban, törvényben és nemzeti stratégiákban szabályozott fegyveres védelmét* – békében és konfliktushelyzetekben az alapvető külső fegyveres veszélyek megelőzését és elhárítását, rendkívüli helyzetekben a veszéllyel arányos hadviselést – *szavatoló haderő-tevékenységek és műveletek rendszert alkotó összessége*.

A katonai védelem fogalomköre a haza katonai védelmén túl felöleli a honvédség részeinek *külföldi tevékenységeit* is. Ezekre rendszerint a szövetség vagy a Nyugat-európai Unió (NYEU) szervezésében, nemzeti, szövetségi vagy nemzetközi biztonsági érdekből és célból kerülhet sor. Ilyen esetekben a magyar haderőrészek beépülnek a NATO (NYEU)-irányítású haderő-csoportosításba, így tevékenységük is az adott hadművelati vagy harcászati csoportosítás műveletének része lesz.

A biztonság szavatolása feltételeinek lényeges változásai nemcsak a katonai védelem és a haderő modernizációját kényszerítik ki, hanem azok *szerepét és helyét is módosítják* az ország biztonságának garantálásában. A magyar haderőre továbbra is *elsődlegesen a haza katonai biztonsága és védelme szavatolásának szerep- és feladatköre hárul*. A változás alapvetően abban van, hogy ezt a szerepkört *egyrészt* az új biztonsági környezet fenyegetéseinek és veszélyeinek megfelelően, új stratégiai formákat alkalmazva, *másrészt* már nem önállóan, hanem a szövetség kollektív védelme részeként, annak keretei között és segítségével, egyidejűleg a szövetség védelméhez való hozzájárulással kell betöltenie. A veszélyek jellegének megváltozása és a szövetséghez tartozásunk miatt *a haderő nemcsak reaktív, hanem preventív és differenciált alkalmazással is teljesíti biztonsági szerepét*. Más lesz a haderő katonai védelmének a szerepe békében, és megint más az országot érhető fegyveres válság- és konfliktushelyzetekben éppúgy, mint azoknak korlátozott háborúba eszkalálódásakor.

A magyar haderő, a haza katonai védelmével egyidejűleg, jól körülhatárolható feladatkört lát el a szövetség regionális védelmében. Ily módon esetünkben a *katonai védelem a legközvetlenebb módon szolgálja a szövetség védelmét*, ami az ország biztonságának szavatolásában betöltött *helyét is magasabb szintre emeli, azt már békében is gyakran a politikai-diplomáciai tényező mellé helyezi*. Ma már korántsem helytállóak az olyan hazai nézetek, miszerint: „a biztonság és a védelem tényezőinek sorában a fegyveres erő egyértelműen és tartósan hátrasodródott”. De korrekcióra szorul a katonai erő – minden helyzetre vonatkoztatott – „végső eszközkénti” deklarálása a biztonság szavatolásában, és az ennek megfelelő állami gyakorlat is.

A katonai védelem a *szövetség védelméhez való* – az országon kívüli – *katonai hozzájárulással további „szövetségi szerepkört”* tölt be. A szövetség ma már mind földrajzilag, mind pedig tevékenységi körét illetően lényegesen kiterjedtebb feladatkörrel rendelkezik, mint korábban. A NATO felelősségi területen kívüli missziója (out-

of-area missions) nemcsak a feladatait bővíti, de politikai dimenzióját is erősíti. Ily módon a magyar haderőrészeknek az ilyen műveletekben való részvétele, feladat- és szerepkörbővüléssel jár, egyidejűleg a nemzeti és a szövetségi biztonságpolitika közvetlen eszköze is lesz már béke idején.

A katonai védelem alkotmányi alapjainak újragondolásához

A haza katonai védelmét és a Magyar Honvédséget, mint a honvédelem alapját, garanciális jelleggel az alkotmány szabályozza. A vonatkozó alapelvek elemzése azonban azt mutatja, hogy többségük – a már korábban bekövetkezett biztonsági változások, de NATO-tagságunk miatt is – módosítást, illetve újraalkotást követel. Mivel új alkotmánnyal a közeljövőben nem számolhatunk, a katonai védelem és a haderő modernizációja pedig stratégiai változtatásokat igényel, most a későbbi *alkotmány-reformot figyelembe vevő módosítások* kínálják a megoldást.

Ennek keretében, illetve majd egy átfogó alkotmányreform során, *újraszabályozni* szükséges:

- az állam viszonyát a fegyveres agresszióhoz és más külső fegyveres veszélyekhez, Magyarország új biztonsági környezetének és NATO-tagságának megfelelően;
- a honvédség – határőrségtől, mint alapvető rendvédelmi szervezettől elkülönült – státusát és rendeltetését;
- a rendkívüli helyzetek meghatározásának teljes körét, a katonai védelmet közvetlenül érintően pedig a védelmi helyzetek és állapotok alapeseteit, valamint az ezekkel kapcsolatos irányítási hatásköröket;
- a honvédség haderejének alkalmazását, illetve felhasználását és igénybevételét az országon belül és külföldön, a magyar haderőrészek határátlépését, külföldi állomásoztatását és tevékenységét békében és rendkívüli helyzetekben, valamint az ezekre vonatkozó hatásköröket;
- a külföldi fegyveres erőknél a magyar államhatárok átlépését, országunkon történő átvonulását, alkalmazását, illetve felhasználását és igénybevételét.

A fenti kérdések egy része – szövetségi kötelezettségeink és a „békeműveletek” miatt is – a közeljövőben újra napirendre kerül, többségük korszerűsítésére pedig várhatóan egy átfogó alkotmányreform ad majd választ.

A katonai védelem modernizációjának fontos előfeltétele a *honvédségre* vonatkozó szabályozás módosítása. Ennek során meghatározó módon szükséges figyelembe venni: a haza katonai védelme szavatolásának legfőbb belső garanciája, stratégiai eszköze a Magyar Honvédség. Ez az objektív körülmény determinálja honvédségünknek az államszervezetben és társadalmunkban elfoglalt helyét és szerepét. Ebből kiindulva és döntő módon figyelembe véve a fegyveres erő kritériumait, a katonai védelemnek a szövetség keretei közötti megvalósítását és az állam vállalt katonai kötelezettségeit, a vonatkozó módosítás célszerű, ha egyértelművé teszi: *a Magyar Köztársaság fegyveres ereje a Magyar Honvédség, melynek rendeltetése a haza katonai védelme. A honvédség részt vesz a NATO-tagállamok közös védelmében és teljesíti nemzetközi katonai kötelezettségeit.*

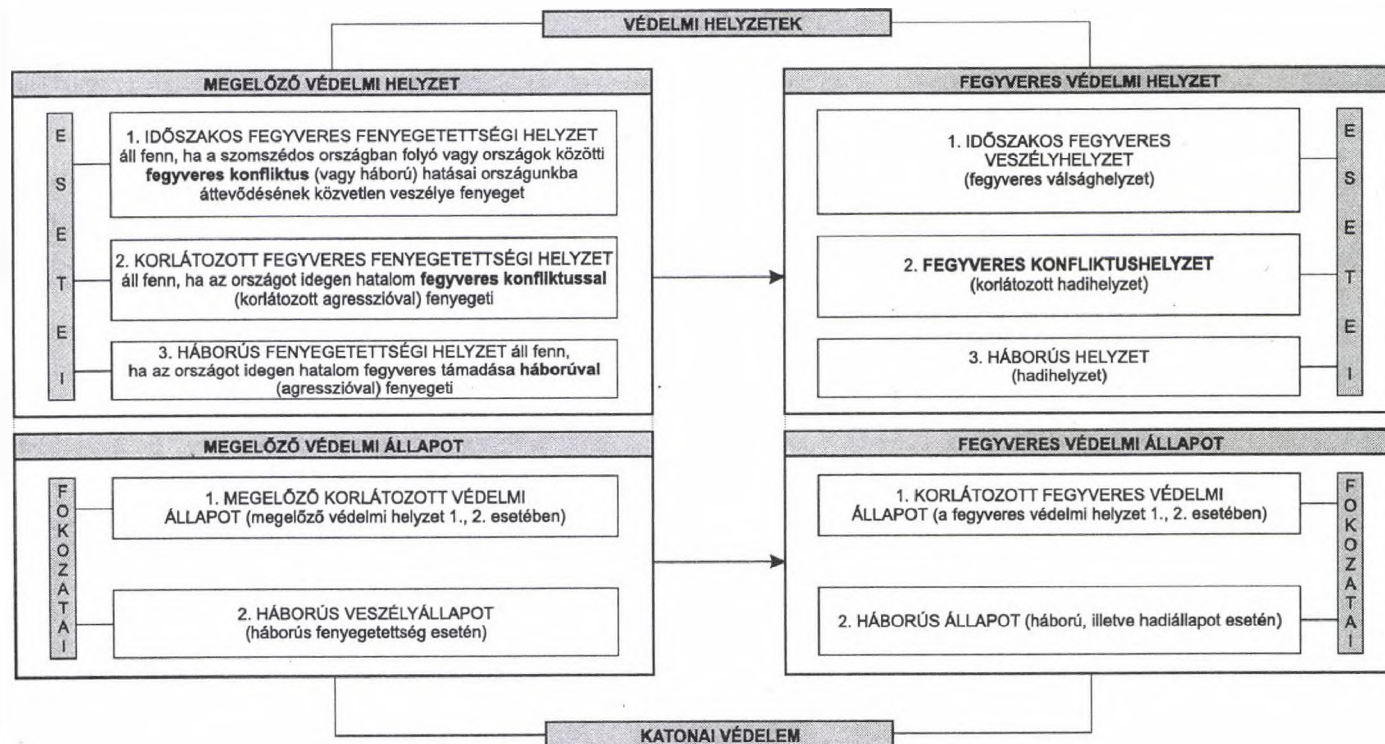
A haza katonai védelmének szavatolása és megszervezése szempontjából, kiemelt jelentősége van a külső *fegyveres típusú rendkívüli helyzetek* állami kezelését biztosító alkotmányi alapelveknek. Ma ezt szolgálják a rendkívüli állapotra és a külső fegyveres csoportok váratlan betörése esetére vonatkozó alapelvek. A rendkívüli állapotra vonatkozó szabályozás csak a háború esetére vonatkozik, így az nem alkalmazható a háborús szint alatti fegyveres fenyegetettség, válság- és konfliktushelyzetek kezelésére. Ebben lényeges változást az alkotmány 19/E §-sal történt kiegészítése sem hozhatott, mivel az a háborús szint alatti veszélyek közül csak a külső fegyveres csoportok váratlan betörését szabályozza. Következésképpen a fegyveres típusú rendkívüli helyzetek kezeléséhez a hatályos szabályozás gyökeres megújítására, az országunkat érhető, a *fegyveres agresszió- és veszélyformáknak megfelelő védelmi helyzetek és állapotok meghatározására van szükség.*

Mivel a katonai védelmet kikényszerítő *fegyveres típusú rendkívüli helyzetek* az országot érhető *fegyveres agresszió- és veszélyformákkal* alkotnak szoros egységet, ezért újraszabályozásuk feltételezi ezen *alapvető külső fegyveres veszélyformák teljes körének* reális számbavételét, és a nekik megfelelő védelmi helyzetek és állapotok alkotmányban történő meghatározását. Ennek megfelelően – értékelésünk szerint – az alkotmányreform során szabályozások szükségesek.

- a) Az ország határ menti térségében kialakult időszakos *fegyveres fenyegetettség- és veszélyhelyzet*. Ilyen helyzet alakulhat ki akkor, amikor valamely szomszédos országban vagy országok között fegyveres konfliktus vagy háború van, és a harcselekmények közvetlen szomszédságunkban, a határ menti térségben folynak. A *harctevékenységek* országunkba való – véletlenszerű vagy szándékos – *áttevedésének közvetlen veszélye áll fenn, vagy az esetenként – külső fegyveres csoportok, harci repülőek és más fegyverek alkalmazásával, terület és légtér időszakos igénybevételével – be is következett.*
- b) A Magyarország ellen szervezett *külső fegyveres (katonai) konfliktus, illetve annak közvetlen veszélye* esetén, a határ menti térségben létrejött *korlátozott fegyveres fenyegetettség- és veszélyhelyzet*, bekövetkezésekor pedig a kialakult *fegyveres konfliktushelyzet* (korlátozott hadihelyzet). Fegyveres konfliktus és konfliktushelyzet alakulhat ki az a) pontban foglalt eset eszkalációja következményeként is. Védelmi kezelését a kormány hatáskörébe utalt „megelőző korlátozott védelmi állapot” és a „korlátozott fegyveres védelmi állapot” – mint minősített állapotok – alkalmazása garantálhatja.
- c) A *háború* (rendszerint annak korlátozott formája), illetve az azt megelőző *háborús fenyegetettség- és veszélyhelyzet*, bekövetkezésekor pedig a *háborús helyzet* (hadihelyzet) állami kezelése a hatályos rendkívüli állapot pontosításával is biztosítható, melynek fokozatai a *háborús veszélyállapot* és a *háborús állapot* (hadiállapot) lehetnek. Bevezetésüket az Országgyűlés hatáskörébe célszerű utalni. Rendkívüli állapot idején a kormánynak széles körű rendeletalkotási és intézkedési jogkört szükséges biztosítani.

Mindezek – lehetőségek szerinti – érvényesítése, az országunkat érhető külső fegyveres típusú rendkívüli helyzetek preventív jellegű és veszéllyel arányos védelmi kezelését szavatolhatja. (Védelmi helyzetek és állapotok a haza katonai védelmére az 1.sz. melléklet szerint.)

VÉDELMI HELYZETEK ÉS ÁLLAPOTOK A HAZA KATONAI VÉDELMÉRE (elvi változat)

A stratégiák és a nemzeti katonai védelem

A haza katonai védelmének garantálása államunk alkotmányos, a szövetség közös védelméhez való katonai hozzájárulás biztosítása pedig vállalt szerződéses kötelezettsége. Ennek gyakorlatban történő érvényre juttatását szolgálják: a vonatkozó törvények és országgyűlési határozatok, valamint a kormány hatáskörébe utalt nemzeti biztonsági stratégia és a nemzeti katonai stratégia. Ez utóbbiak, a nemzeti stratégiák biztosítják az állami irányítás érvényre jutását a biztonság és a honvédelem gyakorlatában. A katonai védelem és a haderő állami feltételeinek garantálásában a nemzeti biztonsági stratégia, katonai megoldási módjának és az ehhez szükséges haderő meghatározásában pedig a katonai stratégia játsza a főszerepet. Tartalmuk meghatározásához, illetve szükség szerinti korrekciójához elengedhetetlen a szövetség új stratégiai koncepciójának figyelembevétele is.

A NATO új stratégiai koncepciója iránymutatásként szolgál a szövetség módosuló szerep- és feladatkörének betöltéséhez az általa is befolyásolt és átalakuló biztonsági környezetben. Ehhez kiindulópontnak tekinti a *feladatai teljes körű ellátásához szükséges politikai elszántságot és a katonai erőt*.

A szövetség céljai és feladatai alapjaiban határozzák meg tagállamainak védelmét oly módon, hogy azok az euroatlanti térség biztonságát is szolgálják. A NATO-nak alapvető és tartós célja tagállamai szabadságának és biztonságának védelmezése politikai és katonai eszközökkel, egyidejűleg a demokráciára, az emberi jogok és a jogállamiság közös értékeire alapozott tartós békerend biztosítása Európában. Mivel e cél megvalósítását veszélyeztethetik az euroatlanti térség válságai és konfliktusai, a szövetség nemcsak saját tagállamainak védelméről gondoskodik, hanem hozzájárul az egész euroatlanti térség békéjének és stabilitásának biztosításához is. Fontos célja Észak-Amerika biztonságának Európa biztonságához kapcsolása, a transzatlanti kötelék erősítése.

A szövetség alapvető biztonságpolitikai feladatainak tekinti:

- a stabil euroatlanti biztonsági környezet alakítását, alapvetően a válságkezelés és a partneri kapcsolatok révén;
- szövetségi fórum biztosítását – a washingtoni szerződés 4. cikkelyével összhangban – a transzatlanti konzultációkhoz mindazon kérdésekben, amelyek a tagállamok biztonságát alapvetően érintik;
- fenyegetéssel szembeni elrettentés és védelem nyújtását bármely NATO-tagállam számára, a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkelye szerint.

A szövetség az euroatlanti térség biztonságának és stabilitásának növelése érdekében:

- készen áll eseti mérleglés és konszenzus alapján – a washingtoni szerződés 7. cikkelyével összhangban – hozzájárulni a hathatós válságmegelőzéshez és kezeléshez, ideértve a válaszcsepásokat is;
- előmozdítja a széles körű partnerséget, az együttműködést és a párbeszédet az euroatlanti térség más államaival.

A szövetség biztonságát továbbra is veszélyeztetheti a katonai és nem katonai veszélyek széles köre. Az ezek következményeként fellépő feszültségek az euroatlanti stabilitást érintő válságokat és fegyveres konfliktusokat idézhetnek elő. Ezek a konfliktusok

tusok azzal, hogy a szomszédos országokra, köztük NATO-tagországokra is áterjedhetnek, közvetlen módon is érinthetik a szövetség és más országok biztonságát. A koncepció a szövetségen kívül meglévő nukleáris erőket és azok elterjedését közvetlen katonai veszélyként értékeli. Külön is kiemelendő a szövetség információs rendszerektől való fokozódó függősége, melyek működését veszélyeztethetik különböző zavaró műveletekkel, ellensúlyozandó a NATO-nak a hagyományos fegyverzet terén meglévő képességeit.

A koncepció a szövetség katonai képességei és felkészültsége fenntartásának központi jelentőséget tulajdonít. A katonai képességek a politikai szolidaritással párosulva továbbra is alapját képezik annak, hogy a szövetség meg tudjon akadályozni bármilyen, kényszerítésre vagy megfélemlítésre irányuló törekvést. A szövetség arra törekszik, hogy a biztonságot és a stabilitást a fegyveres erők nagyságrendje legalacsonyabb szintjének fenntartása mellett növelje oly módon, hogy biztosítsa képességét a kollektív védelemre és az összes lehetséges feladat végrehajtására.

A szövetség stratégiájának alapelvei – összhangban a biztonságpolitikai célokkal – a fegyveres erőkre alapozott szövetségi védelem koncepcióját fejezik ki. Ennek lényege:

- a) A szövetségesi szolidaritás és a stratégiai egység elve a szövetség minden katonai műveletében meghatározó marad. A kollektív védelem elve alapján a szövetség egyesített fegyveres erőinek képesnek kell lenniük bármilyen lehetséges agresszió elrettentésére, támadás esetén az agresszor megállítására a lehető legkorábbi fázisban, tagállamai politikai függetlenségének és területi sérthetetlenségének biztosítására.
- b) A szövetség céljainak megvalósítása alapvetően függ a feladatok, a kockázatok és a felelőségek, valamint az előnyök és a közös védelmi feladatok méltányos elosztásától. Az Egyesült Államok hagyományos és nukleáris erőinek európai jelenléte továbbra is alapvetően fontos része Európa biztonságának, amely elválaszthatatlanul kötődik Észak-Amerika biztonságához. A szövetségen belüli európai biztonsági és védelmi identitás fejlődési folyamatával párhuzamosan, az európai tagállamok tovább fokozzák hozzájárulásukat a közös védelemhez.
- c) A közös védelmi erőfeszítés elve olyan gyakorlati intézkedésekben nyilvánul meg, amelyek lehetővé teszik, hogy a tagállamok élvezzék a kollektív védelemből adódó politikai, katonai és gazdasági előnyöket. A gyakorlati intézkedések kulcselemei: a kollektív haderőtervezés; a közös finanszírozás és hadművelleti tervezés; a többnemzetiségű katonai szervezetekre, az irányítási és parancsnoklási rendszerre vonatkozó megállapodások; az integrált légvédelmi rendszer; a tagállamok közötti feladatok és felelőségek egyensúlya; szükség esetén a fegyveres erők külföldi állomásoztatása és telepítése; válságkezelési intézkedések és azok tervezése; a felszerelés, a kiképzés és a logisztika szabványosítása; szükség esetén közös és egyesített doktrínák és katonai gyakorlatok; infrastrukturális és logisztikai együttműködés.
- d) A szövetség a belátható jövőben továbbra is fenntart a nukleáris és a hagyományos erők megfelelő kombinációjából álló, Európában állomásozó, szükség szerint modernizált és „minimálisan elégséges” szinten tartott, ugyanakkor hiteltel elrettentést jelentő fegyveres erőt.

A koncepció védelmi alapelvei meghatározzák a szövetség fegyveres erőinek jellegét, a hagyományos és a nukleáris erők jellemzőit. A fegyveres erők mérete, készségi foka és diszlokációja meg kell hogy feleljen a kollektív védelem és a válságkezelés igényeinek, ideértve azt is, hogy alkalmazásukra esetenként rövid időn belül, a hazai bázisoktól távol, illetve a szövetség területén kívül is sor kerülhet. A haderők létszáma és felkészültsége meg kell hogy feleljen a bármely tagállam elleni agresszió elhárítása követelményeinek, ezért a harckészség és telepíthetőség szükséges fokán kell tartani őket.

A szövetség nukleáris erőinek alapvetően politikai célja van: a béke megőrzése, a háború megakadályozása. A szövetség ezért továbbra is megfelelő szintű nukleáris erőket tart fenn Európában. A NATO nukleáris erői ma már nem irányulnak egyetlen ország ellen sem.

A védelem biztonsági stratégiai alapjairól

Államunknak az ország biztonságára vonatkozó elgondolását a nemzeti biztonsági stratégia összegezi. Elvi és gyakorlati szempontból is célszerű, ha a biztonsági stratégia a katonai védelmet és a honvédséget – sajátosságainknak megfelelően – a honvédelem keretei között, annak politikai lényegét adva szabályozza, és ebből a célból rögzíti: Magyarország katonai erővel megvédendő biztonsági érdekeit és az azok megvédését kifejező biztonságpolitikai célokat és feladatokat, az országunk ellen számbavehető külső fegyveres kihívásokat és kockázatokat, valamint azt, hogy az állam milyen eszközökkel garantálja az utóbbiak megelőzését és elhárítását. Alapvető garanciaeszközként szükséges számolnia a honvédelem rendszerével, azon belül pedig döntően a haderővel és annak védelmével. Ily módon egyértelművé tehető az állam – rendszerint kormányciklusonként pontosított – honvédelmi politikai koncepciója és feltételeinek állami szavatolása.

A biztonsági stratégiának számolnia kell a magyar haderőrészek külföldön végrehajtandó tevékenységeivel, különböző műveletekben való részvételével is. Ezek lehetnek:

- a kollektív védelemhez való katonai hozzájárulás az érintett NATO-tagországban a washintoni szerződés 5. cikkelye szerint;
- az euroatlanti biztonság érdekében, a szövetség területén kívül végrehajtott NATO- és NYEU-műveletekben való katonai részvétel;
- az ENSZ és az EBESZ felkérésére végrehajtott békeműveletekben való részvétel.

Az ilyen műveletekben való, nemzeti érdekeinknek megfelelő katonai szerepvállalásunk céljából célszerű egyértelművé tenni a szükséges, illetve lehetséges részvételünk általános politikai alapelveit (a magyar katonai tevékenységek lehetséges esetei, formái, azok mértéke, térsége stb.). Megkülönböztetett figyelemmel szükséges szabályozni a valamely szomszédos országban vagy országok között, illetve a térségünkben kialakulható fegyveres konfliktusok nemzetközi kezelésére hivatott békeműveletekben való részvételünket. A békekikényszerítő műveletek – olyanok, mint amilyen a koszovói válság NATO-művelete is volt – rendszerint az érintett térségekben élő magyarságot is érintik, korábbi országrészeink stratégiai biztonságát is meghatározzák. Ez a körülmény – alkotmányunkból következően is – erős korlátokat állít az ilyen béke-

kikényszerítő műveletekben való fegyveres részvételünkkel, sőt esetenként támogatásunkkal szemben is. *A kialakult válsághelyzetben a jól meghatározott politikai alapelvek, megfelelő mozgási keretet adhatnak és irányt mutathatnak a magyar álláspont, stratégia meghatározásához és szövetségben való képviseletéhez, hiányuk pedig veszélyezteteti nemzeti érdekeink érvényesítését.*

A jugoszláviai béke-helyreállító műveletek tapasztalatai arra hívják fel a magyar stratégiaformálók figyelmét, hogy a biztonságpolitika alapelveire alapozottan, *a kialakuló válsághelyzetre megfelelő előrelátással – lehetőleg a vezető parlamenti pártok konszenzusával – ki kell alakítani a nemzeti érdekeinknek megfelelő, a konfliktus kezelésében való részvételünkre vonatkozó nemzeti stratégiai koncepciót.* Az így kialakított elgondolást célszerű összevetni, egyeztetni a szövetség – „vezető” és a válságban közvetlenül érintett – tagállamaival, majd a korrekciókat követően meghozni a szükséges állami döntéseket és katonai intézkedéseket.

A kialakult válság- és konfliktushelyzetekben a nemzeti biztonsági célok és a katonai stratégiai feladatok meghatározására a *politikai stratégia szintje* és az ennek megfelelő politikai fórum, mint a stratégia színtere hivatott. Ezen a szinten a felső politikai vezetés a katonai tanácsadók bevonásával határozza meg az *adott helyzetnek megfelelő – érvényesítendő – nemzeti érdekeket és célokat*, a célok elérését biztosító stratégiai feladatokat, valamint az azokhoz szükséges erőforrásokat.

Ernek állami fórumát – sajátosságainknak megfelelően – a *Honvédelmi Tanács* létrehozandó és válsághelyzetekben is működtethető *operatív csoportjára* (HTOCS) célszerű alapozni. Munkájába szükség szerint célszerű bevonni a Honvédelmi Minisztérium és a vezérkar stratégiai operatív csoportjait és azok vezető személyeit, mint katonai tanácsadókat. Ezáltal teremthetők meg a katonai stratégiai gyakorlat és tevékenységek állami politikai előfeltételei, valósul meg az operatív állami honvédelmi politikai irányítás és akarat.

A védelem nemzeti katonai stratégiai alapjairól

A magyar állam katonai védelmi alkotmányos kötelezettségének csak úgy tehet eleget, ha Magyarország az új biztonsági helyzetének és – szövetségben megvalósuló – katonai védelmi szükségletének megfelelő korszerű haderővel rendelkezik, és azt – az alkotmányt betartva – a *nemzeti katonai stratégia* irányelveire épülő fegyveres védelem terve szerint alkalmazza. Ezt a dokumentumot – a kormány hatáskörében – az állam katonai biztonsági koncepciójaként célszerű megalkotni, időszakonként pontosítani és alkalmazni, *középpontjába állítva a haza szövetségben megvalósuló katonai védelmét és az ehhez szükséges haderőt.* Nem feladata megismételni a nemzeti biztonsági stratégia vonatkozó részeit, de arra épülve rendeltetése *irányt mutató – célokba, elvekbe és követelményekbe foglalt – kiindulási alapokat adni a stratégiai tervezés, a haderőépítés és -szervezés, valamint a haderő – katonai doktrínák által vezérelt – alkalmazása számára.* Vagyis irányszabó stratégiai alapokat szükséges meghatározni az állami és a katonai felső vezetés védelmi gyakorlatához, a katonai védelem és a haderő meghatározásához és alkalmazásához.

A katonai stratégia lényeges tartalmi kérdésköre: az állam katonai biztonsági céljainak meghatározása; a Magyarországot érhető alapvető külső fegyveres veszé-

lyek és kihívások megítélése; valamint a katonai védelem irányelveinek a meghatározása.

Az állam *katonai biztonsági céljait* – a vonatkozó biztonsági alapidokumentumokkal összhangban – úgy célszerű meghatározni, hogy azok összegezetten kifejezzék államunk katonai védelmi koncepcióját, vagyis azt, amit a katonai erővel megvédeni és szavatolni szükséges. Ennek megfelelően az *állam katonai biztonsági céljai* lehetnek:

- a) szükség esetén *katonai erővel megvédeni Magyarország nemzeti értékeit és érdekeit* – függetlenségét, szuverén államiságát, területi épségét, lakosságát, szellemi és anyagi javait – minden lehetséges külső fegyveres fenyegetéssel és veszéllyel szemben;
- b) *hozzájárulni a szövetség tagállamainak katonai biztonságához és a kollektív védelméhez;*
- c) *elősegíteni térségünk és Európa katonai biztonságát, az állam biztonságpolitikai céljainak elérését, a fegyveres válságok és konfliktusok nemzetközi kezelését;*
- d) *szavatolni a honvédség olyan védelmi képességét és készségét, amely biztosítja a haza fegyveres veszéllyel arányos, a NATO-szövetség védelme részeként megvalósuló védelmét, a vállalt szövetségi és más nemzetközi kötelezettségek teljes körének megvalósítását.*

Mindazonáltal a Magyar Köztársaság államának *legfőbb katonai stratégiai célja a haza katonai védelmének és az ehhez szükséges haderőképeségnek a biztosítása lesz.* Ezen – alkotmányból eredeztetett – stratégiai cél és az azzal összhangban lévő katonai biztonsági elvek és követelmények adhatnak megfelelő alapokat a katonai védelem és a haderő szükség szerinti újragondolásához és modernizációjához.

Az új biztonsági környezet értékelésének *katonai stratégiai következtetései* alapjaiban határozzák meg a haza katonai védelmét és feltételeinek biztosítását. Ezek magukban foglalhatják:

- Magyarország katonai biztonsági környezetének megítélését, alakulása tendenciájának meghatározását;
- a hazánk ellen számba vehető fegyveres veszélyforrások és fegyveres konfliktusok meghatározását;
- a katonai stratégiai gyakorlat számára kiinduló alapokat képező fő fegyveres veszélyforrás és a fő katonai veszélyforma rögzítését.

A katonai védelem indokolja a haderő alkalmazását kiváltó alapvető külső fegyveres veszélyek meghatározását. Számunkra *közvetlen fegyveres veszélyforrást* jelenthet a valamely szomszédos országban kialakult vagy szomszédos országok között folyó fegyveres konfliktus, amely – valamilyen formában – a hazánkba áttevődés lehetőségét is magában hordja. Potenciális katonai veszélyforrásként értékelhető valamely szomszédos vagy térségünkben lévő más állam szélsőséges – fegyveres válsághoz és konfliktushelyzet kialakulásához vezető – agresszív politikája is. Magyarországnak – mint ahogyan a NATO-nak is – hosszabb távon, 10–15 éven belül háborús fenyegetettséggel nem, de a régiókban kialakulható fegyveres konfliktusokkal és más, háborús szint alatti veszélyekkel számolnia kell. Ha a *háborúra* mégis sor kerülne, akkor is annak korlátozott formája lenne nagy valószínűséggel a jellemző, melyre *a szemben álló felek (országok) fegyveres konfliktusának eskalációjaként* kerülhetne sor. Számunkra a *fő fegyveres veszélyforrást* valamely szomszédos országban vagy orszá-

gok között kialakulható fegyveres konfliktus jelentheti, a tervezés kiinduló alapjául szolgáló, *fő katonai veszélyforma* pedig a szomszédos országból vagy térségünk valamely más országból, állami szervezéssel áttérjett *katonai konfliktus* lehet. Katonai válság- és konfliktushelyzetekben – különösen ha azok a NATO-tagállamokat is közvetlenül érintik – *Magyarországon jelentősen megnőhet a csapások által veszélyeztetett objektumok száma*. Ezért számunkra is közvetlen veszélyforrást jelent a tömegpusztító fegyverek elterjedése, de potenciális veszélyként kezelendők régióink államainak hagyományos csapásmérő fegyverrendszerei éppúgy, mint a NATO-tagállamok katonai biztonságát fenyegető más veszélyek.

A haza katonai védelmét a számba vehető külső fegyveres (katonai) konfliktus lehetőségét kiindulóalapnak tekintve szükséges előkészíteni és szavatolni – számolva annak korlátozott háborúba történő eszkalációjával, de a háborús küszöböt el nem érő más alapvető fegyveres agresszió- és veszélyformákkal is. Ezáltal a katonai védelem háborút kiindulási alapnak tekintő – korábbi – gyakorlatát a reális, a fegyveres konfliktust középpontba állító stratégiai gyakorlat válthatja fel.

A katonai stratégiai irányelvekre épülve alakítható ki és tervezhető meg az ország katonai védelme és a magyar haderőrészek külföldi tevékenységei. De ez képezi egyik fontos kiindulóalapját a haderő rendeltetés szerinti feladatai, felépítése és építése, valamint alkalmazását biztosító katonai rendszerek reális meghatározásának is. Ma számunkra a katonai védelem korszerűsítése mindenekelőtt azt jelenti, hogy azt alkalmassá kell tenni az országunkat érhető – az előzőekben vizsgált – alapvető külső fegyveres veszélyek és veszélyhelyzetek preventív jellegű és veszéllyel arányos elhárítására.

Célszerű, ha a katonai védelmet meghatározó irányelvek választ adnak olyan kérdésekre, mint: az ország védelmének lehetséges alapesetei, szavatolásának módjai, megelőzésüket és elhárításukat biztosító stratégiaformák; a szövetség kollektív védelmében és más NATO- és NYEU-műveletekben, valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt, illetve az EBESZ felelősségi körébe tartozó békefenntartó és más műveletekben való részvétel katonai elvei és követelményei.

Az országunkkal szemben lehetséges külső fegyveres veszélyeket és veszélyhelyzeteket alapul véve, a haza katonai védelmére sor kerülhet:

- a) valamely szomszéd országban vagy országok között kialakult fegyveres konfliktus vagy háború fegyveres hatásai áttévődésének közvetlen veszélye vagy bekövetkezése esetén, a határ menti térségben kialakult időszakos fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzet megelőzése, illetve kezelése céljából;
- b) Magyarország ellen szervezett külső fegyveres konfliktus, illetve közvetlen veszélyének hatására, a határ menti térségben létrejött fegyveres fenyegetettségi vagy a fegyveres konfliktushelyzet (korlátozott hadihelyzet) eseteiben, azok megelőzése és elhárítása céljából;
- c) a külső fegyveres konfliktus korlátozott háborúba eszkalációjának közvetlen veszélye (háborús fenyegetettségi helyzet), illetve a háború (háborús helyzet) eseteiben, azok védelmi kezelése céljából.

A NATO-hoz tartozásunk és a szövetségesek biztonságának oszthatatlansága következtében a haza katonai védelmét kikényszeríthetik olyan egyedi, rendkívüli

helyzetek is, amikor *valamely szövetséges országot éri külső fegyveres fenyegetettség vagy támadás*, és a szövetség a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkelye szerint megteszi a szükséges katonai intézkedéseket.

A haza katonai védelme szavatolásának és megszervezésének lényeges kérdése annak meghatározása, hogy a védelem mely részét kell döntően önállóan, a honvédségre alapozva megoldani, és milyen esetekben szükséges a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkelye alapján igénybe venni a szövetség közös erőfeszítését. A stratégiai védelmi tervezés, a védelem megszervezése és feltételeinek biztosítása céljából célszerű, ha a katonai stratégia rögzíti a haza katonai védelmének szavatolását: egyrészt a szövetség keretei között a honvédség haderejére alapozottan, *önállóan szervezett védelemmel*, másrészt – az ország és a honvédség erejét meghaladó esetekben – *a szövetség közös védelmét igénybe véve*. Ebből a célból, a stratégiai helyzetértékelés során, meg kell határozni az egyes védelmi helyzetek alapeseteinek védelmi szükségletét és ezekhez a haderő fejlesztéssel kialakítandó képességeit. A védelmi szükségletek és a meglévő, illetve a kialakítandó haderőképességek összevetése alapján határozható meg a haza katonai védelmének – alapesetei szerint differenciált – megoldási módja, a bevezetendő és megkövetelt haderő-tevékenységek és hadművelleti intézkedések.

A katonai védelmi szükségletek és képességek elemzése azt mutatja, hogy a valamely szomszédos országban vagy országok között kirobbant fegyveres konfliktus vagy háború hatásai áttevődésének közvetlen veszélye vagy korlátozott bekövetkezése esetén még nem szükséges igényelni a szövetség közös védelmét. Úgy értékelhető, hogy *a magyar haderő az ilyen időszakos fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzeteket – mint ahogy ezt korábban is tette – eredményesen megoldja*. De megfelelő stratégia alkalmazásával, célirányos felkészítéssel és kiképzéssel a haderő alkalmassá tehető arra is, hogy *az országunk ellen szervezett fegyveres konfliktus (korlátozott hadihelyzet) esetén, annak első időszakában – a szövetséges erők beérkezéséig, az itt lévő haderőrészek közreműködésével – a védelem feladatainak eleget tegyen*. A határ menti térségben kialakult fegyveres konfliktushelyzet elmélyülését és eszkalálódását megközelítő helyzetekben azonban a kollektív védelem célirányos igénylése már elkerülhetetlen lesz. Ebben változás csak a haderő jelentősebb fejlesztése és hatékonyabb – magasabb szintű gyakorlatokat is magában foglaló –, a lehetséges fegyveres veszélyek teljes körét figyelembe vevő felkészítése és kiképzése esetén várható. Mindezek előzetes meghatározása a katonai felső vezetés feladata, melyet a stratégiai tervezés okmányokba foglal.

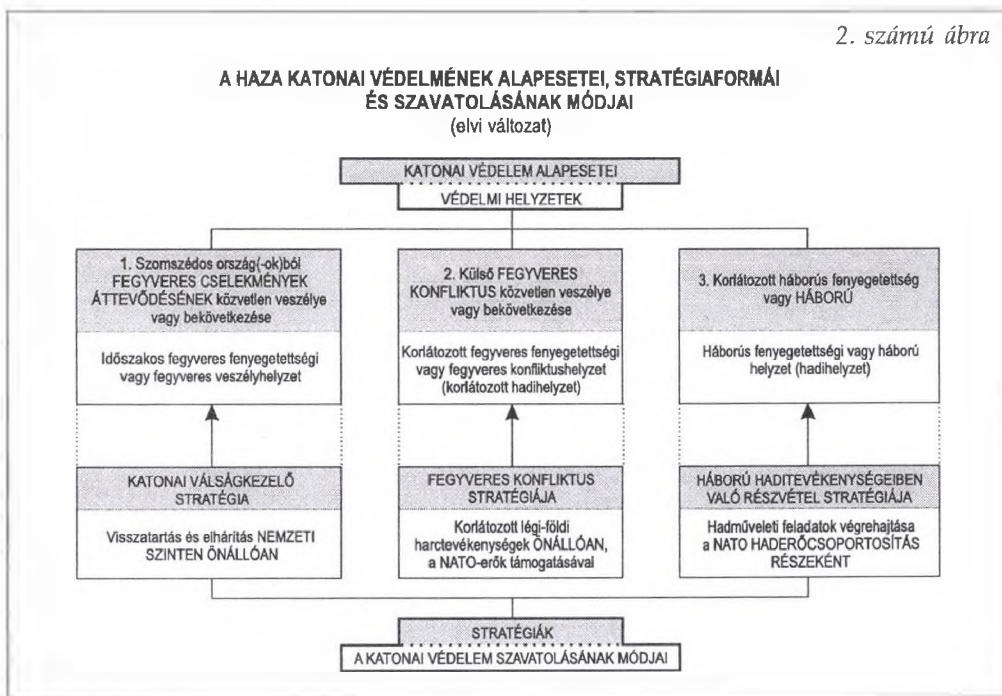
A haza katonai védelmét alapeseteinek megfelelő stratégiákra – mint a haderő differenciált alkalmazásának koncepcióira – épülve szükséges előkészíteni és megvalósítani. Ezek: a katonai válságkezelő stratégia, a fegyveres konfliktus stratégiája és a háború haditevékenységeiben való részvétel stratégiája. A védelem állami és katonai feltételeit a *fegyveres konfliktus stratégiájára alapozva* célszerű biztosítani oly módon, hogy a stratégiai tartalékok (katonaállomány, haditechnika, anyagi eszközök) a konfliktus eszkalálódása esetére növelhetőek legyenek.

A katonai védelem irányelvei alapjaiban határozzák meg a védelemhez szükséges haderőt. A honvédség szabályozása – az alkotmánynak megfelelően – a vonatkozó törvények, országgyűlési határozatok és a katonai stratégia feladata. Ez

utóbbi célszerű, ha választ ad a *haderőreform és -fejlesztés* olyan alapkérdéseire, mint a haderő mérete és struktúrája; állományarányai és képességei; működését és alkalmazását biztosító katonai rendszereinek korszerűsítése; rendeltetés szerinti feladatai; haditechnikai fejlesztése és korszerűsítése; működése, állami irányítása és katonai vezetése nemzeti és szövetségi alkalmazás eseteiben.

A haderőreformnak döntően a *Magyarországot érhető külső fegyveres válság- és konfliktushelyzetek megelőzéséhez és elhárításához szükséges haderőképességet kell szavatolnia*. Ennek garantálása egyidejűleg biztosíthatja a szövetség közös védelméhez való katonai hozzájárulást, valamint a washingtoni szerződés 5. cikkelyén kívüli konfliktusmegelőző és válságkezelő műveletekben és más missziókban való részvétel képességét is. Mindezek állami és katonai vezérlése céljából a katonai stratégiában olyan elvek és hadművelleti követelmények meghatározására van szükség, amelyek a haderőreformot mintegy „hozzárendelik” a haza katonai védelméhez. (A haza katonai védelmének alapesetei, stratégia formái és szavatolásának módjai a 2.sz. melléklet szerint.)

2. számú ábra

Következtetések és ajánlások

1. A korszerű katonai védelem ma már az *állam állandó jellegű biztonságstratégiai eszköze* a nemzeti értékek és érdekek külső fegyveres veszélyekkel szembeni védelmében. Számunkra a katonai védelem mindenekelőtt a haza *védelmének* szavatolását és megvalósítását jelenti békében és védelmi helyzetekben. Ebből következően

a magyar haderőre továbbra is elsődlegesen a haza katonai védelmének szerep- és feladatköre hárul, ezáltal – geostratégiai helyzetünkől adódóan – az közvetlen módon is szolgálja a szövetség védelmét. Ez a körülmény és a magyar haderőrészek békeműveletekben való részvétele, a katonai védelmet és a haderőt már béke idején is gyakran a politikai-diplomáciai tényező mellé helyezi a biztonság szavatolásában. Mindezen változások szükségszerűen módosítják a stratégiai alapokmányok és tervek vonatkozó részeit.

2. Mivel a haza katonai védelme és a honvédség törvényi és nemzeti stratégiai szabályozása az alkotmányra épül, annak átfogó korszerűsítése pedig indokolt, a katonai védelem és a haderő részletesebb szabályozását és modernizációját célszerű összekapcsolni az elkerülhetetlenül fontos alkotmánymódosításokkal. Katonai szakmai értékelésekre is alaposan szükséges módosítani a honvédség – határőrségtől elkülönült – státusát és rendeltetését, valamint a katonai védelmet közvetlenül meghatározó védelmi helyzetek és állapotok eseteit. A külső fegyveres típusú rendkívüli helyzetek sikeres kezelése megköveteli a fegyveres agresszió és az alapvető fegyveres veszélyformák teljes körét magában foglaló, azoknak megfelelő védelmi helyzetek és állapotok meghatározását.

3. A szövetség stratégiai koncepciója elkötelezettséget vállal a védelmi feladatainak teljes körű ellátásához szükséges politikai egység és katonai erő fenntartására. Ebből a célból a szövetség a biztonságot és a stabilitást a fegyveres erők legalacsonyabb szintjének fenntartása mellett növeli, és a belátható jövőben is fenntart egy – a nukleáris és a hagyományos erők megfelelő kombinációjából álló – Európában állomásozó, „minimálisan elegendő szinten” tartott fegyveres erőt. Ez a stratégia határozza meg a szövetségi fegyveres erőinek jellegét és a velük szemben támasztott követelményeket, egyidejűleg irányt mutat a nemzeti haderők, így a magyar haderő modernizációja számára is.

4. Célszerű, ha a biztonsági stratégia meghatározza az állam biztonság- és honvédelmi politikai koncepcióját és a katonai védelem állami – anyagi-pénzügyi – feltételeinek középtávú szavatolását. Mivel a térségünkben végrehajtott NATO-békeműveletek rendszerint az ott élő magyarságot is közvetlenül érintik, meg kell határozni az ilyen műveletekben való katonai részvételünk általános politikai elveit, melyek irányt szabhatnak a kialakult válsághelyzetben egy reális, érdekeinknek megfelelő magyar stratégiai koncepció meghatározásához és szövetségben való képviseletéhez.

5. A katonai stratégia középpontjába célszerű állítani a haza szövetségben megvalósuló katonai védelmét és az ehhez szükséges – haderőreformmal kialakítandó – haderőt. A katonai védelem modernizációja céljából az országunkat közvetlenül érhető fegyveres agresszió- és veszélyformák teljes körének megfelelő irányelveket szükséges meghatározni. A stratégiai gyakorlat számára egyértelművé szükséges tenni a katonai védelem alapeseteit, szavatolásának módjait és az ezeknek megfelelő – alkalmazandó – stratégiaformákat, meghatározó módon figyelembe véve a haderő meglévő és kialakítandó képességeit. A haderőképességek meghatározásakor döntően az országunkat érhető fegyveres válság- és konfliktushelyzetek katonai feladatainak sikeres végrehajtását szükséges biztosítani.

Lükő Dénes

A légierő szerepe a béketámogató műveletekben

Abból a tényből kiindulva, hogy Európában jelentős mértékben csökkent a globális méretű konfliktus kirobbanásának valószínűsége, illetve hogy a Magyar Köztársaság katonai doktrínája védelmi jellegű, át kell értékelni a fegyveres erők és a légierő feladatrendszerét. Az értékelést abból a szempontból célszerű elvégezni, hogy a légierő által végrehajtandó feladatok milyen célok elérésére irányulnak. Ebből az aspektusból a légierő számára a béke-teremtés, a békefenntartás, a válságkezelés és a légvédelem megvalósítása érdekében – a szerző által vázolt – végrehajtandó feladatok lehetnek a meghatározóak.

A béketámogató műveletekben a légierő fontos szerepet játszik. A magyar légierő repülőerei jelenlegi helyzetüket figyelembe véve csak korlátozott mértékben képesek ilyen jellegű feladatok végrehajtásában részt venni, NATO-tagságunkból adódóan azonban hozzá kell járulnunk az európai kollektív biztonság megteremtéséhez. Ezért a légierő:

- kijelölt és felkészített erői részt vesznek a Partnerség a békéért keretein belül megtartandó gyakorlatokon;
- biztosítja a béketámogató műveletekben részt vevő NATO-repülőerők számára a Magyar Köztársaság légtérének igénybevételét;
- repülőteret, infrastruktúrát, logisztikai szolgáltatást biztosít a béketámogató műveletekben részt vevő repülőerők számára;
- szükség esetén a meghatározott nagyságú repülőerővel részt vesz a béketámogató műveletekben.

A légierő a béketámogató műveletekben az alábbi feladatok végrehajtásával vehet részt: légi rendészet, légi és rádiólokációs felderítés, felderítési adatok továbbítása, megfigyelés, légi szállítás, bajba jutott repülőgép-személyzet kutatása, mentése.

Nem háborús katonai műveletek

(Military Operations Other Than War,)

A nem háborús katonai műveletek (a továbbiakban: MOOTW) célja, hogy megteremtsék a békét és megelőzzék a háborút. Ezeket a katonai műveleteket elsősorban politikai célok érdekében, politikai megfontolások alapján hajtják végre, miközben katonai jellegük másodlagos szempont. NATO-értelmezés szerint lényeges követel-

mény, hogy a katonai műveletben részt vevőknek pontosan meg kell érteniük a művelet politikai célját és az esetleg nem megfelelő katonai akciók lehetséges következményeit.

A válságok megelőzésébe, kezelésébe bevont fegyveres erők feladataikat az ún. nem háborús katonai műveletek keretében hajtják végre. Ez a fogalom pontosan kifejezi a művelet lényegét: katonai erő alkalmazására kerül ugyan sor, esetenként a különböző fegyverek, fegyverrendszerek bevetésével, de nem háborús célok elérése érdekében és nem háborús szintű mértékben. A nem háborús katonai műveletek elsődleges célja a konfliktusok kezelése, a háború megelőzése, a békétámogatás, valamint a polgári hatóságok és közigazgatás támogatása regionális és globális szinten egyaránt.

A MOOTW gyakorlatilag 15-féle műveletre osztható. Ebből 4 a fegyveres, 5 a nem fegyveres és 6 olyan művelet, amelyek a kialakult helyzettől függően lehet fegyveres és lehet nem fegyveres.

A nem háborús katonai műveletekre vonatkozó megállapítások még jobb megértése érdekében tekintsük át az alábbi táblázatot:

<i>Jellegzetes harc műveletek</i>	<i>Kombinált műveletek</i>	<i>Jellegzetes nem harci műveletek</i>
Szankciók végrehajtása	Fegyveres terrorizmus elleni harc	Fegyverzet-ellenőrzés támogatása
Tiltott légterek kijelölése és ellenőrzése	Kábítószer-ellenes harc	Belügyi támogató műveletek
Kereskedelmi hajózás oltalmazása	Nem harci kiürítés	Külső humanitárius segítség
Csapások és váratlan támadások	Békétámogató műveletek	Nemzeti támogatás
		Erődemonstráció
	Helyreállító műveletek	Felkelők támogatása

Mivel a légierő felkészítése döntően a háborús cselekmények végrehajtását célozza, ez a felkészítés alkalmassá teszi a légierőt olyan MOOTW-ben való részvételre, ahol fegyverek alkalmazására kerülhet sor. Nem teszi azonban alkalmassá a légierőt arra, hogy a nem fegyveres MOOTW – amely rendes körülmények között nem tartalmazza az erővel való fenyegetést, vagy az erő alkalmazását – valamennyi követelményének, kihívásának eleget tudjon tenni.

Gondoljunk csak arra, hogy a nem fegyveres MOOTW egyik célja a konfliktus szintjének a fegyveres konfliktus szintje alatt tartása, vagyis annak megelőzése. A előbbieket miatt a nem fegyveres MOOTW-ben részt vevőknek egy sor kiegészítő felkészítésen kell részt venniük, úgymint az idegennyelv-ismeret, a konfliktus körzete kultúrájának, területének megismerése, emberi jogi szempontok figyelembevétele stb.

Fegyveres MOOTW

Ennek során a légierő alkalmazása a hagyományos értelemben történik, mégpedig a közvetlen légi támogatás, harci kutatás és mentés, légvédelem, elszigetelés és stratégiai csapás formájában. Ezeket kiegészíti a légi szállítás, felderítés, hírszerzés, logisztika, C² (Command, Control), időjárás felderítése.

Szankciók végrehajtása (időnként a blokád vagy a karantén kifejezéssel is találkozhatunk): Ezen műveletek célja, hogy a konfliktuskörzetbe vagy onnan kifelé csak az engedélyezett, tilalom alá nem eső dolgok, nyersanyagok, termékek stb. jussanak el. A légi blokád pedig azt akadályozza meg, hogy az előbb felsoroltak légi úton jussanak be vagy ki a meghatározott körzetbe, ill. körzetből. A légierő számára az alkalmazási szabályok lehetővé teszik az ún. figyelmeztető tűz alkalmazását, az igazán hatékony légi karantén (blokádnál) azonban a szabálysértő repülőgép lelövésével valósítható meg. (Meg kell azonban jegyezni, hogy az ilyen akció alapján véve politikai és erkölcsi szempontból rendkívül bonyolult helyzetet teremthet.)

Tiltott zónák kijelölése: Ez azt jelenti, hogy egyes kijelölt földrajzi térségekben bizonyos tevékenységeket tilos végezni. Ilyen térséget kijelölhetnek a levegőben (no-fly zones), a földön és a tengeren (vizeken). A tiltott zónák kijelölése és az azokban folyó tevékenységek korlátozása, tiltása arra irányul, hogy befolyásolják az országok (csoportok) magatartását, röviden: változtassák meg addigi magatartásukat. A légierő az ilyen típusú műveleteket a kijelölt légtér megfigyelésével és felderítéssel támogatja. Ez a műveleti fajta szoros kapcsolatban van a szankciók végrehajtásával, a tiltott zónákban tevékenységet folytatók vagy folytatni szándékozókkal szemben ugyanis megfelelő rendszabályokat kell fogantatni. (Akár az előző pontban megemlített repülőgép-lelövést is.)

Hajózás biztosítása: A fegyveres erők (ezen belül a légierő) alkalmazhatók a hajózás biztosítására. Ennek során, amennyiben szükséges, oltalmazzák a hajóutakat és védelmet nyújtanak a hajóknak, a rajtuk utazó személyeknek és vagyontárgyaiknak az esetleges támadással szemben. Ezt a feladatot a légierő végrehajthatja nemzetközi vizek, illetve az adott ország felségvizei feletti légtérben. A légierő az adott hajózási útvonal légtérében kialakult légi helyzet valós idejű feltárásával, a csapásmérő és a légvédelmi feladatot ellátó repülőgépek alkalmazásával támogatja ezt a műveletet.

Csapás és váratlan támadás: Mindkét tevékenység azonnali eredményt biztosít, mivel a feladat végrehajtása a célpontok gyors megközelítéséből és elhagyásából áll. A csapás tulajdonképpen a támadás része, míg a váratlan támadás egy alacsony szintű művelet abból a célból, hogy megelőzzük az adott országot (vagy csoportot) saját támadó műveletének megkezdésében. Az ilyen jellegű műveletek végrehajtására a légierő kitűnően alkalmazható. Ez a légierőre jellemző tulajdonságokból (sebesség, hatótávolság, gyors reagálóképesség, érzékenység) adódik.

Nem fegyveres MOOTW

A nem fegyveres MOOTW a fegyverzet-ellenőrzés támogatását, belföldi támogató műveleteket, külföldi (nemzetközi) humanitárius segítségnyújtást, nemzeti támogatást, erődemonstrációt és a felkelők támogatását foglalja magába. A légierő légi szál-

lítással, felderítéssel, megfigyeléssel, kutatással és mentéssel, légi egészségügyi evakuálással, kiképzéssel és felkészítéssel, logisztikai támogatással, híradással, orvosi segítséggel, műszaki műveletekkel vehet részt a nem fegyveres MOOTW-ben. Bár e műveleteket mint nem fegyveres műveleteket tervezik, ez nem jelenti azt, hogy mindvégig csendes, nyugodt, békés környezetekben hajtják végre azokat. A helyzet megváltozhat, és ekkor a légierő fegyveres alkalmazására kerül sor.

Fegyverzet-ellenőrzés támogatása: Bár a fegyverzet-ellenőrzés elsősorban diplomáciai feladatnak tekinthető, a légierő is fontos szerepet tölthet be az ilyen jellegű MOOTW-ben. Ez a művelet sokkal inkább az MOOTW más műveleteket kiegészítő, azoknak alárendelt tevékenysége. A fegyverzet-ellenőrzés magában foglalja a nemzetközi szerződésekben rögzített fegyverzeti eszközök, rendszerek és fegyveres erők számának, típusának, szervezeti felépítésének, telepítési helyének és alkalmazásának közvetlen vagy közvetett megfigyelését abból a célból, hogy megállapítható legyen: az érintett felek betartják-e a szerződésben rögzített mennyiségi, minőségi előírásokat. A légierő ebben a műveletben a szerződés által érintett fegyverrendszerek számának, típusának és elhelyezkedésének megállapítására alkalmazható. A légierő eszközei előre tervezett és lejelentett időben repüléseket végezhetnek az érintett országok légtérének meghatározott részében és légi szállításokat végezhetnek az ismételt ellenőrzések végrehajtása érdekében. A helyszíni ellenőrzést végrehajtó személyzet szállítására is igénybe lehet venni a légierő eszközeit.

Belföldi támogató műveletek: Ezeket a műveleteket abban az esetben hajtják végre, amikor a polgári közigazgatás, a polgári hatóságok és a polgári védelem lehetőségei nem elegendőek a lakosságot ért károk elhárítására, a szenvedések enyhítésére. A légierő elsősorban légi szállítással, légi egészségügyi evakuálással, egészségügyi segítséggel, élelmiszerek és sátrak biztosításával járulhat hozzá az emberek szenvedésének megelőzéséhez, enyhítéséhez. Az emberi élet mentése, a megpróbáltatások enyhítése, a természeti és az ipari katasztrófák miatt bekövetkezett anyagi károk mérséklése vagy az erdőtüzek oltásában való részvétel: ezek azok a területek, ahol a légierő támogatást tud nyújtani.

Nemzetközi humanitárius segítségnyújtás: Ezek a műveletek, hasonlóan az előző pontban ismertetekkel, elsősorban a természeti és az ember okozta katasztrófák megelőzésére, hatásuk csökkentésére, az emberi szenvedés, betegség és éhezés enyhítésére irányulnak. Ezek nem katonai célok ugyan, támogatásukba a légierő, vagyis a katonai erő mégis alkalmazható. A légierő légi szállítással, élelmiszer, gyógyszer és más anyagoknak az érintett körzetbe való eljuttatással vehet részt az ilyen műveletekben.

Nemzeti segély: Ez egy másik ország számára nyújtott támogatást jelent, amely a két ország által megkötött megállapodáson alapszik. A nemzeti segély lehet humanitárius és polgári segély, biztonsági segítségnyújtás és más országnak nyújtott belső segítség. A *humanitárius és a polgári segély* némiképp eltér az előbbieken említett humanitárius segítségnyújtástól, mivel az előbbi tervezett és előre elhatározott művelet, míg az utóbbi váratlanul, szükséghelyzetben jelentkező feladat. A humanitárius és a polgári segélyt egyfajta tervezett programnak is tekinthetjük, amely egészségügyi, fogorvosi, sebészeti ellátásból, az alapvető közlekedési, szállítási rendszerek kiépítéséből, a szolgáltatások megeremtéséből, helyreállításából áll. A

légierő részéről orvosok, logisztikusok, műszaki szakemberek vehetnek részt az ilyen jellegű tevékenységben.

A *biztonsági segítségnyújtás* olyan programokat jelent, amelyekben a szövetséges vagy baráti országok fegyveres erői számára különböző eszközöket adnak a saját védelmi képességük fokozása érdekében. Ugyancsak e műveletek (programok) keretén belül történhet az előbb említett országok katonai kiképzésében, felkészítésében való részvétel tanácsadók, kiképzési programok, gyakorlóterek, kiképzési eszközök biztosításával. Szintén a biztonsági segítségnyújtási programok közé sorolható a védelemmel kapcsolatos, ahhoz szükséges cikkek átadása is, mégpedig a kölcsönadástól kezdve a bérbeadáson keresztül egészen az eladásig terjedő formákban.

A nemzeti segélyek egyik speciális fajtája az ún. *más országnak nyújtott belső segítség*. Ez a művelet egy baráti országnak nyújtott támogatás a törvénnyel szembehelyezkedőkkel, a felforgató tevékenységgel és a törvényes, elfogadott kormány megdöntését akaró lázadókkal szembeni küzdelméhez. Ezek közül kiemelt jelentősége van a lázadók elleni tevékenységnek, amelynek célja megelőzni a lázadást. A légierő tanácsadókkal, logisztikával és kiképzéssel vehet részt a műveletben, ugyanakkor rendes körülmények között nem alkalmaz harcoló csapatokat. Szükséges megjegyezni, hogy bár a légierő szinte minden alegysége, egysége képes részt venni az ilyen műveletekben, a speciális műveleti erők vannak célirányosan felkészítve ezekre.

Erődemonstráció (erő megmutatása, megjelenítése): Ebben a műveletben a hitelt érdemlő katonai erő fizikai jelenlétével kifejezésre juttatják a műveletben részt vevők szilárd elhatározását, eltökéltségét, illetve láthatóvá teszik az alkalmazandó erőket. Ez a művelet alkalmas arra, hogy csökkentse, esetleg meg is akadályozza a konfliktus kialakulását, amely veszélyeztetheti az érintett országok biztonságát és nemzeti (szövetségi) érdekeit. Bár az erődemonstráció aktív tevékenység, nagyon fontos leszögezni, hogy még nem harc. A légierőre jellemző érzékenység, szívósság és rugalmasság teszi lehetővé, hogy a fizikai jelenléttel nagyon rövid időn belül megmutassa a képességeit, szándékát, és alátámassza a szövetségesek magabiztosságát. A légierő a kiképzési repülésekkel, rendszeres nagy magasságú repülésekkel és a C⁴ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, Reconnaissance) rendszerek lehetőségeinek kihasználásával valósítja meg ez irányú feladatait.

Felkelés támogatása: A felkelés nem más, mint szervezett tevékenység, amelynek az a célja, hogy felforgató tevékenységgel és fegyveres összetűzések végrehajtásával megdöntse a kinevezett kormányzatot. Amikor a felkelés kirobban, a légierő tulajdonképpen bármilyen tevékenységgel (például légi szállítással, felderítéssel, közvetlen légi támogatással) részt vehet abban. Emellett a légierő természetesen a tanácsadás, logisztikai támogatás, kiképzés és felkészítés formájában támogathatja a felkelőket.

Kombinált MOOTW

Az MOOTW következő csoportjának az a sajátossága, hogy az idesorolt műveleteket *mind fegyveres, mind pedig fegyver nélküli* műveletekként lehet tervezni, és a ténylegesen kialakult helyzet, illetve annak megváltozása határozza meg az alkalmazandó eljárásokat. Bizonyos esetekben a nem fegyveres műveletek átváltoznak fegyveres műveletekké. Ezek a műveletek a következők: a fegyveres terrorizmus el-

leni harc, a drogellenes műveletek, a nem harcoló személyek evakuálása, a békétámogató műveletek és kimentési műveletek.

Terrorizmus elleni harc: E témakörben célszerű két fogalmat tisztázni. Az egyik az *antiterrorizmus*, amelyik védelmi jellegű intézkedéseket, rendszabályokat foglal magában és a terroristaakciókkal szembeni sebezhetőséget csökkenti. A másik fogalom a *terrorizmus elhárítása*. Ez támadó, kezdeményező jellegű tevékenységből áll és a terroristaakciók megelőzése, visszatartása (elrettentése), valamint az azokra való reagálás a célja. Az antiterrorizmus és terrorizmuselhárítás nem korlátozódik csupán MOOTW-re. Ebben a műveletben kiemelt szerepet kaphatnak a légierő speciális műveleti erői. Természetesen a légierő felderítéssel, megfigyeléssel, hírszerzéssel, légi szállítással, harci kutatással és mentéssel, közvetlen légi támogatással és elszigeteléssel vehet részt a terrorizmus elleni küzdelemben, de a légierő valamennyi szervezete és beosztottja rendelkezik a terrorizmus elleni harc támogatásának képességével.

A légierő esetében terroristaakciókkal lehet számolni a vezetési pontok, raktárak, kommunikációs központok, repülőterek, rakétaállások, illetve azok személyzete ellen. A terroristaakciók lehetnek levélbombák, gépkocsiba rejtett bombák, repülőgépek, rakétaindítók, gépjárművek és más berendezések megrongálása, gyermek- és emberrablás, valamint túszedés.

Drogellenes műveletek: Ezek a műveletek a kábítószer előállítás helyeinek, szállítási útvonalainak és kirakási, raktározási és elosztási helyeinek, a kábítószeres felderítésére, megsemmisítésére irányulnak. A légierő felderítő rendszere alkalmazásával lehetővé válik a kábítószer-szállító eszközök (pl. repülőgépek, helikopterek) felfedezése, azonosítása és folyamatos megfigyelése. Ezt a tevékenységet alapvetően a földi telepítésű radarok, valamint az AWACS repülőgépek hajtják végre. Az AWACS repülőgépek tevékenységét légi utántöltő repülőgépek és elfogó vadászrepülőgépek biztosítják. A felderítés és megfigyelés mellett ezek az eszközök információt szolgáltatnak a drogellenes ügynökségeknek azokról a helyekről, ahol a kábítószer-szállító repülőgépek leszállnak. Az előbb említetteken kívül a légierő a C⁴ISR rendszerekkel, hírszerzéssel és logisztikai támogatással vehet részt a drogellenes harcban. Meg kell jegyezni, hogy nem zárható ki csapásmérés végrehajtása harci helikopterekkel vagy harcászati repülőgépekkel a kábítószer-kereskedelem főbb objektumaira.

Nem harcoló személyek evakuálása: Ez a művelet nem harcoló személyek elszállítását jelenti azokról a területekről, ahol ők fenyegetettségnek vannak kitéve. Ezek a személyek lehetnek az adott műveletet végrehajtó országok állampolgárai, diplomatái, családtagjai. Amennyiben az evakuálás hagyományos módon nem lehetséges, a légi úton történő elszállítást kell alkalmazni. A légierő ebben a műveletben légi szállítással, harci kutatással és mentéssel, légi egészségügyi evakuálással, légi utántöltéssel, légvédelemmel, közvetlen légi támogatással, hírszerzéssel és híradással vehet részt.

Békétámogató műveletek: A légierő a békefenntartó műveletek során légi szállítási, légi felderítési feladatokat hajthat végre. A légi felderítéssel hozzájárul a szárazföldi tevékenység (őrzés, megfigyelés) végrehajtásához. Mind a légi, mind a műholdas felderítési eszközök fontos szerepet töltenek be a tűzszünet megsértőinek feltárásában, megfigyelésében.

Kimentési műveletek: Az ilyen jellegű műveletek célja, hogy felkutassák, megállapítsák a helyét, azonosítsák, kimentsék és visszaszállítsák azokat a személyeket, különleges berendezéseket, eszközöket és anyagokat, amelyek kritikus helyzetbe kerültek és akiknek (amiknek) elvesztése veszélyeztetheti a műveletben részt vevő országok biztonságát. A légierő hagyományos egységei légi szállítással, légi egészségügyi evakuálással és harci kutatással, mentéssel teljesítik ez irányú feladataikat, de bizonyos kimentési műveletek kivételes képességeket kívánnak meg a speciális műveleti erőktől.

A légierő szerepe az MOOTW támogatásában

A légierő rendelkezik mindazon képességekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy tevékenységét az MOOTW támogatása során a kialakult helyzet függvényében fokozatosan szélesítse. Napjainkban a légierő a válságkezelésben ugyanolyan fontos szerepet játszik, mint a háborúban. A légierő rugalmassága lényeges előnyöket jelent abban az esetben, amikor a politikai, kormányzati elkötelezettség mértéke, időtartama és népszerűsége megbízhatatlan. A légierő alkalmazása széles tevékenységi kört ölel fel: a kiegyensúlyozott nemzetközi kapcsolatok előmozdításától az elrettentésen át a kényszerítőerő vagy megtorló, büntetőintézkedések alkalmazásáig. A légierőnek az MOOTW-ben betöltött szerepét és speciális feladatait, a hadművelettel szemben támasztott követelményeket és a végrehajtás feltételeit a kialakult helyzet fogja meghatározni. Ugyanakkor a rendszabályok és óvintézkedések a konfliktus szintjétől függenek, különös tekintettel a kockázat mértékére. A konfliktus intenzitása térben és időben széles határok között változhat. Ennek pedig tükröződnie kell mind az alkalmazási szabályok kialakításában, mind a feladatok kiválasztásában és irányításában.

Abban az esetben, ha az *elrettentés, visszatartás* nem jár sikerrel, a légierő elsődleges támadó feladata a vitázó felek katonai potenciáljának csökkentése. A támadó légi hadműveletnek egyetlen célja kell legyen: a „bűnöző” tudomására kell hozni, hogy akaratát, szándékát katonai erővel nem tudja teljesíteni. Ez az elterjedt nézet, felfogás a parancsnokoktól világos, egyértelmű döntést követel, ugyanakkor azt is jelenti, hogy néhány katonai elvet át kell dolgozni. Például a katonai akcióval végrehajtott megelőző figyelmeztetés csökkenti a meglepetést és a következő támadás sikerét, ugyanakkor növeli a saját csapatokat fenyegető veszélyt. A büntetőakcióval a meglepetés úgy is elérhető, hogy a nagy nyilvánosság előtt korábban támadásra kijelölt sok, egymástól nagy távolságra elhelyezkedő célpont közül egyetlenre mérnek csapást. Egy fontos alapelvet minden körülmények között be kell tartani, ha légi támadásokat hajtanak végre: azoknak nagy fontosságú, jelentős célpontok ellen kell irányulniuk és olyan erővel kell azokat végrehajtani, amely minden kétséget kizáróan emlékezteti a szemben álló feleket a katonai szembenállás folytatásának várható követelményeire.

A légierő feladatai az MOOTW-ben

Megfigyelés, felderítés: A konfliktusok lehetséges okaiként a természeti kincsek fölötti rendelkezés, új források megszerzése, a környezetszennyezés és a határok megváltoztatására tett lépések jelölhetők meg. A légierő ezekről pontosan, azonnal és fo-

lyamatosan képes információt szerezni, továbbítani. A megfigyelés különböző szintjeinek és módszereinek alkalmazása elengedhetetlenül szükséges a bizalom kiépítéséhez, megteremtéséhez, és ez szükségessé teszi a nyílt és a titkos megfigyelés közötti megfelelő egyensúly kialakítását. Ezek kimutathatják a konfliktus tényleges vagy lehetséges résztvevői megtartásában tapasztalható változásokat, amelyek konfliktushoz vagy a konfliktus kiszélesedéséhez vezethetnek. Ezek mellett arra is lehetőség nyílik, hogy feltárja a konfliktusból eredő, a szövetséges erőket fenyegető veszélyek fajtáját, mértékét.

Légtérellenőrzés: A konfliktuskörzet feletti légtér ellenőrzése fontos feltétel más légi és földi műveletek biztonságos és hatékony végrehajtásához. A légtérellenőrzés magában foglalja a tiltott repülési zónák kijelölését, a légi rendészetet (Air policing) és a harci őrzáratozást. A légtérellenőrzés feladatai jelentős mértékben változhatnak, a következő négy feladat lehet azonban a legvalószínűbb:

- a szövetséges (és ha lehetséges, a helyi vagy semleges) harci és támogató repülőgépek védelme a légi vagy felszíni fegyverek elleni támadástól;
- a légtér folyamatos megfigyelése a légtérben folyó tevékenységek osztályozása és a rendszabályok megszegőivel szembeni fellépés érdekében;
- a repülési tilalom részleges vagy teljes megsértése esetén a szabálysértő repülőgép földre kényszerítése vagy megsemmisítése;
- védelem a helyi légierő és rakétacsapatok megtorló támadásaival szemben.

Légi szállítási műveletek: A repülőgépekkel és helikopterekkel végrehajtott légi szállítási műveletek meghatározó elemét képezik az MOOTW-nek és egyben jelentős mértékben felkeltik a média figyelmét. A légi szállítás lehetővé teszi nagyszámú szövetséges csapat és jelentős mennyiségű felszerelés eljuttatását a konfliktuskörzetbe. A légi szállításnak fontos szerepe van a konfliktuskezelésben részt vevők, így a vitázó felek képviselőinek, a közvetítők, megfigyelők, segélyszervezetek vagy a biztonsági szervezetek, esetleg a média tagjainak szállításában. De ugyancsak fontos lehet a légi szállítás az egészségügyi, műszaki és más szakértők vagy „felhatalmazottak” eljuttatása a segélyre, támogatásra szoruló különleges körzetekbe. Szükséges azonban megjegyezni, hogy a légi szállítást végrehajtó szállító repülőgépek és szállító helikopterek eléggé sebezhetőek, ezért biztonságos tevékenységükhöz az elengedhetetlen feltételeket meg kell teremteni.

A légi szállítási műveletek fajtái a következők:

- tervezett légi szállítás, ami magában foglalja a segélyek, személyzet és más eszközök előre elkészített ütemterv szerinti mozgását;
- légi logisztikai támogatás, ami az emberek (személyzet), anyagok és felszerelések elosztását, pótlását és szervezett kijuttatását jelenti;
- légideszant-művelet, melynek során eljuttatják a harcoló csapatokat és logisztikai szervezeteiket a feladat végrehajtására kijelölt körzetbe;
- légi egészségügyi és nem harci kiürítés.

Felszíni csapásmérés: Az MOOTW során, más eljárásokkal együtt, támadóerőket is alkalmazni kell. Erre akkor kerül sor, ha: megfelelően demonstrálni szükséges valamilyen szándékot, meg kell büntetni a megállapodások megszegőit, vagy támogatni kell a saját csapatokat a hadviselő felek csapásainak visszaverésében. Ez a művelet a legbonyolultabb hadműveleti, jogi és egyeztetési problémákat veti fel.

Két szempont, illetve tényező nagyon alapos mérlegelést, megfontolást igényel. Az egyik az elérni kívánt fizikai hatás, különösen a járulékos veszteség, a másik a szemben álló fél, a saját és a semleges csapatok, valamint a megfigyelők lehetséges reakciói. Valamennyi esetben az arányosság elve a legfontosabb szempont; az alkalmazott erőnek arányosnak kell lennie a szabályszegés mértékével. Ez azzal a kényszerrel jár, hogy a célpontot félreérthetetlenül meg kell határozni, és ahol ez szükséges, határozottan kiválasztani és megjelölni azt.

Az ellenség légvédelmének elnyomása: A légvédelem elnyomása, a SEAD nagyon fontos az MOOTW légi támogatásának sikeres végrehajtásához, mert az ellenség földi telepítésű légvédelme (Ground-based Air Defence, GBAD) a legnagyobb fenyegetést jelenti az abban részt vevő repülőkre. Ezért amikor a repülők harcban állnak a GBAD-vel, megelőző, megtorló vagy büntetőakciót nem valószínű, hogy végrehajtanak. A SEAD megvalósításának van egy másik formája is, amikor az elektronikai hadviselés megfelelő eljárását, az elektronikai ellenrendszabályokat (Electronic Counter Measures, ECM) alkalmazzák.

A magyar légierő az MOOTW-ben

A magyar légierő rendeltetése a Magyar Köztársaság légtér-szuverenitásának, légi felségjogának biztosítása, a lakosság, az anyagi javak, az ország működőképessége szempontjából fontos objektumok, valamint a haderő oltalmazása az ellenség légi csapásaitól és a haditevékenységek támogatása. Ez a rendeltetés Magyarország NATO-tagsága miatt nem változott. Ugyanakkor a szövetséghez tartozás lehetőségeket, de egyben kötelezettségeket is jelent a légierő számára.

Miután részévé váltunk a NATO kollektív védelmi (ezen belül az integrált légvédelmi) rendszerének, a légierőnek hozzá kell járulnia e kollektív védelmi rendszer fenntartásához, működtetéséhez. Ez pedig további feladatok megjelenését vonja maga után. Ezek a következők:

- hozzájárulás az európai biztonság és stabilitás fokozásához;
- a szomszédos országokkal és a NATO tagállamaival a meglévő katonai együttműködés bővítése;
- részvétel béketámogató műveletekben.

Vajon megfelel-e a magyar légierő az új kihívásoknak? A kérdés megválaszolásához célszerű megvizsgálni, milyen követelményeket fogalmaznak meg a NATO harcászati repülőerői számára. Ezek a követelmények a következők:

- az *interoperabilitás*, amely magában foglalja a kompatibilis parancsnoki és vezetési rendszereket, a felderítőinformációkat, folyamatokat, a fegyverrendszereket, a légi és földi bázisú navigációs eszközöket, a barát–idegen azonosításához szükséges eljárásokat és felszereléseket, valamint a kiszolgálás eszközeit;
- *elhúzódozó harctevékenységek*: a hagyományos fegyverekkel vívott hadviselés néhány formájában a konfliktusok elhúzóódásának lehetősége miatt a NATO harcászati repülő-erőforrásainak felkészültnek kell lenniük a huzamosabb ideig tartó hatékony harctevékenységek végrehajtására;
- *műveletek az ellenséges elektronikai környezetben*: a NATO-légierőknek képeseknek kell lenniük az ellenséges elektronikai környezetben végzett tevékeny-

ségekre. Ez feltételezi a korszerű elektronikai hadviselési eszközök meglétét és az ellenséges elektronikai környezet ismeretét, valamint a különböző rendszabályok begyakorlását;

- *túlélve tevékenykedni*: a légierő-erőforrások általános képessége a túlélés, ami nagymértékben függ a megfelelő felszereléstől, a reális kiképzéstől, a béke-idős tervezéstől és a logisztikai támogatástól;
- *műveletek minden fény- és időjárási viszonyok mellett*: a NATO harcászati repülő-erőforrásainak képeseknek kell lenniük a minden fény- és időjárási viszonyok közötti tevékenységre;
- *készültség*: a NATO harcászati erőforrásait a kialakult, illetve a várható körülményeknek megfelelő készenléti helyzetben kell tartani;
- *kiképzés*: a csapatok felkészítése, kiképzése során a tevékenységet olyan környezetben gyakorolják, mely a lehető legjobban hasonlít arra a környezetre, amelyben az erők várhatóan bevetésre kerülnek;
- *kommunikáció*: az információk továbbításához, a csapatok vezetéséhez és irányításához nélkülözhetetlen az adott vezetési szint követelményeit kielégítő kommunikációs rendszer. A légierő által végrehajtott műveletekben a kommunikáció minden olyan eszközzel biztosítható, ami kielégíti a hadművelleti követelményeket.

Az előbb felsoroltak figyelembevételével a magyar légierő fegyvernemeinek helyzete általánosságban a következőképpen jellemezhető:

- *Légtérelenőrző csapatok*:
 - = nem szabványos működési frekvenciák;
 - = súlyos alkatrész-utánpótlási gondok;
 - = megbízhatatlan és drága üzemelés;
 - = IFF (Identification Friend or Foe) azonosításra való teljes alkalmatlanság.
- *Repülőcsapatok*:
 - = korszerű híradó- és elektronikai hadviselési eszközök hiánya;
 - = súlyos alkatrész-utánpótlási gondok;
 - = megbízhatatlan és drága üzemelés;
 - = IFF azonosításra való teljes alkalmatlanság;
 - = alacsony szállítási kapacitás;
 - = alacsony repült óraszám.
- *Légvédelmi rakéta- és tüzerőcsapatok*:
 - = súlyos alkatrész-utánpótlási gondok;
 - = megbízhatatlan és drága üzemelés;
 - = IFF azonosításra való teljes alkalmatlanság.

Van azonban a magyar légierőnek egy olyan eleme, amelyik kompatibilis a NATO meglévő vezetési rendszerével. Ez a Nemzeti Légierő Vezetési Központ, amely az ASOC rendszer alkalmazásával hajtja végre a magyar légierő vezetésének, irányításának alapvető feladatait. Fontos kérdés, hogy a NATO-nak felajánlott, de IFF berendezéssel, korszerű híradó-, navigációs és elektronikai hadviselési eszközökkel nem rendelkező repülő- és légvédelmi rakétaegységeink milyen feladatot láthatnának el egy NATO-elvek szerint létrehozott többnemzetiségű összhaderőnemi harccsoportban. Valószínűleg megismétlődne a koszovói válság során történtek:

a magyar repülőgépeket nem engednék közös légtérbe más NATO-repülőgépekkel, a légvédelmi rakétáknak pedig bekapcsolási tilalmuk lenne.

Az MOOTW-ben való részvételre lehetősége egyedül a szállítórepülőknak, illetve a -helikoptereknek van. Ezeknek az eszközöknek is csak olyan körülmények között, amikor a műveletek térségében harctevékenységek nem folyik.

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a magyar légierő az MOOTW-ben csak nagyon korlátozott mértékben képes részt venni. Ahhoz, hogy ilyen jellegű feladatokat végre tudjon hajtani, jelentős technikai fejlesztésre, korszerűsítésre és a nem háborús katonai műveletek elméletének, alkalmazási szabályainak megismerésére van szükség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Military Operations Other Than War* (USAF Air Force Doctrine Document 2-3, 1996)
- GASPARICS PÉTER-KÖRTVÉLYESSY ZSOLT: *A légvédelmi és repülőcsapatok szerepe, feladatai, alkalmazási rendje egy lehetséges konfliktus kezelésében*
Bp., MH LÉRE FŐSZLŐ.-ség, 1994. – Nyt.szám: 0298/1994.
- LUKÓ DÉNES: *A légierő helyének, szerepének, rendeltetésének, feladatrendszerének és alkalmazási alapelveinek vizsgálata a Magyar Köztársaság NATO-integrációjának tükrében*
Kandidátusi értekezés; Bp., Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1998.
- LUKÓ DÉNES: *A repülő- és légvédelmi csapatok alkalmazása a válságkezelésben*
In.: *Tanulmánykötet a válságkezelés katonai rendszabályairól*; Bp., Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1995. – Nyt. szám: 841/0107/Ea.
- NATO egyesített légi és űrműveletek doktrínája (ATP-33C; AJP-3. 3)
- KÓSZEGVÁRI TIBOR: *A biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek*
In.: *Hadtudomány*, 1996/3.
- PIRITYI SÁNDOR: *Biztonságpolitikai kihívás*
Új Honvédségi Szemle, 1999/9.
- A válságkezelés. Az Észak-atlanti Szövetségben alkalmazott elmélet és gyakorlat*
ZMNE tansegédlet; Budapest, 1998. Nyt.sz.: J-1242.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA-SZTERNÁK GYÖRGY-ZIMÁN FERENC: *A válságok kialakulása, lehetséges formái és a válságkezelés alapjai, valamint a fegyveres erők és a rendvédelmi szervezetek feladatai a válságkezelés során*
ZMNE jegyzet; Budapest, 1996. Nyt.sz.: J-1215.
- VASVÁRI VILMOS: *A fegyveres küzdelem és a békeműveletek támogatása*
ZMNE jegyzet; Budapest, 1998.
- HORST, MALAT: *Béketámogató műveletek*
Új Honvédségi Szemle, 1998/10.

Kassai Károly

A vezetés korszerűsítésének technikai feladatai

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Vezetés- és Szervezéstudományi Karának 1999 nyarán végzett első haditechnikai menedzserévfolyama egy újabb lépcsőfok, amely hirdeti, hogy a harctevékenység mindenoldalú biztosításának részét képező anyagi-technikai biztosítás is jelentős változásokon megy keresztül. A szerző cikkében arra keres választ, hogy a megváltozott körülmények és célok között a haditechnikai eszközökkel foglalkozó szakterületek milyen követelmények előtt állnak és milyen segítséget adhatnak a vezetési funkciók és feladatok hatékonyabb teljesülése érdekében.

A vezetés általános feladata: erőforrások kijelölése, összerendezése és felhasználásának irányítása a kijelölt célok sikeres teljesítése érdekében. A különböző szintű és felépítésű vezetési szervezetek tervezik, szervezik és irányítják alárendeltjeik tevékenységét – és az ehhez szükséges mindenoldalú biztosítást –, ugyanekkor önmaguk is fogyasztói az anyagi-technikai biztosítás valamelyikének kiutalt anyag, igénybe vett szolgáltatás formájában.

A technikai és tudományos fejlődés nemcsak új vezetési elvek, módszerek kialakításával támogatja a szervezetek működtetését, hanem a vezetés számára rendelkezésre bocsátott eszközök (rendszerek) egyre bonyolultabb szolgáltatásaival, amely tény kiemeli a fenntartási és üzemeltetési feladatokkal – tágabb értelmezésben a rendszerben tartással – foglalkozó szakterületek felelősségét.

Mivel az utolsó évtized rengeteg változást hozott a harctevékenységek mindenoldalú biztosítása területén, így érdemes röviden megvizsgálni, hogy milyen módosító hatásokkal találják szembe magukat az anyagi eszközökkel, egyéb erőforrásokkal foglalkozók.

Az utolsó évtized fontosabb változásai anyagi-technikai területen

A volt Varsói Szerződés területéről származó haditechnikai eszközök karbantartó és javítóanyag-ellátása több területen tarthatatlan helyzeteket okozott. Az üzemeltetés és javítás szempontjából kritikus pontokon a beszerezhető anyagokkal a kiváltás elkezdődött, de a gyakori speciális megoldások miatt csak részleteiben történhetett meg; ráadásul számtalan esetben problémákat okozott (nem teljes értékű átalakítások, a gyártó cég elzárkózása az átalakítási engedély megadása elől stb.).

Egy-egy feladatra kisebb számban hiánypótló beszerzések történtek, de ezeknek az eszközöknek a kis száma nem tette lehetővé a technikai park cseréjét. Az így beszerzett eszközök, berendezések kis szigetként üzemeltek a hagyományos berendezések között, ráadásul egy részük idővel korszerűtlenné vált (az első kihangosítható, hálózati áramellátást igénylő telefonok, első generációs analóg távbeszélő-alkoszekrények és rádiótelefonok), vagy néhány hét alatt megbizonyosodott alkalmatlanságuk (például a speciális üzemeltetési körülmények miatt).

A polgári élet technikai színvonala a hetvenes évektől kezdődően megelőzte, majd jelentősen le is hagyta a Magyar Honvédség fejlettségi szintjét, amely lemaradás a vezetést biztosító területeken a legjelentősebb (informatika, távközlés stb.).

A többlepcső létszámleépítés és szervezetátalakítások hatására a polgári életben is hasznosítható tevékenységek művelői, illetve az alegységeknél, egyéb nehezebb beosztásokban dolgozók idősebb része megragadta a távozási lehetőséget. Később tapasztalat, hogy a Magyar Honvédség létszáma, költségvetési forrásai folyamatosan csökkentek, miközben a feladatok nem egyszerűsödtek. A csökkenés természetesen a karbantartó-javító szervezetek létszámát és ellátottságát is érintette, ami a javítási szakértelem, kapacitáshiány miatt jelentősen megnövelte a javításban töltött időket. A létszámok csökkentése a célok, feladatok változatlanul hagyása mellett (illetve figyelmen kívül hagyásával) ellentmond a köztük lévő összefüggésnek.

A cél–feladat–szervezet kapcsolata, a közvetlen ember gép–kapcsolatban dolgozó üzemeltető és fenntartó állomány esetében ennek az egyensúlynak megbomlása komoly problémákat okozhat. Ha a rendelkezésre álló anyagok, eszközök nem támogatják megfelelően a csökkentett létszámok melletti hatékonyabb tevékenységet, a célok egy része nem tud megvalósulni, mert a rendelkezésre álló szervezet kapacitása ezt nem teszi lehetővé.

A változtatáskor a szervezet várhatóan megpróbálja feladatait továbbra is teljesíteni, így a működési problémák gyakran csak késleltetve jelentkeznek. Ez magában hordozza az állomány kifáradásának veszélyét, illetve azt, hogy a hibák késleltetett megjelenése esetenként nem teszi lehetővé az okok pontos feltárását, ami pl. a repülésbiztonságra, a bonyolult híradó (és egyéb) rendszerek üzembiztonságára erősen negatív hatással lehet.

Gyakori jelenség (pl. a honvédség korszerűsítése, a NATO-csatlakozással kapcsolatos új feladatok) *az egyensúly megbomlásának másik módja, amikor a már csökkentett szervezet elé tűznek ki megnövelt célrendszert.*

Ez könnyen leértékelheti a szervezetet, mivel a célok nem – vagy csak részben – teljesülnek. Ha a szervezetet kívülről szemlélő a szakterületet ismeri, akkor már a teljesíthetetlen cél kitűzése miatt is értékvesztés történik. A szervezet tagjai számára pedig hiába van kitűzve a cél (esetleg meghatározva a feladatrendszer), ha ezeket képtelen teljesíteni, az állomány feleslegesen kimerül, fásult lesz, később pedig a hiábavalóság érzése miatt menekülésbe kezd¹.

1 A XXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia hadtudomány szekciójának harcászati tagozatában első helyezést elért tanulmány (27–30. old.). Készítését a HVK Tudománysszervező Osztály támogatta. Konzulens: dr. Turcsányi Károly tanszékvezető egyetemi tanár.

Végül érdemes megemlíteni NATO-tagságunkat, mert a különböző missziókban vállalt nemzetközi kötelezettségünk gyakran új, eddig még nem gyakorolt feladatok elé is állít bennünket, amelyek anyagi-technikai biztosítása (benne több távközlési, kommunikációs problémával) eltér az eddigiektől.

Az említett hatások következményei és a fejlődési jellegzetességek

A rendszerben lévő eszközöknél gyakorivá vált a nagyarányú üzemképtelenség, illetve a „szükség szerint megfelelő” technikai állapot. Jellemző az üzemidő felújításig (leállításig) engedélyezett meghosszabbítása, az üzemórák szerinti nagyjavítások, ipari felújítások elhalasztása, helyettesítése különböző szintű karbantartásokkal. A javítási kapacitások csökkenésével megnövekedett az egységcserékkel történő javítás, a szintén üzemképtelen eszközökből történő „feljavítás”, pótlás.

Az üzemeltetést tovább nehezítette a sorállomány szolgálati idejének csökkenése és a nehezedő körülmények miatti távozási hullámok felerősödése a hivatásos állománynál, amelyek azonnali hatásként befolyásolták a meghibásodások számának növekedését.

Az anyagi állapotok romlása, a létszám csökkenése negatív hatással van a központi és a kötelékkiképzésre is. A szűkös lehetőségek, a tiszti, a tiszthelyettesi, vagy éppen sorállomány gyakorlati képzését szolgáló eszközök üzemképtelensége gyakorlatlan üzemeltető (és parancsnoki!) állományt okoz. A hiányosan képzett állománytól a régi szép időben gyakran igényelt „minden üzemmód ismeretét” csak a legszükségesebb üzemmódok (megoldások) alapfogásainak bizonytalan ismerete váltotta fel.

A polgári élet hasonló szakterületeinek színvonala, az üzemeltetési ismeretek hiányosságai, a meghibásodásokkal való állandó küzdelem erkölcsileg is leértékelte a haditechnikai eszközöket. Ezt a hatást az üzemeltető állomány is erősíti azzal, hogy lehetőség szerint szabadulni igyekszik a korszerűtlenebb eszközök mellől.

Ugyanez a leértékelés megjelenhet a vezetői szemléletben is, mert a meghibásodások miatti kiesések, az azonnali nagyszámú szükségmegoldás – összehasonlítva egy korszerűbb eszközöket alkalmazó szakterülettel – azonnal a korszerűtlenebb eszközöket üzemeltetők hiányosságait fogja kiemelni, nem pedig a nagyobb erőfeszítést ismeri el. Az internetet, digitális távközlési szolgáltatásokat, rádiótelefont és multimédiás számítógépet használó vezető a helyzet ismerete ellenére is akaratlanul türelmetlenebb a lényegesen alacsonyabb szintű honvédségi szolgáltatási színvonal, hatékonyság miatt.

A felvázolt nehézségeket a jelenlegi előremeneteli rendszer is károsan befolyásolja. A karrierlehetőségek szempontjából nem mindegy, hogy egy tiszt a főiskola elvégzése után gépjárműjavító-, híradószakasz parancsnoka vagy éppen gépjárműszolgálatfőnök, híradó hadműveleti tiszti beosztásba kerül. Az természetes, hogy a választási lehetőség az említett megoldások között a fiatal tisztet nem a nehezebb beosztások felé fogja terelni, hanem a könnyebb, perspektivikusan nagyobb előnyökkel járó munkakörök felé koncentrálja az érdeklődést.

Az említett negatív hatások mellett *történtek olyan jelentős változásokat is amelyek hosszú távon segítik a Magyar Honvédség talpra állítását:*

- megszűntek az alakulatok számára előírt bevételi előírások;
- számtalan vizsgálat eredményeképpen egyre jobban csökken a vagyonnevelési és gazdálkodási tevékenység, a honvédség kezd „csak” a saját feladataival foglalkozni;²
- több lényeges területen megkezdődött az eddig széttagolt tevékenységek koncentrációja (pénzügy-számvitel, kiképzés, logisztikai feladatok);
- megtörtént a törzsek átalakítása.

A korszerűsítés, szervezetátalakítás igénye kiemeli, hogy technikai és humánoldaról egyaránt közelíteni kell a társadalom egyéb területeinek fejlettségéhez (amely viszont kapcsolódik az Európában tapasztalható tendenciákhoz), biztosítani kell a NATO szervezeteihez és vezetési rendszereihez a meghatározott paraméterű csatlakozási pontokat úgy, hogy a civil kontroll mellett a honvédség feladatokhoz szükséges önállósága (és nemzeti jellege) megvalósuljon. Ez a korszerűsítés (fejlődés) gyakran új megoldásokat követel, mert egy fejlettebb ország haditechnikai megoldásai az eltérő feladatok, méretek, gazdasági helyzet, szervezeti kultúra miatt nem vehetők át változtatlanul; ráadásul minden nemzet – amennyire tudja – a saját iparát támogatja. Emellett vannak olyan „bizalmas” területek (a felső vezetés kommunikációs rendszerei, felderítés, biztonsági szolgálatok, rejtjelzett információvédelem stb.), ahol minden országnak saját önállóságát kell védenie.

Ugyanígy nem vehetők át a versenyszféra meghonosodott szervezeti és technikai megoldásai az alábbi sajátosságok miatt:

- a honvédség költségvetésből gazdálkodó szervezet, cél- és feladatrendszere nem a gazdasági eredményesség szerint van kialakítva;
- a szervezeti struktúra kötött, a speciális célok érdekében kialakított;
- a hatalmi viszonyok erőteljesek, jellemzően egyszemélyi vezetési módszerrel;
- magas fokú a tervszerűség és az érzékenység a helyzet ismeretére;
- a vezetés általános követelményei lényegesen bonyolultabbak;
- az egyének ösztönzése, jutalmazása nem a polgári élet hasonló szakterületeinek szokásai (szabályai) szerint történik;
- a különleges feladatok ellátása speciális megoldásokat is igényel, amelyek anyag- és eszközszükséglete nem minden esetben elégíthető ki a kereskedelmi forgalomból (vagy azok biztonsági megfontolásából nem használhatók).

Az eltérések ellenére le kell szögezni, hogy a gazdaság és a tudomány általános törvényszerűségei ugyanúgy meghatározzák a honvédség – mint speciális bürokratikusszerű szervezet – működését, ahogy az a társadalom más területein tapasztalható. A növekvő nyitottság egyre több kommunikációs (és anyagi-technikai) csatornát nyit a társadalom különböző szereplői felé, ami az együttműködéshez szükséges csatlakozások kialakításán túl megköveteli a közös nyelvezetet, egymás működési rendjének, érdekeinek ismeretét.

2 A csökkenő létszám miatt – mivel a cél a védelmi funkció megőrzése – a Magyar Honvédség nem tudja minden eddigi funkcióját teljesíteni. Az ilyen funkciók pótlása a civil szférából történik. Ez jelenleg az őrzésvédelem, az objektumfenntartás, az étkeztetés és a raktározás területeken érzékelhető erőteljesebben (Kopasz Jenő dandártábornok, a Beszerzési Hivatal igazgatójának előadása 1999. 11. 03-án az MHMH-ban).

Az egyre bonyolultabb vezetési folyamatok és funkciók, a felgyorsult információáramlás, a korszerű hadviselés jellemzői egyre komolyabb igényeket támasztanak a vezetést biztosító eszközök, rendszerek iránt, ami jól körülírható, de egyre fejlődő követelményrendszert alakít ki.

A vezetés által támasztott követelmények:

- a korszerű vezetést támogató eszközök (rendszerek) szolgáltatásai jelenjenek meg a honvédségnél is (nyilvántartó rendszerek, adattárházak, döntés-előkészítő rendszerek, kommunikációs lehetőségek stb.), majd bonyolult átmeneti szakasz nélkül a kor mindenkori színvonalán állandóan álljanak rendelkezésre;
- a katonai kommunikációs rendszerek biztosítsanak átjárhatóságot az együttműködő kormányzati, polgári és szövetséges rendszerekhez;
- az alkalmazott eszközök, rendszerek gyors reagálással támogassák a vezetés rugalmas átalakítását és mozgékonyágát;
- az igényekhez képest szűk keresztmetszetet képező erőforrások (hálózati és fővonal-hozzáférés, kiemelt kommunikációs szolgáltatások stb.) biztosítása a vezetés számára minősített esetekben gyorsan megvalósítható legyen;
- a szükséges szolgáltatásokhoz a vezetés hozzáférése – igény esetén – azonnal biztosítva legyen;
- az információk rendelkezésre állása valós (azt megközelítő) idejű legyen;
- az alkalmazott eszközök felhasználóbarátok legyenek;
- tábori körülmények között is ugyanazok a szolgáltatások álljanak rendelkezésre;
- az információk (és az információs folyamatok) megfelelően védve legyenek az arra illetéktelenek elől;
- a hírendszer üzemeltetése minél kevesebb emberi jelenlétet és beavatkozást igényeljen;
- az üzemben tartási és fenntartási feladatok illeszkedjenek a honvédségi sajátosságokhoz;
- a vezetéshez szükséges kommunikációs lehetőségek megbízhatóak legyenek.

Ezek az általánosan megfogalmazott elvek az elektronikai, a fegyverzeti, az informatikai, a híradó-, az elektronikai hadviselés és még egyéb kapcsolódó területeken dolgozó mérnök-, tervező-szervező szakterületek számára egy-egy kötetnyi feladatot jelenthetnek, gyakran új szemléletet és megoldásokat követelnek.

Új szemlélet, módszerek szükségessége

A népszerű, egyre gyakrabban használt – és többféleképpen értelmezhető – konvergenciaelv szerint a vezetéshez szükséges eszközöket közösen kialakított és üzemeltetett rendszerekkel kell megoldani, amely egyaránt jelenti a kialakítás során a biztosító szakterületek közös tevékenységét, a biztosító és a felhasználói funkciók közeledését és természetesen az egyre terjedő számítástechnikai megoldások széles körű használatát.

Az információs szükségletek kielégítése, az erre a célra szolgáló technikai rendszer és apparátus működése akkor a leggyorsabb, ha minél kevesebb lépcső szükséges a reagáláshoz, illetve minimális azon határfelületek száma, ahol a szakterületek hatásköre találkozik.

Az érintett szakterületek összefogásának már az igények összeállításakor kell kezdődnie, így minden részterület szaktudása legjavával tudja segíteni a megoldást (erre a legjobb példa az ASOC³, ahol a tisztázott légi helyzet előállításáért igen sok részterületet kellett összehangolni).

A technikai fejlődés új szemléletet követel a szolgáltatások biztonságának területén is. A mai repülési sebességeknél és telített légterekben, a bonyolult számítástechnikával támogatott döntés-előkészítési és vezetési megoldásoknál nem lehet megengedni egy berendezés meghibásodásakor vagy áramszünet esetén a néhány perces kieséseket sem (átterhelés, csere, aggregátindítás stb.). A folyamatos üzem biztosításának, a kockázati tényezők feltárásának önálló törvényszerűségei vannak, amelyeket már a tervezés fázisában fel kell használni. Ezek a feladatok sajnos rengeteg összeütközést okoznak, mivel a kivitelezéseket nehezítik, a költségeket pedig sokszorozzák.

Egy-egy nagy bonyolultságú területen (repülésirányító torony, harcálláspont, fontosabb ügyeleti helyek stb.) a különböző rendeltetésű berendezések; eszközök (híradó, informatikai eszközök, biztonsági rendszerek, távvezérlések stb.) üzemeltetési feltételeit (strukturált erős- és gyengeáramú hálózatok, vésztáplálás, légkondicionálás stb.) egységesen kell biztosítani.

A vezetési és a kommunikációs rendszerek nem tárgyalhatók a biztonság említése nélkül. Egy rosszul összeállított (vagy információkat szivárogtató, könnyen feltörhető, zavarható) vezetési rendszer hatalmas károkat okozhat, amelynek megakadályozása komoly feladat, amit a biztonság NATO által átfogóan értelmezett megközelítése⁴ is mutat. Ennek nemcsak technikai és szabályozó feladatai vannak, hanem biztonságcentrikus szervezeti átalakításokat is igényel.

Az anyagi megfontolások szerint előtérbe került COTS⁵ eszközök alkalmazása kiemeli az együttműködés fontosságát más szakterületekkel is (pl. páncélos és gépjármű, műszaki, elhelyezés), amelyeknek a működési feltételek megteremtése érdekében már a kezdetektől együtt kell dolgozniuk a szükséges fizikai és biztonsági körülmények kialakításán (hordozóeszközök, rögzítések, árnyékolások, földelés stb.).

Megnőtt a szerepe a pontos tervezésnek és a részletesen kialakított hadműveleti és műszaki követelményeknek. A korszerűsítéskor, technikai park cseréjekor több tízmilliárdos üzletekről, tenderek tucatjairól van szó, amelyek során nem lehet menet közben büntetlenül módosítani, új feltételeket szabni vagy éppen csak általánosan fogalmazni, mert kisebb összegeknél is kárigényekkel léphetnek fel és perelhetik a Magyar Honvédséget.

Az integrált rendszerek korszerűségének megőrzése érdekében a beszerzett,

3 ASOC: Air Sovereignty Operational Center (légtér-szuverenitási hadműveleti központ). Nagyszámú, eltérő típusú információt (különböző jeleket előállító radarok, nyílt és rejtjelzett számítógépadat és hang stb.) egységesen fogadó és feldolgozó rendszer, amelynek feladata a döntés-előkészítés és a tájékoztatás.

4 C-M (55) 15 (Final) Security within the NATO. A NATO alapvető biztonsági dokumentuma.

5 COTS: Commercial Off The Shelves. A kifejezés a kereskedelmi forgalomból beszerezhető – „polcról levehető” és azonnal üzembe helyezhető – termékeket takarja. Ezen eszközök, berendezések lényegesen olcsóbbak a „military” változatoknál és a szükséges működési környezetet külön kell számukra kialakítani (konténerek, hordozóeszközök). A megoldás természetesen csak korlátozottan alkalmazható a tábori rendszereknél (pl. vezetési pontok különböző hírközpontelemeinél).

beüzemelt és rendszerbe állított eszközök „nem hagyhatók magukra”; a gyártóktól, fejlesztőktől nem szakíthatók el. Valamennyi korszerű berendezéseket gyártó cég az eredményes üzemben tartás érdekében átalánydíjas karbantartási és javítási konstrukciót javasol, amely bizonyos küszöbértékek alatt ingyenes javítást, átkonfigurálást, szoftverfrissítést (up grade), kedvezményes cserelehetőséget kínál az újabb, korszerűbb termékekre. Ezek a feladatok nem mindig egyszerűek (például a digitális központkapcsolók fenntartási feladatköre), és gyakran országos hálózat összehangolt munkáját igénylik. A hasonló együttműködés magában hordozza azt a lehetőséget, hogy újabb igények (az igények módosulása) esetén a polgári cégek a fejlesztési terveikbe bedolgozhatják ezeket az elgondolásokat is.

A kis értékű eszközök javítását, fogyóanyag-ellátást erre szakosodott cégekhez ki lehet helyezni, amely tevékenységektől való megszabadulás kapacitásokat szabadít fel és hatékonyságnöveléssel járhat.

NATO-tagságunkkal lehetőségünk van a korszerűsítéshez szükséges beruházások egy részének terheit a szövetségi rendszernek átadni⁶, amely lehetőség kiemeli a közép- és a hosszú távú tervek jelentőségét, továbbá tájékozási, koordinációs és együttműködési képességeink fejlesztésének fontosságát.

Az elkövetkező feladataink tervezésekor felhasználhatjuk a szövetség több évtizedes tapasztalatait, ami megnöveli az esélyeket, hogy a már elkövetett hibák, fejlesztési zsákutcák elkerülhetők legyenek. A közép- és a hosszú távú tervek ismeretében perspektivikusan tervezett vezetési és fegyverrendszereink paraméterei közléni fognak a többiek elképzeléseihez, így az együttműködés nem csak minimális szinten valósul meg.

Az összetett eszközök, egyre dráguló üzemeltetési költségek (pl. repülő kiképzés, vadászrepülő irányításának gyakoroltatása), a speciális helyzetek (légvédelmi rendszer gyakoroltatása, hírszisztem átalakításával kapcsolatos programozási fogások elsajátítása stb.) átalakítják a kiképzés szerkezetét is. Megnő a szimulációs eszközök jelentősége, amelyek beszerzését, rendszerben tartását és megfelelő kihasználtságának kialakítását is fel kell venni a feladatok közé.

A honvédség korszerűsítési folyamata megkezdődött, egyes területeken konkrét beruházásokat eredményezve (korszerű átviteli utak kialakítása a légtér-szuverénitási program keretében, a kecskeméti repülőter fénytechnikai rendszerének felújítása), máshol csak az előkészítés fázisában lévő feladatokkal (gépjármű-, repülőgéptender). Az önállóan is hatalmas feladatok – és azok anyagi vonzata – miatt biztosan állítható, hogy a korszerűsítés lépcsőzetesen fog megtörténni. Ez többek között azzal a következménnyel is jár, hogy a régi és az új eszközök nemcsak egymással párhuzamosan fognak üzemelni az átállás időszakában, hanem egy részüknek egymással is együtt kell működnie. Így nemcsak az a feladat, hogy meg kell tervezni a jövő kommunikációs rendszerét, hanem az átmenet időszakában – lehet,

6 A közös NATO-alapból finanszírozott, szükségesnek ítélt infrastruktúrák létrehozását szolgálja a NSIP (NATO Security Investment Program: NATO biztonsági beruházási program). Ez egy alulról felfelé haladó tervezési folyamat, amely meghatározott képességek elérését célozza. Formája a CP (Capability Package: képességsomag), amely meghatározott formai követelmények szerint készül, és többlépcsős engedélyezési eljárásan keresztül történik az elbírálása.

hogy több periódusra bontva – biztosítani kell a különböző fejlettségű híradó, informatikai eszközök együttműködését akár éveken keresztül is.

A tervezői munkát az igények felmérésében manapság hatékony eljárások, módszerek támogatják (forgalomszámlálás, számítógép-felhasználói szokások rögzítése és feldolgozása), valamint jellemzővé vált a berendezések modulrendszerű kialakítása, ami a későbbi bővítési lehetőségeket is egyszerűbbé teszi.

A korszerű kommunikációs rendszerek kialakítása emeli a szolgáltatások színvonalát, de megkötéseket is tesz:

- az elemeknek teljesíteniük kell a rendszer működését támogató minimális szolgáltatási szintet;
- egy-egy elemet nem lehet kiiktatni, átállítani, fejleszteni anélkül, hogy másra is kiterjedő hatások ne alakuljanak ki;
- vannak olyan feladatok, amelyek már nem csak egy-egy elem (elemcsoport) működését támogatják (rendszervezérlés, átkonfigurálás, prioritások meghatározása, hálózat-ellenőrzés, hibabehatárolás, statisztikák készítése, forgalomszámlálás stb.);
- a rendszerjellegű feladatok elvégzéséhez megfelelő hatáskörű szervezetekre is szükség van.

Az új híradó, számítástechnikai szolgáltatások egymással magas szinten együttműködnek, így a különböző rendszerek (taktikai rádiórendszer, zárt célú távközlési hálózat, tábori hírendszer, kapcsolódási pontok a szövetséges rendszerekhez) önállóan nem alakíthatók át (fejleszthetők). A végberendezések szolgáltatásai komplex szolgáltatásokká alakulnak át, amelyek az eddigiektől eltérően a meghatározott szintű információvédelmi megoldásokat beépítve tartalmazzák. A mobil eszközök rejtjelzett információvédelmét CCI⁷ megoldás biztosítja.

A megváltozott körülmények, a vezetés igényei, a rendelkezésre álló új módszerek, lehetőségek vonalán végül eljutunk oda, hogy eranyi új tényező hatására *a vezetést kiszolgáló rendszereket tervező, szervező és irányító szervezeteknek és egyéneknek az eddigiektől eltérő feladatokkal kell szembenéznük:*

- a vezetés működési mechanizmusának ismerete;
- a rendelkezésre álló megoldások és a várható fejlesztési irányok ismerete;
- az üzemeltetett rendszerek folyamatos ellenőrzése és a szolgáltatások folyamatos feljavítása;
- a vezetés igényeinek pontosítása;
- a környezeti, technikai, szervezeti változások érzékelése és a szükséges lépések időbeni megtétele;
- új megoldások keresése;
- a tapasztaltak átvezetése a képzésbe.

Ezt a követelményrendszert kielégíteni persze nem mindennapi feladat, de itt nem

7 CCI: Controlled Cryptographic Item, helyenként: Controlled COMSEC (Computer Security) Item. Magyar szakkifejezése még nincs. Olyan kézi híradó berendezés vagy hozzákapcsolt részegység, amely önmagában nem rejtjelző eszköz, de egy speciális (rejtjelző) készlet által vezérelve már rejtjelzett információvédelmi szolgáltatásra képes. Ez azért jelentős technikai megoldás, mert a CCI eszköz tárolására, kezelésére vonatkozó követelmények könnyebben teljesíthetők.

is arról van szó, hogy mindenki mindent tudjon. A lényeg, hogy a 21. század vezetési rendszereinek irányítása, fenntartása során megnő a jelentősége a koordinációnak, a különböző szervezeti elemek közötti kommunikációnak és a jelenleg kialakult hierarchia kereteit a folyamatjellegű feladatvégzés előtérbe kerülése valószínűleg több helyen módosítani fogja.

Az ehhez vezető út tartalmaz hagyományos teendőket (önképzés, szaktanfolyamok, a tapasztalatok munka közbeni átadása stb.) és más típusú megoldásokat (kapcsolódó szakterületek ismerete, team formájú munkavégzés, projectjellegű feladatrendszerek, korszerű döntés-előkészítő rendszerek alkalmazása stb.) is.

Természetesen ezeknek az ismereteknek a megléte és a jobbítás szándéka még mindig nem lehet eredményes, ha nem párosul megfelelő meggyőző erővel, az új megoldások iránti fogékonysággal és a kudarcok elviseléséhez szükséges megfelelő alkattal.

Az utóbbi tényezőt nem szabad lebecsülni, mert a mai, folyamatosan változó feladatrendszerek között – a nehéz anyagi-technikai helyzet miatt – gyakran tapasztalható, hogy bizonyos szervezési vagy éppen mérnöki feladatot az adott helyzetben nem a szakma által diktált feltételek szerint kell megoldani.

Bizonyítás nélkül is belátható, hogy az egyre bonyolultabb feladatokat ellátó szervezetek vezetésének működéséhez több, összetettebb információ szükséges. *Ennek az igénynek a kielégítése szervezeti és technikai feladatok sokaságának teljesítését igényli, amelyek végrehajtását szintén összetett tevékenységek kísérik.*

A haditechnikai menedzsment egységes szakterületként nem értelmezhető. A feladatkör tartalmazza a rendszerben tartási körfolyamat különböző állomásain tevékenykedőket, akik fejlesztési terveket állítanak össze, műszaki követelményeket alakítanak ki, illetve utánpótlást, fenntartást szerveznek, vagy éppen az ügyeletes repülőműszaki szolgálat tevékenységét ellenőrzik. Fontos, hogy a térben és időben eltérően elhelyezkedő szakterületek tervező, szervező vagy végrehajtó szervei (és az egyének) a saját feladatukat övező környezetet, a célokat, a lehetséges megoldásokat, az akadályok leküzdésének lehetőségeit – és még rengeteg dolgot – egyre jobban megismerjék, majd ezeket az ismereteket bátran fel is használják. *Nem az a lényeg tehát, hogy ki haditechnikai menedzser és ki „csak” híradó, anyagnyilvántartó vagy éppen informatikus, hanem az, hogy mennyire képes átlátni a helyzetet (esetleg formálni azt) és milyen szintű együttműködésre képes a közös célok megvalósítása érdekében.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- DR. TURCSÁNYI KÁROLY–DR. VASVÁRI FERENC: *A biztonságstudományról és szerepéről a korszerű menedzserszemlélet kialakításában*
Hadtudomány, 1999/1.sz.
- MRÁZ ISTVÁN: *A katonai titokvédelem kérdéseiről*
Új Honvédségi Szemle 1999/2.
- DR. TURCSÁNYI KÁROLY–RÁCZ JÁNOS–LENGYEL JÁNOS: *NATO-ajánlások a haditechnikai biztosítás szakmai elveire;*
Új Honvédségi Szemle 1998/12.
- KASSAI KÁROLY: *A katonai repülőterek alrendszerei (szolgálati ágak, alegységek) működésének elemzése, a feltételek komplex, újszerű értékelése;* TDK dolgozat, 1998

Magyar Ferenc

A hálózatszervezés biztonsági szempontjai

A NATO elvárása, hogy az együttműködésre kijelölt szervek és szervezetek vezetési és irányítási rendszerei alkalmasak legyenek a szövetségi feladatok végrehajtásának informatikai biztosítására. Az informatikai rendszernek alkalmasnak kell lennie a NATO kommunikációs és informatikai hálózatába integrálódásra, illetve a különböző adatsere-formátumok kezelésére. Így hazánkban is cél a meglévő képességek bázisán egy olyan, a szabványokon és nemzetközi ajánlásokon alapuló, a katonai vezetés valamennyi szintjét átfogó katonai vezetési infrastruktúra kialakítása, amely összekapcsolható a NATO rendszereivel. A szerző egy ilyen rendszer megszervezésének legfontosabb elemeit mutatja be, különös tekintettel a titokvédelemre.

A NATO-ban használatos C3-as szemléletnek megfelelően a vezetés és irányítás szinte valamennyi formája informatikai eszközrendszerek igénybevételével valósul meg. NATO-követelmény, hogy a tagországok fegyveres erejei magas színvonalú informatikai rendszerrel rendelkezzenek, és a rendszerek fejlesztését kiemelt feladatként kezeljék. Nincsenek azonban merev, „kőbe vésett” szabályai az egységes nemzetközi informatikai eszközrendszerek használatának, hiszen a szövetségen belül is több, önálló nemzeti informatikai rendszer működik.

Hazánkban a vezetési infrastruktúra technikai rendszerének alapját a Magyar Honvédség számítógépes gerincrendszere képezi, amelyen keresztül az egyes szervezeteknél jelenleg üzemelő lokális hálózatok (LAN – Local Area Network) összekapcsolhatóvá válnak, és közöttük az elektronikus adatsere biztonságos, ellenőrzött formában valósulhat meg. Az elképzelések szerint az egyes szervezeteknél kialakított lokális hálózatok között pont-pont kapcsolatokat kell létrehozni, ezeket pedig célszerű egy városi hálózatba (MAN – Metropolitan Area Network) szervezni. A Magyar Honvédség egységes informatikai rendszerének gerince a LAN-ok és a MAN-ok összekapcsolásával, nagy távolságú hálózat (WAN – Wide Area Network) létrehozásával építhető ki. A kialakuló struktúra csúcán álló központ biztosítja az egységes rendszer működését, az alrendszerek összekapcsolását, a rendszerintegrációt, illetve biztosíthat hálózati levelezésszolgáltatást a LAN-ok között, intranetes alkalmazásokat, tűzfalon keresztüli internet-hozzáférést és számos egyéb lehetőséget.

Mivel a speciálisan katonai informatikai alkalmazások fejlesztése csökkenő tendenciát mutat, így a hadseregek is a kereskedelmi rendszerek alkalmazása felé for-

dultak, ami a civil szférában alkalmazott eljárások bekerülésével jár az informatika katonai alkalmazásába. Alapvető feladat: a megbízható informatikai rendszer létrehozása nem feltétlenül megbízható elemekből, vagyis a kereskedelemben kapható hardverekből és szoftverekből (COTS, commercial off-the-shelf).

Természetesen a fejlesztések egyik legsarkalatosabb pontja az informatikai biztonság megoldása. Az intranetes alkalmazások tekintetében ez általában WEB-technológiára épülő védelmi eljárásokat jelent. Az internet-kapcsolat tekintetében NATO-irányelv, hogy a minősített adatokat tartalmazó rendszerek nem kapcsolódhatnak a világhálózathoz, nem minősített hálózatok többszörös áttételen keresztül, routereken történő tűzfalas leválasztással elvileg kapcsolódhatnak hozzá.

A nagyméretű hálózatokban ma már igen nehéz átlátni, kézben tartani a különböző erőforrásokhoz való hozzáférési jogosultságokat. Az ad hoc módszereket fel kell váltani szisztematikus ügyviteli szabályozással, ami nélkül a számítógépes rendszer biztonságát támogató hardver- és szoftver-eszközök alkalmazása nem lehet eredményes. A legnagyobb kihívás a biztonsági szakemberek számára ma az, hogy a világháló használata mellett miként lehet megvalósítani az információk jogosulatlan személyek előli elrejtését. A jelenleg piacon lévő rejtjelzési technikák ma még nem biztosítják azt az adatvédelmet, amely a NATO- vagy akár a hazai alkalmazásokban a minősített információkkal kapcsolatban elengedhetetlen követelmény. A nem megfelelően tervezett és a megfelelő biztonsági berendezésekkel, eljárásokkal nem védett hálózatok jó eséllyel esnek áldozatul különböző támadóknak.

A számítógépes biztonság fogalma a következő nagyobb területeket fogja át:

Erőforrásokat:

- a rendszerhez és elemeihez való ellenőrzött hozzáférést, és
- az erőforrások használatának naplózását.

Adatvédelmet:

- az adatok titkosságának biztosítását,
- az adatok integritásának védelmét.

Állandóságot:

- az elérhetőséget és a megbízhatóságot,
- a következetességet és az elvárt működést.

A következőkben a hálózatszervezési alapelveket vesszük sorra, megjelölve azokat a főbb szempontokat, amelyeket figyelembe kell venni egy hálózat tervezése, megszervezése folyamán, különös tekintettel a külső támadások ellen való védekezés lehetőségeire. Nem lehet azonban elhallgatni azt a tényt sem, hogy a statisztikák szerint az ismertté vált számítógépes bűnelkövetések mintegy 80%-ban saját alkalmazott véletlen vagy szándékos cselekményére vezethetők vissza! Az alább taglalt elvek általános érvényűek, természetesen ettől a Magyar Honvédség vagy a NATO informatikai rendszerei számára létezhetnek (léteznek) szigorúbb előírások is.

A rendszer, az elérhetőség és az adatok védelmének megtervezésekor a *fizikai védelem leírása a legegyszerűbb, de igen fontos feladat!* Minden olyan fizikai behatás ellen védetté kell tenni a rendszert, amely kárt okozhat benne, vagy működésében akadályozhatja. Természetesen igen nehéz fizikai védelemről beszélni nagy kiterjedésű hálózatok esetén, hiszen itt lehetetlen minden elem védelmét megvalósítani, de törekedni kell a központok, géptermekek fizikai védelmére.

A fizikai védelmet az alábbi események bekövetkeztének lehetőségével számolva kell tervezni:

- elemi csapások (villám, földrengés stb.) ellen biztonsági mentésekkel lehet védekezni, mivel ilyen esetekben nagymértékű károsodások érhetik a rendszert;
- tűzesetekre riasztó és oltóberendezésekkel készülhetünk fel;
- kisebb meghibásodások okozta zavarok ellen redundáns elemek alkalmazásával védekezhetünk, így lehetséges diszkek, vonalak, buszok, perifériák, gépek duplikálása;
- elektromos és mágneses problémák ellen jó földeléssel, hosszú kábelezés esetén potenciáleválasztással védekezhetünk. Kisugárzásvédelmet elhelyezkedés és környezetfüggő árnyékolással, feszültségingadozás és áramkimaradás elleni védelmet pedig szünetmentes tápegység alkalmazásával érhetünk el.

Hálózati adminisztráció

Nagy kiterjedésű hálózatok esetén igen nagy a hálózati adminisztráció jelentősége, csak így lehet a gépek adatait rögzíteni. Különösen fontos ez a hálózati szoftverek területén, a szoftverek keveredése ugyanis nagy problémák forrása lehet az adatforgalomban. A nyilvántartásnak feltétlenül tartalmaznia kell a következő adatokat:

- az egyes, hálózatban üzemelő gép helyét (melyik gép melyik szervezethez tartozik),
- a gépen futó szoftvereket (verzió szerint),
- a gépen futó szolgáltatásokat (WWW-szerver, FTP-szerver stb.), a portcímeket, valamint a szolgáltatások adminisztrátorainak adatait (WWW-admin stb.),
- a gép IP-címét (címeit),
- a gép konfigurációját (processzor típusa, memória mérete, diszk mérete stb.),
- a gépért felelős személy adatait,
- a hálózati csatolóeszköz (Ethernet-kártya stb.) azonosítóját. Ez hasznos adat a hibás kártyák lokalizálása, kártyaszámalapú szűrés (routerekben) megvalósítása, védelmi eljárások alkalmazása céljából.

A hálózati adminisztráció témakör az alábbi főbb területeket öleli fel:

- a naplózást,
- a hálózatmenedzsmentet,
- a terheléselosztást,
- a felhasználói szabályok és
- az üzemeltetési szabályok megalkotását,
- a biztonsági szabályok kialakítását,
- a biztonsági mentések menetének kidolgozását.

Naplózás

A hálózati visszaélések, a betörési kísérletek detektálására a legtöbb hálózati operációs rendszer támogatást nyújt a naplófájlok segítségével. A kívánt opciók beállításával számos esemény naplózható, például a be- és a kijelentkezések, a diszk-

használat, költségek rendelkeznek a rendszer szűk keresztmetszetét jelentő szolgáltatásokhoz, feljegyezhetők a hibák, mint például a szerver lekapcsolása. A naplófájlok csak utólagos felderítésre alkalmasak, viszont lehetőséget adnak a meggon-dolatlanul vagy szándékosan kárt okozó felelősségre vonására. A betörési kísérletek azonnali detektálására a firewallok megfelelő konfigurálásával van lehetőség. Min-den, biztonsági szempontból fejlettebb rendszer rendelkezik az auditálás, azaz a különböző események naplózásának lehetőségével. A TCSEC (Trusted Computer System Evaluation Criteria) követelményrendszerben már a C2-es osztályban meg-követelt a használatuk. A naplófájl szinte az egyedüli eszköz a betörési kísérletek detektálására. Igazából egy jól felkészült támadóval szemben ez sem feltétlenül ha-tásos, hiszen a sikeres betörés után a naplófájl törlésével vagy az árulkodó részletek kiirtásával a nyomok eltüntethetők. Az utóbbi esetben elképzelhető, hogy a betörés teljesen észrevétlen marad.

A biztonsági igényeket teljes mértékben kielégítő megoldás még nem született, de léteznek különböző technikák, amelyek alkalmazása megoldás lehet a betörések detektálására. Ilyen a naplófájlok megduplázása, és az egyik példány olyan helyre irányítása, amit a támadó a hálózaton nem érhet el, illetve ahol nincs jogosultsága a naplózott adatok módosítására, például ha a naplózás eredménye kinyomtatásra kerül. A megoldás hátránya a magas pluszköltség, bár megfelelő hardvertámoga-tással a feladat technikailag megoldható.

A keletkezett naplófájlok mérete igen nagy lehet, tartalmazhat sok olyan infor-mációt is, amelyekre az egyes biztonsági jellegű vizsgálatoknál éppen nincs szük-ség, és az áttekintésük meglehetősen nehézkes. Magas szintű szelektivitási lehetőségek esetén is célszerű azonban minél szélesebb körű információk tárolása, hiszen nehéz előre megbecsülni, hogy mi lesz a későbbiekben lényeges információ.

A naplófájlok biztonsági analízise a rendszergazda feladata, egy ilyen naplófájl áttekintése azonban korántsem egyszerű feladat. Ilyen esetben rendkívül hasznos az emberi munka számítógépes támogatása, azaz egy olyan eszköz használata, amely felismeri a kritikus viselkedési mintákat, és automatikusan kiválasztja az infor-mációhalmazból a lényeges eseményeket. Sajnos ezen a téren jelenleg kevés könnyen elérhető és jól használható szoftvertermék létezik.

Hálózati menedzsmentszoftverek

A menedzsmentszoftverek közé tartoznak a hálózati paraméterek beállítására alkal-mas programok. A LAN- és a WAN-menedzsment egyre inkább ezt a tevékenységet jelenti. Idetartozik a hálózati statisztika vezetése, ennek alapján lehetséges túlterhe-lés esetén az átirányítás, esetleg vészjelzések adása egyes események bekövetkez-tekor. Bizonyos fokig a systemmenedzsment is integrálódik, lehetőség van parancs üzemmódra, illetve távoli eszköz beállítására is. A hálózatmenedzszeri feladatok le-bonyolításához a gépek az SNMP-vel (Simple Network Manager Protocol) kommu-nikálnak, a MIB (Management Information Block) tartalmazza azt, hogy egy esz-köztől mit lehet lekérdezni, ez a network managementszoftver részét képezi.

Napjainkban elterjedtek az olyan komplex menedzsmentszoftverek is, melyek segítségével egységes felületen menedzselhető egy komplex informatikai rendszer

olyan módon, hogy információt kaphatunk az egyes szerverek terhelési adatairól, az azon futó szolgáltatásokról, így lehetővé téve az erőforrásokkal való optimális gazdálkodást. A statisztikák alapján állapítható meg például, hogy mely szerverek bővítése szükséges, és melyek azok, amelyek kihasználtsága alacsony. Ezek a szoftverek alkalmasak arra is, hogy ne csak a hálózatot, hanem az egyes gépeket is menedzselni tudjuk, valamint lehetőség nyílik az egyes gépek központi helyről történő installálására is.

Terheléelosztás

A hálózatok működésének egyik fő problémája: *hogyan osszuk el a terhelést (load balancing)*. Tartósan nagy forgalom esetén particionálni kell a hálózatot, s az egyes hálózati szegmensek közé bridge beépítése szükséges. A gépek forgalmát analizálni kell, és felosztani úgy, hogy a nagy forgalom egy szegmensben maradjon. Ezt lehet szisztematikusan végezni, ekkor csomópontgráfokat kell megállapítani *clusterezési* algoritmussal, vagy a terhelési adatokból tapasztalati úton lehet következtetni egy partícióra. Ha a forgalom jól clusterezhető, de nem lehet megoldani a problémát új szerverekkel vagy a funkciók szétosztásával, akkor növelni kell a hálózat átviteli sebességét. Erre egy lehetséges megoldás az ún. *collapsed backbone*. Ez gyakorlatilag egy összekapcsolható belső busz, melynek nagyobb a sebessége és képes a teljes forgalom áramoltatására. Csillagtopológia közepén elhelyezve gyorsan tud kapcsolni 10–20 szegmenst, minden szegmens ki tudja használni a saját sávszélességét. Hátránya az ilyen megoldásoknak, hogy egy ponton fut össze a teljes hálózat, és ha a csomópont meghibásodik, akkor leáll az egész rendszer.

Felhasználói szabályok

A felhasználói szabályok helyes megalkotása az egyik legfontosabb eleme a számítógépes szolgáltatások normális és biztonságos működtetésének. A felhasználói szabályzat megalkotásakor mindenképpen ki kell térni a következő területekre:

- az általános felhasználói szabályokra,
- a felhasználási módokra,
- a felhasználók adminisztrációjára,
- a felhasználók kötelességeire és jogaira.

Az *általános felhasználói szabályok* között célszerű megadni, hogy pontosan kire vonatkozik a szabályzat. A felhasználónak aláírásával kell tanúsítania, hogy a szabályokat ismeri és betartásukat vállalja, az esetleges szankcióknak önként aláveti magát.

Rögzíteni kell a rendeltetésszerű felhasználás fogalmát, meg kell tiltani mások tevékenységének zavarását, illetéktelen jogosultságok és adatok megszerzését, illetve az erre irányuló kísérleteket. Alapelv, hogy a működőképesség bármely zavarása büntetendő valamilyen módon, valamint elő kell írni a felhasználó együttműködési kötelezettségét az üzemeltetőkkel. A biztonságos működés érdekében az üzemeltetők által kiadott utasításokat a felhasználóknak késlekedés nélkül végre kell hajtani. Az elvárható gondosságot a szabályzat betartásához lehet kötni. Kiegészítő szankcióként lehet élni a szolgáltatások igénybevételének korlátozásával vagy a teljes kizárással is.

A számítógépes infrastruktúra egyes elemeinek felhasználása igen különböző lehet, így célszerű a tipikus *felhasználási módokat* kategorizálni, és az egyes kategóriákhoz megadni a követendő eljárásokat. A felhasználási módokba besorolás jogköre azt illeti, aki az erőforrás fölött rendelkezik, felelős érte. A gépek bizonyos adatai nyilvántartásának megszervezését is meg kell fogalmazni követelményként. A felhasználási mód kategóriák a későbbiekben segédeszközei lehetnek bizonyos adatvédelmi követelmények szabályozásának.

A *felhasználók legfontosabb jogait és kötelességeit* célszerű tételesen felsorolni. A jogoknál biztosítani kell a felhasználó megfelelő informáltságát, a számára feltétlenül szükséges erőforrásokhoz való garantált hozzáférést. A NATO-ban a „Need to know” (ennyi tartozik rá) elvére alapozva állapítják meg az egyes felhasználók jogait. A kötelességeknél külön érdemes kiemelni a szabályzat betartásának fontosságát, az üzemeltető személyzet utasításainak követését, a rendkívüli események jelentési kötelezettségét, az esetlegesen felderített problémák naplózását és jelentését. Célszerű egy olyan lista felfektetése, amelyben a felhasználó számára tiltott dolgokat soroljuk fel. Ebben határozottan meg kell tiltani a gépek illetéktelen megbontását, a konfigurációk önhatalmú megváltoztatását, az esetleges hiányosságok kihasználását, mások munkájának zavarását. A vírusfertőzés okozta problémák súlyosságára való tekintettel külön célszerű kiemelni a fertőzési gyanú esetén követendő alapvető szabályokat. Biztosítani kell azt is, hogy a hibák diagnosztizálását és elhárítását csak megfelelő szakismerettel és felelősséggel rendelkező szakszemélyzet végezhesse.

Üzemeltetői szabályok

Az *üzemeltetési szabályok* kidolgozása az egyik legösszetettebb feladat. Ezen a területen nagyon sok a helyi specialitás, ezért szükséges egy jól strukturált, hierarchikus szabályozórendszer megalkotása. Az alapszabályzatnak a következő részterületeket kell felölelnie:

- általános üzemeltetési feladatok,
- a szervezeti egységek feladatai,
- az üzemeltető személyzet és hatáskörei,
- felhasználói témaszámok létrehozása,
- felhasználók, erőforrások és szolgáltatások kódolása,
- a gerinchálózat üzemeltetése,
- elektronikus levelezés és On-line távoli hozzáférés.

Meg kell határozni a számítógépes infrastruktúra üzemeltetéséért felelős szervezetet. A tapasztalatok szerint nem célszerű minden hatáskört egy kézben összpontosítani, de bizonyos feladatokat csak központosítva lehet hatékonyan ellátni. Itt lehet meghatározni az egyes szervezeti egységek saját üzemeltetési részlegeinek kapcsolódását az üzemeltetési hierarchiába. A hierarchia alapelve a központi szervek döntésén alapuló jog átadása legyen a központi szolgáltatások elosztott menedzselésében.

Amennyiben a szervezeti egységek nagyfokú önállósággal, saját gazdálkodással, fontos döntési jogkörökkel rendelkeznek, úgy nem célszerű a szervezeti egységek vezetőinek hatáskörét a számítógépes szabályzatokkal korlátozni.

Biztonsági szabályzat

A biztonsági szabályzatok az üzemeltetők részére fogalmazzák meg az adatvédelemmel kapcsolatos előírásokat. Egy szervezet számítógépes biztonsági szabályai általában a teljesebb – belépési, adminisztrációs, tűzvédelmi stb. – biztonsági szabályzat részeként értelmezhetők és értékelhetők. A biztonság természetesen csak ott érvényesülhet kellő hatásokkal, ahol megfelelő képzésben, továbbképzésben részesítik mind a felhasználókat, mind az üzemeltetői állományt.

Érdemes megemlíteni, hogy a NATO-ban a biztonsági előírásokat az ún. *Rendszerspecifikált Biztonsági Követelmények Szabályzata* rögzíti, a biztonsági kérdésekkel minden szinten számítástechnikai biztonsági tisztek (SecO) foglalkoznak, a folyamatos továbbképzés szervezett tanfolyamok keretében általánosan biztosítva van. A Magyar Honvédségnél a biztonsági előírásokat a *Számítástechnikai Védelmi Szabályzat*, illetve az *Informatikai Szabályzat* tartalmazza. Felelősökként az adatgazdák, a hálózati adminisztrátorok, a rendszeradminisztrátorok, illetve a titokvédelmi felelősök vannak megjelölve, a továbbképzések konzultációs jelleggel valósulnak meg.

Biztonsági mentések

Az adatok integritásvédelmének fontos kritériuma a *megfelelő biztonsági mentési rendszer üzemeltetése*. Az informatikai rendszer meghibásodása esetén ez képes biztosítani a szolgáltatások bizonyos időn belüli újraindítását. A visszaállításhoz szükséges időtartam alapvetően meghatározza a leállás (down-time) idejét, a rendelkezésre állás minőségét. A jól menedzselt biztonsági mentések vészhelyzetben igen nagy költségeket takaríthatnak meg, jelentősen csökkenthetik a károk mértékét.

A biztonsági másolatokat biztonságos helyen kell tárolni (pl. acélkazetta), ezért a másolatot a legtöbb esetben cserélhető médiára kell készíteni. A média kiválasztásakor műszaki, pénzügyi és szervezési szempontok alapján kell dönteni, mint például a tárolási kapacitás, másolási sebesség, visszaállítási megbízhatóság, adattárolási élettartam, a média beszerzési költsége, üzemeltetési igények. A ma leggyakrabban használt tárolóeszközök: DAT, optikai lemez, 8 mm-es videokazetta, CD-ROM stb.

A mentési stratégiát is jól át kell gondolni a biztonságos és a célszerű mentés érdekében. A kiválasztott területről első alkalommal mindent le kell menteni, ezt a módot nevezik teljes mentésnek (full backup). A későbbiekben az adatoknak csak egy kis része változik nagyobb gyakorisággal.

Inkrementális mentés esetén először teljes mentést kell végezni, ezután már mindig csak az előző inkrementális mentéshez képesti változásokat mentjük le. Amikor egy esteleges visszaállítás munkáigénye már jóval nagyobb, mint egy teljes mentés, akkor ismét full backupot kell készíteni. Normális esetben az inkrementális mentés a leggyorsabb módszer, viszont a visszaállításnál láncban kell alkalmazni az összes inkrementális mentést, ami meglehetősen körülményes lehet.

A *differenciális mentés* esetén a kezdeti teljes mentéshez képesti változásokat mentjük el minden egyes alkalommal. Normál esetben ez folyamatosan növekvő mennyiséget jelent, így ha ennek mértéke eléri a teljes mentés méretét, célszerű is-

mét full backuptól indulni. A visszaállítás során a teljes mentés után csak az utolsó differenciális mentést kell visszamásolni, ami jelentősen egyszerűsíti a folyamatot, és csökkenti a törölt fájlok problémáját is.

A mentés tervezésénél figyelmet kell fordítani arra is, hogy nem lehet olyan nem megosztható fájlokat menteni, amelyeket valaki éppen használ. Ezért a mentések ideje alatt sok esetben ki kell zárni a felhasználókat, és nem szabad újakat beengedni, amíg tart a mentés. Modernebb rendszerek lehetővé teszik, hogy a meg nem nyitható állományokat többfajta algoritmus szerint a későbbiekben újra megpróbálják megnyitni, hátha addigra már lezárásra kerültek.

Az olyan helyeken, ahol a rövid idejű kiesések sem megengedettek (kórházak, repülésirányítás, folyamatos technológiák stb.), meg kell oldani, hogy az esetlegesen meghibásodott diszkeket működés közben is lehessen cserélni (hot swap). Ehhez természetesen olyan redundanciára van szükség a diszktömbökben, amely a hibás diszk kiesése esetén is biztosítja a zavartalan működést.

A hibatűrő diszktömbök technológiáit a RAID (Redundant Array of Independent Disks) kifejezés alatt szokás összefoglalni. Különböző RAID-osztályok léteznek, amelyek ismerete az alkalmazás szempontjából feltétlenül fontos.

Alapvetően két fő RAID-technikát lehet megkülönböztetni. A *párhuzamos hozzáférésnél* (Parallel Access Arrays) minden diszk részt vesz az összes I/O-műveletben, az adatátviteli sebesség megközelítőleg az egyes diszkek átvitelének összege. A kiszolgálási ráta nem javul, egyes esetekben a szinkronizált rotációt is meg kell oldani. A *független elérésű tömbök* (Independent Access Arrays) az I/O-műveleteket elosztják a tömbök között. Ilyenkor a kiszolgálási ráta adódik össze, míg a burst adatátviteli sebesség alapvetően nem változik. Természetesen a hosszú távú adatátviteli átlagsebesség mindkét megoldásnál növekszik.

A modern adatbázis-kezelők által kínált megoldásnál az adatbázist partíciókra lehet osztani, és a partíciókról tetszőleges számú replika készíthető. A replikák földrajzilag távoli helyeken is létezhetnek, amennyiben megfelelő minőségű és sebességű WAN-kapcsolat létezik közöttük. Az operációs rendszer, illetve az adatbázis-kezelő transzparens módon gondoskodik a replikák szinkronizációjáról. Amennyiben egy szerver kiesik, a másik azonnal átveszi a kérések kiszolgálását, ha még létezik felé a kommunikációs csatorna.

A hálózat védelme

Ma már szinte valamennyi nagyobb hálózat kapcsolódik az internethez, igénybe veszi annak szolgáltatásait, vagy valamilyen szolgáltatást biztosít az internet felé. Az internet felől azonban fel kell készülni az esetleges támadásokra, amik lehetnek betörési kísérletek, de a belső hálózat tönkretételére irányuló próbálkozások is. A megfelelő védelmet a routerek, illetve a belső szerverek biztonsági szolgáltatásai önmagukban nem képesek kielégítően garantálni.

Néhány alapvető fogás, amelyekkel egy külső támadó próbálkozhat a hálózat biztonsági rendszerének feltörésére:

- *Network Packet Sniffers*: A hálózati alkalmazások által küldött csomagok általában kódolatlanul clear-text formátumban tartalmazzák az információt,

így egy egyszerű program segítségével ezek tartalma kinyerhető. Ehhez nem kell mást tenni, mint a hálózati kártyát olyan üzemmódban használni, hogy az ne csak a neki címzett csomagokat fogadja, hanem mindet. Ilyen szoftverek kereskedelmi forgalomban is kaphatók, mivel a rendszergazdák hálózatanálízisre is használhatják ezeket. Ilyen módon a felhasználó neve és jelszava is lehallgatható, részben ez okból nem engedi sok rendszer a rendszergazda bejelentkezését egy távoli gépről. A NATO-ban létező előírás szerint pedig: ha a hálózat termináljai nem ugyanabban a zárt körletben találhatók, akkor a hálózati forgalomhoz titkosító kártyákat kell alkalmazni. A Magyar Honvédség erre szoftveres, a hálózati program által nyújtott szolgáltatást, helyenként titkosító kártyát használ.

- *IP Spoofing*: Ekkor a cracker próbál úgy feltűnni, mintha az ő gépe egy általunk ismert, megbízhatónak ítélt gép lenne. Akár úgy, hogy egy, a belső hálózathoz tartozó IP-címet állít be (ennek kivédésére elég a routerben a megfelelő access-listek definiálása), akár úgy, hogy egy külső szerver IP-címét állítja be magának. Ezzel a megoldással általában egy meglévő, felépült IP-kapcsolatba szoktak parancsokat, illetve adatokat beszúrni, vagy olyankor alkalmazzák, ha nincs szükség kétirányú kapcsolatra, azaz ha a cracker nem kíváncsi az általa átküldött parancsokra adott válaszokra. Kétirányú kapcsolathoz a routing táblák módosítása szükséges.
- *Password Attacks*: Ilyen módon a felhasználónév és a jelszópárok próbálgatásával kísérhet meg valaki behatolni a rendszerbe. Ez a fajta támadás történhet ún. szótáralapú programok felhasználásával, alapozva arra, hogy a felhasználók többsége olyan jelszót választ, amely valamely szótárban szerepel. A másik módszer alkalmazásánál a támadó rendelkezik valamilyen ismerettel a felhasználóról (pl. a születési helye, lakcíme, felesége, illetve gyermekei neve stb.), és bízik abban, hogy ez megjelenik a jelszóban. A támadás során megpróbál a felhasználó nevének különböző jelszavakkal bejelentkezni, bár ez nem kecsegtet túl sok sikerrel, mivel a rendszerek meghatározott számú sikertelen kísérlet után automatikusan letiltják bizonyos időre a felhasználót (lehet, hogy a támadónak éppen ez a célja!). A másik módszer alkalmazásához meg kell szerezni a felhasználó jelszófájlját, ekkor az általa generált jelszavakat az adott operációs rendszer algoritmusával kódolva, majd ezeket összehasonlítva próbálja a felhasználó jelszavát megtalálni. Az ilyen támadások sikerét csökkenti a jól megválasztott, gyakran cserélt jelszó.
- *Denial-of-Service Attacks*: Az eddigi módszerekkel szemben itt a cél nem információszerezés vagy erőforrásokhoz való hozzáférés, hanem ezek használhatatlanná tétele. Ez lehetséges olyan módon, hogy annyira terhelünk egy gépet, amit az már nem képes elviselni, például nagy mennyiségű, egyidejű HTTP requestekkel.
- *Application Layer Attacks*: Ezek a szoftverek hibáit használják ki és így próbálnak hozzáférni bizonyos adatokhoz, vagy egy szervert használhatatlanná tenni. A legklasszikusabb, ilyen biztonsági szempontból lyukakat tartalmazó szoftver a sendmail, természetesen a legújabb verziókban az ismert hiányosságokat már kijavították.

Tűzfalak

A vázolt és egyéb fenyegetések ellen biztosíthat védelmet egy megfelelően konfigurált tűzfal (firewall). Segítségével általában egy privát hálózatot védünk a külső hálózattal szemben, de megoldható egy bizalmas adatokat tároló belső részhálózat védelme is vele. A firewall alkalmazásával szabályozni lehet, hogy kik, mikor, milyen szolgáltatásokat, milyen protokollon keresztül érhetnek el, és az ehhez szükséges hitelesítésnek (authenticációnak) általában több formáját támogatják. A belső hálózat ezen az egy ponton keresztül csatlakozik a külvilághoz, így minden kapcsolat felügyelhető, naplózható.

A hálózatot a tűzfal segítségével nemcsak külső és belső hálózatra lehet osztani, hanem egy köztes hálózat, ún. *demilitarizált zóna* is kialakítható a segítségével, amin rendszerint a szervezethez kapcsolódó, de a külvilág számára szolgáltatásokat biztosító szerverek (WWW, FTP stb.) helyezkednek el. A firewall segítségével az interneten keresztül biztonságos csatornák alakíthatók ki a csomagok kódolásával (VPN – Virtual Private Network), amelyek segítségével olcsón, megbízható adatátvitelre nyílik lehetőség. A megbízhatónak minősített adatátvitelnek a NATO-előírások szerint természetesen sokkal szigorúbb kritériumoknak kell megfelelnie.

A firewall típusának kiválasztásánál a következő szempontokat kell figyelembe venni:

- mekkora forgalmat szeretnénk biztosítani a külső hálózat felé,
- mekkora értéket szeretnénk védeni a külvilág felől,
- milyen szolgáltatásokat szeretnénk a külvilág számára biztosítani, illetve melyeket szeretnénk igénybe venni.

Ahhoz, hogy a kellő védelmet megvalósítsa, természetesen igen körültekintően kell beállítani, konfigurálni a firewallt. Helytelen beállítások esetén például jogosult felhasználók elől is letiltanak a munkájukhoz szükséges alkalmazásokat (például elektronikus levelezés), de ezek a problémák igen hamar kiderülnek, és könnyen javíthatók.

Nagyobb problémák forrása lehet a hamis biztonsági érzet, amikor a hosszú időn keresztüli megbízható működés „elaltatja” a rendszergazdákat, pedig maradhatnak olyan „kapuk” a külső és a belső hálózat között, amelyeket a későbbiekben egy rosszindulatú támadó felfedezhet és kihasználhat. Ezen biztonsági lyukakra a normális hálózathasználat közben nem derül fény, hiszen ezek nem tiltanak le semmiféle szolgáltatást, hanem olyanokat engedélyeznek, amelyek használatára nincs szükség, és nem biztonságosak, vagy a szükséges szolgáltatások nem megfelelő beállításából erednek.

A hálózat biztonsági beállításainak tesztelése speciális (gyakran a hackerek és a crackerek által is használt) programok alkalmazásával lehetséges, ezek fő típusai:

- *Snapshot tools*: A rendszer rossz beállításait vizsgálják, potenciális gyenge pontokat keresve (UNIX-alapú rendszerekben például a /etc könyvtár konfigurációs fájljaihoz való hozzáférési jogosultságokat tesztelhetik), folyamatos futtatásuk nem szükséges.
- *Change detecting tools*: A rendszer aktuális beállításait vizsgálják, figyelve az abban bekövetkező változásokat, különös tekintettel azokra, amelyek problémát okozhatnak. Ha valaki sikeresen feltör egy rendszert, akkor általában módosít

a rendszerbeállításokon annak érdekében, hogy a következő alkalommal a behatolás könnyebb legyen, ezt lehet detektálni ezekkel a programokkal.

- *Network scanning programs*: A hálózati beállításokat vizsgálja, különös tekintettel a helytelenekre. Vizsgálja továbbá a hálózati szolgáltatások esetleges gyenge pontjait, figyelmeztetve a szükséges módosításokra. A scannerprogramok ismerik a legújabb verziójú szoftverek gyenge pontjait, figyelik, hogy ezek javítása megtörtént-e. Ez természetesen a scannerprogramok tudásbázisának naprakész állapotát igényli.

A hálózatszervezés biztonsági szempontjairól erősen szakmai nyelven elmondottakat oldva, zárógondolatként a témával történő foglalkozás szükségességét élő példákra hivatkozva hangsúlyozzuk: a közelmúltban hajtottak végre *többcsöri* eredményes támadást az egyik magyarországi piacvezető számítástechnikai cég ellen, ahol pedig a szükséges szakértelem és anyagi tőke is rendelkezésre állt a komplex védelem megvalósítására. Mindez nem bizonyult elégségesnek, mint kiderült, az egyik cracker több mint egy éve feltörte a cég szerverét, és az onnan származó bizalmas adatok kereskedelmével jelentős anyagi haszonra tett szert.

Amerikai és francia mamutcégek szolgáltatásai órákon keresztül nem voltak igénybe vehetők, mivel nagy mennyiségű HTTP requesttel árasztották el a szervereket, amelyeket azok képtelenek voltak kiszolgálni. A támadás komoly anyagi kárt és presztízsvesztést okozott a cégeknek. A támadás alapötlete végtelenül egyszerű, az interneten minden megtalálható a megvalósításához, az FBI mégsem zárja ki a lehetőséget annak sem, hogy az események hátterében valamelyik külföldi állam állt.

Természetesen a bemutatott eljárások alkalmazása sem nyújt teljes körű védelmet az illetéktelen behatolásokkal szemben, a védekezés eredményességét azonban mindenképpen növeli. Feltétlenül tárgyalni szükséges azokat az eljárásokat is, amelyek a felhasználók azonosítását, a rendszerhez való ellenőrzött hozzáférést végzik, valamint a különböző rejtjelző módszereket, amelyek együttesen teszik teljessé a számítógépes védelmet. A szerző szándéka szerint ezeket a módszereket a folyóirat következő száma mutatja be.

S ha úgy látjuk, hogy már mindenre gondoltunk, jusson eszünkbe egy idézet a crackerek Bibliájából:

„...ha minden más kísérleted kudarcba fulladt, még mindig felkeresheted a vezető titkárát, és rászedheted vagy megvesztegetheted. A titkár biztosan könnyen hozzáfér sok hasznos információhoz, és gyakran nincs rendesen megfizetve. Soha ne becsüld le az alkalmazottak által okozható problémákat!”

FELHASZNÁLT IRODALOM

KUTI FERENC–KOLLÁR ANTAL: *Biztonság és titokvédelem a NATO szabályai szerint*
Honvéd Kiadó, Budapest, 1999

VÁNCSA JULIANNA–VÁGÓ FERENC: *A katonai informatikai rendszerek matematikai védelme*
Hadtudomány, 1997/4.

DR. GORZA JENŐ: *Elgondolás a Magyar Honvédség informatikai fejlesztésére*
Új Honvédségi Szemle, 1999/7. füzet

PULAI-SZIKLÁSSY-TÓTH-UDVAROS: *Védj magad az Interneten!*
Kossuth Kiadó, 1997

Kuti Ferenc

A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése

A fejlett, demokratikus polgári társadalmakban a titkosszolgálatok ellenőrzése, az ún. civil kontroll törvények által szabályozott keretekben történik. Ez a garanciája annak, hogy a szolgálatok kellő mértékű ellenőrzés alatt álljanak, ne lehessenek eszközei az állampolgárok felett álló, öntörvényű igazságszító vagy büntetőapparátusnak. A szerző e sajátos szolgálatokkal szembeni elvárásokat, törvényes működésük alapelveit és a Parlament illetékes bizottságai általi ellenőrzésük néhány lehetséges formáját foglalja össze.

A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatai polgári ellenőrzésének legfontosabb kérdéseit az 1995. évi CXXV. törvény¹ és még számos más jogszabály megoldotta, sőt a szolgálatok hivatásos állományú tagjainak jogvédelme soha ilyen rendezett nem volt, mint éppen a szolgálati törvény² életbeléptetése óta. Ugyanakkor egy dolog már a kezdetekkor leszögezhető: a polgári ellenőrzés – vagy másként a civil kontroll – kérdéseit minden oldalról vitatják. Ha van, akkor annak mélysége, irányultsága, működési mechanizmusa kavargó rendre viharokat. Ha hiányzik, akkor minden olyan zavart vagy társadalmi deviancia miatti kárt a titkosszolgálatok számlájára írják, amikor csak egy szemernyi esély is van a biztonsági szolgálatok hírbe hozására.

A szolgálatok tevékenységének reflektorfénybe állítása egy bizonyos ponton túl rendkívül zavaróan hat azok működésére, de mint a mindennapok sokszínű példái mutatják: együtt lehet vele élni. A mai „ügyek” – a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényes tevékenysége szempontjából –, mire lezáródnak, zömükben nem többek vérszegény pamfleteknél³. Mégis elegendőek arra, hogy a közvéleményben a bizalmatlanság és a bizonytalanság érzetét keltsék. Abban a közvéleményben, amelynek – jogosítványai okán – lehetősége kell hogy legyen a szolgálatok működéséhez szükséges pénzkeretek megadására vagy a működés bizonyos területeivel kapcsolatos aggályok, kifogások miatt éppenséggel: megkurtítására.

1 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.

2 1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról.

3 Szikinger István szerint: „Nemzetünk biztonságát az szolgálná a legjobban, ha minden alkotmányellenes működésre utaló megfigyeléses ügyben megismerhetnénk a tényeket, a szolgálatok a nyilvánosság elé lépnének. Így szokás ez a fejlett nyugati demokráciákban, a botrányok tisztázása iránti igény mellett eltörpülnek a titoktartáshoz fűződő érdekek.” HVG 1999. 26. (07. 03.) sz. 48. old.

A nyugati világ fejlett részein tevékenykedő, legnagyobb hagyományokkal rendelkező biztonsági szolgálatok működését sem övezi feltétlen tisztelet és társadalmi konszenzus függetlenül attól, hogy annak létét és szükségességét az alapelvek szintjén a társadalom valamennyi rétege elismeri. Ezeknek a szervezeteknek – mint minden szervezetnek – a szempontjából is követelmény, hogy megfelelő imázsa és presztízse legyen. Ez a kép, ami a társadalomban a szolgálatokról megjelenik, ugyanúgy magában hordja az értékazonosságokat, mint a specifikumokat. Értékazonosságként jelölöm a társadalom által támasztott azon igényt, hogy *a titkosszolgálat(ok)ról pozitív és reális kép legyen a társadalom előtt*. Ez – saját védettsége biztosítására is, biztonságtudata fenntartására is – a társadalom valamennyi csoportjának az érdekeként jelölhető meg.

A specifikum a szolgálatok törekvéseinek valóra váltását szolgáló eszközrendszerben mutatható ki. Addig, amíg egy gazdasági szervezet imázsát kedvezően befolyásolja a köztudatban az annak hatékonyságáról több – ellenőrizhető forrásból – szárnyra kelt híradás, addig a titkosszolgálatok önmagukról hiába hirdetnek ilyeneket. A pozitív kép kialakításához specifikus eszközökre van szükség, ebben a felfogásban az eszközök közt tartom számon a jól működő, a köz érdekeit szolgáló civil kontrollt.

Ezen szolgálatok tevékenysége komoly érdekeket is sért(het), éppen ezért *a titkosszolgálatokat fenntartó társadalomnak szüksége van a valós ellenőrzés lehetőségére, intézményrendszerére*. A három hatalmi ág törvényekben rögzített ellenőrzése mellett a civil társadalom számára a kontroll legfőbb színtere *a nyilvánosság*. Bizonyos esetekben a titkosszolgálatok különös érdeklődése a gazdasági tevékenységet hozhatja igen kellemetlen helyzetbe. Nem meglepő ebben a konstellációban az a kitüntető figyelem, ami időnként megnyilvánul a titkosszolgálatok munkálkodása, ezzel összefüggésben – ritkán – egyes munkatársai személye iránt. A társadalom – sőt, adott esetben a hatalom – egyes szűk csoportjai számára is kimondottan korlátozók lehetnek azok a jogi megkötések, amelyek törvénybe iktatását akár egyöntetű helyeslés is övezte egykoron. Mindezek kiváltói lehetnek az olyan akcióknak, amelyeknek a feltételezett céljaként a szolgálatok „hitelképtelenné” tételét kívánják elérni. Tapasztalat, hogy *a különféle indíttatású, ám igencsak sodró indulatoktól fűtött, demonstratív kampányoknak nem sok közük van a polgári ellenőrzéshez*. A civil kontroll érvényesítése a társadalom számára sohasem jelentheti a titkosszolgálatok munkálkodásának, terveinek válogatás nélküli, állandó kipellengérezését, hiszen azok mindegyike éppen az állam érdekeit szolgáló, bűnmegelőző tevékenységekre vonatkozik.

A demokratikus intézményrendszerek sorában a fejlett polgári társadalmak jelentős szerepet szánnak a titkosszolgálatok ellenőrzése kérdésének, a civil kontrollnak⁴. Ezen belül a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége, ellenőrzésének kérdései a civil kontroll sajátos területét jelentik.

A nemzetbiztonsági szolgálatok terminológiájában és felfogásában merőben más értelmezést kap a társadalmi ellenőrzés fogalma, értékspecifikumai, mint a téma „civil”

4 A nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzésének kérdéseit taglalta a dolgozatban a civil kontroll fogalmat használok a továbbiakban is. Ennek szétválasztására, a fogalom belső ellentmondásainak feloldására jelen munka terjedelmi korlátai nem adnak lehetőséget. Civil kontrollként értelmezem azokat az ellenőrzéseket, felügyeletet és esetenként irányítást is, amelyet nem az adott szolgálatok végeznek belső – szervezeti és működési – szabályzataik alapján létrehozott apparátusukkal.

szakértőinél, főként azért, mert a dolgok természete folytán valóban elfogulatlan, a titkosszolgálatoktól független nemzetbiztonsági szakértői karról ma még nem beszélhetünk. A magyar demokrácia fejlesztése elképzelhetetlen anélkül, hogy a polgári ellenőrzés a társadalom valamennyi szférájára ki ne terjedjen. Nem vonhatják ki magukat ez alól a nemzetbiztonsági szolgálatként aposztrofált titkosszolgálatok a korábban említett gazdasági függőség és elszámolási kötelezettségek miatt sem. Természetes, hogy ez messze nem(csak) gazdasági kérdés, a polgárbarát társadalom hatalmi intézményrendszerének, közszolgálati ágának normális tűrési kötelezettségéről van itt szó.

A biztonságpolitikai kutatások sajátos területét kell képeznie a nemzetbiztonsági tevékenység civil kontrollja fogalom- és intézményrendszere vizsgálatának. Tekintve ezek úttörő jellegét, a kutatási cél ezek esetében nem terjedhet ki minden részterületre. Az elsődleges tapasztalatok összegezésével – feltárva a különböző titkosszolgálatok ellenőrzési mechanizmusai közötti azonosságokat és különbségeket – azonban a civil kontrollnak a szükségletek szintjére kiépített intézményei működtetéséhez is komoly segítséget nyújthatnak.

A szolgálatok működésének törvényi alapjai

Az európai szövetségesi tagság megköveteli, hogy az ott meghonosodott normák szerint vegye ki részét minden csatlakozni kívánó azokból a biztonsági erőfeszítésekből, amelyek a térség megváltozott geostratégiai helyzete okán indokoltak. A megváltozott szövetségesi viszonyok miatt felértékelődött a titkok védelme⁵, a biztonsági szolgálatok szerepvállalása. Nem lehet haszontalan néhány – a történeti előzményre vonatkozó – gondolat felidézése ezzel kapcsolatban. Annál inkább indokolt ez, mivel a nyugati demokráciákban is a II. világháború után kezdődött meg a titkosszolgálati tevékenységek részletes szabályozása⁶.

A titkosszolgálatok története évezredekre nyúlik vissza. A tevékenységük alapvető céljai nem változtak: egyrészt híreket, információkat szerezni a lehetséges veszélyforrásokról (szervezetekről, hadseregekről, országokról stb.), másrészt megakadályozni, hogy idegenek illetéktelenül fontos információkhoz jussanak. A titkosszolgálatok alapfunkcióiként tehát a hírszerzés és az elhárítás jelölhetők meg.

A titkosszolgálatok szervezeti felépítését, működésük rendjét, tevékenységük irányultságát, akcióikat, munkatársaik kiletét mindig, mindenhol „misztikus kód” fedte, a nyilvánosság és társadalmi kontroll szinte kizárt volt⁷.

5 Lásd: Biztonság és titokvédelem – NATO-módra, Új Honvédségi Szemle, 1998.6.szám 18–28. o.

6 Több, mint érdekesség, a jogrendszer sajátosságaként is felfogható, hogy az angol parlament 1989-ben foglalkozott először törvényi szinten a speciális szolgálatokkal a titkosszolgálati törvényben, amelyben a belföldi feladatokat ellátó Brit Biztonsági Szolgálat feladatait határozták meg. A Titkos Hírszerző Szolgálatra vonatkozó törvény 1994-ben került a parlament elé, ebben határozták meg a titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzésének feladatait is.

7 A társadalmi ellenőrzés mai fogalmaink szerinti hiánya azonban soha nem jelentett ellenőrizetlen tevékenységet. Egy-egy titkos nyomozati cselekményhez megfelelő szűrőmechanizmuson át vezetett az út az operatív tiszt javaslatától a jogosult előljáró által meghozott döntésig. A folyamatos vezetői felügyelet igen szigorú szabályok betartását követelte meg a folyamat végrehajtása alatt, hihetetlen nagy súlyt fektetve a konspirációs és a biztonsági szabályok – a titokvédelem – betartására.

A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatai tevékenységét az 1990 januárjában kirobbant Duna-gate ügy után a korábbinál is több fenntartás övezte. Kezdetben a politika sem tudott mit kezdeni a ráruházott irányítási jogkörökkel, mivel a belpolitikai erőviszonyok és kötélhúzások egyetlen domináns parlamenti csoportosulás számára sem tették fontossá, hogy a fent említett botrány kirobbanását követő másfél hónapon belül tető alá hozott átmeneti törvényt és MT rendeletet átfogó, új törvénnyel váltsa fel.

1990 és 1995 között nem volt véleménykülönbség abban a politikai színtér szereplői közt, hogy a szuverenitás és az alkotmányos rend védelme érdekében teendő állami intézkedések egyik nélkülözhetetlen eleme a titkosszolgálatok – törvény általi – létrehozása és működtetése. Egy átfogó törvény az egyik garanciája annak, hogy *ezek a szolgálatok kellő mértékű és eredményességű ellenőrzés alatt álljanak, ne lehessenek egyik vagy másik társadalmi csoport érdekeiért tevékenykedő, az állampolgárok felett álló, öntörvényű igazságosztó vagy büntetőapparátusok.*

A vázolt egyetértés és az átmeneti szabályozás tarthatatlanságának felismerése és elfogadása széles körű, a fejlett demokráciák tapasztalatait is használó törvény-előkészítő munkához vezetett. Így vált lehetővé, hogy 1995 őszén a Parlament elé került a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény. Az 1995. évi CXXV⁸. törvény elfogadásával a magyar jogrendszerben első ízben jelent meg a nemzetbiztonsági szolgálatokról önálló törvény, amelyben a jogalkotó deklarálta: az ország szuverenitása, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeinek megóvása céljából nemzetbiztonsági szolgálatokat hoz létre és működtet.

A törvényben egyértelműen megfogalmazta: az alapvetően titkos és sajátos eszközöket felhasználó nemzetbiztonsági tevékenység megfelelő jogi szabályozást igényel annak érdekében, hogy semmilyen körülmények között ne jelenthessen veszélyforrást a demokratikus jogrendre. Ezen belül az állampolgári jogokat csak akkor és olyan mértékben korlátozhassa, amennyiben az az ország biztonságának megóvása, szuverenitásának érvényesítése céljából szükségszerű és indokolt. A törvény a nemzetközi tapasztalatok és a nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó külföldi jogszabályok figyelembevételével és felhasználásával – ugyanakkor a sajátos magyar viszonyokat szem előtt tartva – átfogóan szabályozza a nemzetbiztonsági szolgálatok működését és benne azok parlamenti ellenőrzésének kérdéseit is.

A jogszabály egységbe foglalja a három hatalmi ág – a törvényhozás, a kormányzati végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás – egymástól markánsan elkülönülő feladat- és felelősséghatárait, irányt szabva a további kontrollmechanizmusok meghatározásának, kialakításának.

A *törvényhozói hatalom* a nemzetbiztonsági tevékenység gyakorlását és annak anyagi hátterét biztosító törvények⁹ megalkotásával, a parlamenti állandó és eseti bizottságok ellenőrzéseivel, beszámoltatásaival tudja teljesíteni köteleit. Ezzel később részletesebben foglalkozom majd.

8 A továbbiakban: Nb.-i törvény

9 Az évente megalkotott költségvetési törvényekben szereplő összegekkel.

A kormányzat mint végrehajtó hatalom a felügyelő miniszterek¹⁰: a polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter és a katonai titkosszolgálatokat felügyelő honvédelmi miniszter útján gyakorolja jogosítványait¹¹. Ezen a szinten jelennek meg a nemzetbiztonsági tevékenységhez szükséges feltételeket biztosító rendeletek, a polgári szféra egyes együttműködő területeire vonatkozó, kötelezettségeket vagy jogosítványokat tartalmazó jogszabályok. A felügyelő miniszter(ek) számára az ellenőrzési kötelemények gyakorlása az egyes folyamatban lévő ügyekbe az operatív beavatkozást nem teszi lehetővé, de azok aggályosnak ítélt vonatkozásairól széles körű tájékoztatásra kötelezhetik az adott szolgálatok vezetőit. A generális prevenciót a felügyelő miniszterek a szolgálatok tevékenysége időszerű feladatainak fél-évenkénti meghatározásával, szervezeti és működési, valamint a titkos információgyűjtés belső eljárási szabályainak jóváhagyása útján gyakorolják.

Fontos elem, hogy a felügyelő miniszter hatáskörébe adta a jogalkotó a nemzetbiztonsági szolgálatokra tett panaszok kivizsgálásának és annak eredményéről a panaszos tájékoztatásának köteleességét. A jelenlegi kormányzati struktúra erősíteni szándékozik a kormányzati irányítás hatékonyságát a kabinet államtitkári rangban lévő nemzetbiztonsági tanácsadója és munkacsoportja alkalmazásával.

Az igazságszolgáltatás – mint a harmadik hatalmi ág – több helyen is érintve van a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége ellenőrzésében. Jellegetől függően az igazságügyi miniszter, vagy a Fővárosi Bíróság elnöke által e feladatra kijelölt bíró jogosult jóváhagyni az állampolgár jogait sértő, korlátozó, a Nb.-i törvényben meghatározott külső engedélyhez kötött titkosszolgálati eszközök alkalmazására benyújtott előterjesztéseket¹². Garanciális elemként értékelendő, hogy ezeket csak a szolgálatok főigazgatói nyújthatják be, a megfelelő indokolással¹³. A bíróság mellett az ügyészség is szerepet kap a törvényes működés feltételei biztosításában, mivel a legfőbb ügyésznek¹⁴ kell kijelölni azt az ügyészt, aki előzetesen dönthet – a titkosszolgálat által kezdeményezett és megindokolt – nemzetbiztonsági érdekből fontos esetleges vádalku ügyében.

Normák és alapelvek

Kezdettől fogva polémia tárgyát képezte, hogy a normaszöveg mennyiben felel meg a demokratikus országokban működő szolgálatokra vonatkozó jogi követelményeknek. Az előkészítő munka során több ország titkosszolgálatainak struktúráját, feladatkörét, parlamenti ellenőrzését és felügyeletét, a titkos információgyűjtés engedélyezési eljárását vizsgálták meg a szakemberek. Arra a megállapításra jutottak, hogy nincs sem egyedüli, sem kizárólagos és még kevésbé örök érvényű modell; a titkosszolgálatokra vonatkozó joganyagot mindenhol az adott kormányzati rendszer, a társadalmat ért kihívások és a történelmi hagyományok határozzák meg.

10 Nb.-i törvény 10. §.

11 Nb.-i törvény 11. §.

12 Nb.-i törvény 58. §.

13 Nb.-i törvény 57. §.

14 Nb.-i törvény 55. §.

Nincs tehát automatikusan másolandó etalon, hanem olyan (a demokratikus jogállam alapintézményeit védő és óvó) rendezőelvek érvényesülnek, amelyek alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok működnek. Ezek az elvárások, alapelvek a következőkben foglalhatók össze:

- a) A nemzetbiztonsági szolgálatok nem lehetnek pártpolitikai érdekek által vezéreltek, nem vehetnek részt sem közvetlenül, sem másodlagos eszközként a pluralizmus talaján folyó pártpolitikai küzdelmekben. Tevékenységük – ebben az összefüggésben – csak az alkotmányos rendet jogellenes módon megváltoztatni, megzavarni igyekvő és a jogállami értékeket, intézményeket támadó törekvések felderítésére és felszámolására irányulhat.
- b) A nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetése az ország szuverenitásának érvényesítésében és alkotmányos rendjének védelmében határozható meg. Ezek olyan kiemelt súlyú állami érdekek érvényesítését jelentik, amelyhez a szolgálatoknak megfelelő akciószabadságot kell kapniuk. A jogállami kormányzattal szemben támasztott követelmény nem a gyengeség, hanem az állami döntések hatékony és törvényszerű végrehajtása. A demokratikus állam nem azonos az eszköztelen végrehajtó hatalommal, hisz a demokratikus működésnek az is feltétele, hogy az államnak a fenyegető alattomos támadásoktól meg kell tudni védenie a jogállam alapvető intézményeit és az állampolgárok életét és biztonságát is. A törvénynek lehetőséget kell biztosítania arra, hogy a szolgálatok gyorsan változó világunkban is adekvát és kellő hatékonyságú választ tudjanak adni a társadalmat ért kihívásokra és támadásokra.
- c) A szolgálatok nem folytathatnak öntörvényű, önmagáért lévő tevékenységet, így mind a feladatok tervezése, mind a konkrét megvalósítás során igazodniuk kell az ország külső és belső biztonsági helyzetéhez, az ebből adódó reális kihívásokhoz és társadalmi szükségletekhez. Ezt hivatott tovább erősíteni és biztosítani a közvetlen miniszteri felügyeleti jogkör megteremtése, valamint a szolgálatok időszerű és hangsúlyos feladatainak a kormányzat részéről történő állandó kijelölése.
- d) Az előzőekből következik az is, hogy a szolgálatok nem jogon kívüli szervezetek, rájuk is érvényes az állami szférára jellemző alapelv, miszerint az állampolgárok irányába csak törvényi felhatalmazással és annak keretén belül léphetnek fel. A nemzetbiztonsági szolgálatok az állampolgárok alapvető személyiségi jogait csak a törvényben meghatározott feladatok ellátására, az ahhoz szükséges mértékben és módon korlátozhatják. Célszerű arra is gondolnunk, hogy az itt dolgozók sem vonhatják ki magukat a társadalomban zajló értékátrendeződés (nevezetesen: a hagyományos normák devalválódása, illetve a helyükbe lépő modern értékek) ambivalens hatása alól.¹⁵
- e) Természetesen kontrollálni kell, hogy a szolgálatok betartják-e a törvényeket, ezen belül az előbb említett arányosság követelményét. Ennek megfelelően a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény igen széles jogosít-

15 Részletesebb kifejtése megtalálható: Dr. Gligor János: *A katonai erkölcsi normák időszerű kérdéseiről*; Új Honvédségi Szemle, 1995. 2. sz.

ványokat biztosít a törvényességet felügyelő Nemzetbiztonsági Bizottságnak¹⁶. E jogosítványokat a kialakult hazai gyakorlaton messze túlmenően, a nemzetközileg elfogadott elvek szerint határozta meg a javaslat. A hatalmi ágak megosztása értelmében ez az ellenőrzés azonban nem válhat operatív irányítássá, hisz a szolgálatok a végrehajtó hatalom eszközeként működnek.

Ezek azok az elvek, amelyek minden demokratikus állam nemzetbiztonsági szolgálatára vonatkozó jogszabályban megjelennek és ezeket maradéktalanul tartalmazza az adott törvény, érvényesülésükre pedig megfelelő garanciákat ír elő. Ugyanakkor, a Nb.-i törvény olyan részletes szabályozást adott, amelyet mind a társadalom, mind az érintett szakmai körök régóta vártak, ezért elfogadása további halasztást nem tűrt már. A végbemenő társadalmi átalakulás során az állam polgárainak is egyértelművé kellett tenni, hogy a szolgálatok mely esetekben léphetnek fel, és milyen eszközökkel védhetik a demokratikus államrendet.

Az életre hívott nemzetbiztonsági szolgálatok 1990 és 1995 között bebizonyították, hogy képesek feladataik ellátására, megtalálták helyüket a jogállami szervezettrendszerben. A további eredményes és hatékony munka zálogát teremtette meg a Parlament azzal, hogy a szolgálatok munkatársai részére a felhatalmazás határait egyértelműen és pontosan rögzítette.

A hatalmi ágak megalapozottabb szakmai működését segíti elő az erkölcsi alapelvek, azonosságok és specifikumok meghatározása, jogi definíciókba foglalt pontosítása. Ez hozzájárulhat a politika és a morál viszonyában óhatatlanul meglévő ellentmondások, feszültségek kezeléséhez, csökkentéséhez.

Az eddig tárgyalatkból is kitűnik: bár elemi igény volt mind bel-, mind külföldön a hazai titkosszolgálati tevékenységek törvényi szabályozására, éppen a megelőző évtizedek negatív tapasztalatai által motivált bizalmatlanság vitte szinte zátonyra a legjobb szándékú kezdeményezéseket is. Nem szabad megfeledkezni arról a szigorú misztifikálásáról sem, amely az állambiztonsági tevékenységet övezte akkoriban! Ha az nem lehetett titok, hogy egyáltalán van állambiztonsági szerv, akkor az már szinte annak számított, hogy épül fel, milyen részekre tagozódik. Ezek alapján megérthető, hogy a demokrácia formálódó gyakorlata sokféle aggályt hozott fel a szolgálatokkal kapcsolatban.

A szolgálatok parlamenti ellenőrzése

A szolgálatok parlamenti ellenőrzése a szolgálatok törvényes és rendeltetésszerű működésének alapvető garanciális eleme. Ennek során érvényesül a titkosszolgálatok felett a hatékony törvényi ellenőrzés.

□ *A Nemzetbiztonsági Bizottság tagjai* folyamatosan tájékoztatást kapnak a nemzetbiztonságát érintő kérdésekről, illetve a szolgálatok tevékenységéről. A parlamenti ellenőrzés különös jelentősége a kétirányú garanciarendszer oldaláról ragad-

16 A továbbiakban: Bizottság.

ható meg. Az ellenőrzés egyrészt óvja a társadalmat a szolgálatok esetleges túlkapásaitól, másrészt erősítheti a szolgálatok önvédelmét is a jogellenes befolyástól.

A modern polgári társadalmakban egyre inkább elfogadott elv, hogy a társadalom egyetlen szervezete sem lehet (ne legyen!) olyan, amely egy adott érdekcsoport, párt érdekeinek totálisan alárendelődik. Kizárja garanciarendszerekkel, kontrollmechanizmusokkal, hogy ezt ne is használhassa fel önös céljai érdekében. Igaz, ennek komoly jogi biztosítékai vannak, de ez nem téveszthet meg bennünket: ez egyben erkölcsi, morális kérdés is! Ebben a kontextusban valós és súlyos értékproblémát jelent, ha sérülnek az alapelvek.

Az államigazgatás egyéb területeit ellenőrző országgyűlési bizottságokhoz képest a Bizottság által gyakorolt alkotmányos ellenőrzés különös jelentőségét az adja meg, hogy az érintett szolgálatok tekintetében az államigazgatási szervekre általánosan vonatkozó külső ellenőrzési, felügyeleti jogok és lehetőségek nem vagy csak korlátozott mértékben alkalmazhatók. Ezért a törvény a Bizottság alkotmányos ellenőrzési munkájának maradéktalan ellátásához minden szükséges jogot biztosítani kívánt.

A Bizottság a minisztertől és a főigazgatóktól rendszeresen tájékoztatást kap a szolgálatok általános tevékenységéről. Ugyanakkor a törvény meghatároz a Bizottság számára általános, a hatékony ellenőrzést biztosító jogosítványokat, mint például a folyamatos tájékoztatáskérést, a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatói tisztségére jelölt személyek meghallgatását, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetésének részletes tervezete, illetve a költségvetés felhasználásáról szóló részletes összefoglaló jelentés véleményezését.

Az általános tájékoztatás fontos területe, hogy az igazságügy-miniszter az általa engedélyezett titkos információgyűjtés¹⁷ jellemzőiről, ügytípusokról köteles tájékoztatást adni a Bizottságnak. A főigazgatók a kivételes engedélyezés¹⁸ általános jellemzőiről külön is beszámoltathatók. (A hatalmi ágak elkülönülése folytán az engedélyező bírót nem számoltathatja be a Parlament.)

A szolgálatok működésére vonatkozó általános tájékoztatáson túlmenően a Bizottság megkapja a nemzet biztonsága szempontjából fontos értékelő jelentéseket, betekinthez a nem konkrét ügyekre vonatkozó tájékoztató jelentésekbe és tájékoztatást kap a szolgálatokkal kapcsolatos kormányhatározatokról.

A szolgálatok működésével összefüggő szabálytalanságokról a Bizottság tudomást szerezhet – többek között – saját általános tájékozódása során, állampolgári panasz alapján, parancsmegtagadás esetén¹⁹, valamint a szolgálatok munkatársa által tett bejelentés²⁰ során.

Ernek megfelelően, *ha a Bizottság a szolgálatok jogellenes vagy nem rendeltetésszerű tevékenységét feltételezi, vizsgálat lefolytatására kérheti fel a minisztert, jogszabályellenes működés észlelése esetén saját maga is folytathat ténymegállapító vizsgálatot. A megállapí-*

17 Nb.-i törvény 56. §.

18 Nb.-i törvény 59. §.

19 Nb.-i törvény 27. § (2).

20 Nb.-i törvény 27. § (4).

tások alapján a Bizottság felhívhatja a minisztert a szükséges intézkedések megtételére, kezdeményezheti a felelősség megvizsgálását.

A Bizottság ellenőrzési feladatainak ellátásához elengedhetetlen bizonyos speciális szakmai felkészültség. Ezt hivatott megalapozni az a rendelkezés, hogy a Bizottság a szolgálatok tevékenységében jártas személyeket jogosult szakértői tevékenységre felkérni. Ilyen szakértői feladatokra elsősorban a szolgálatokkal állományviszonyban álló vagy az állományból már kikerült személyek alkalmasak. A politikamentesség biztosítása végett a Bizottság mint testület jogosult szakértői tevékenységre felkérni akár hivatásos állományviszonyban lévő személyeket is.

Fontos ez utóbbi kijelentésre ráirányítani a figyelmet: politikaelméleti problémát is jelent a kérdés, hiszen nem kevesebbről van itt szó, mint arról, hogy egyetlen közszolgálati szerv sem rendelhető politikai elnyomás alá. A titkosszolgálatok értékspecifikumaként rögzíthetjük azt, hogy pártoknak, szűk hatalmi érdekeknek ne legyenek alárendelhetők. Ugyanitt még egy értékspecifikum állapítható meg, ami csak részben érhető tetten a titkosszolgálatok általános jellemzői sorában: a magyar titkosszolgálatok katonai függelmi viszonyok között, a szoros szolgálati alá-fölé rendeltségben végzik munkájukat. Ez a „katonásság” meghatározza létüket, működésüket, természetes, hogy a munkatársak létét, mozgásterét, lehetőségeit is specializálja, szűkíti. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy bármi is korlátozná őket a belső működési zavarok jelzésében, feltárásában.

Az adott titkosszolgálatot felügyelő miniszter köteles tájékoztatást adni a Bizottság elnökének, ha a nemzetbiztonsági szolgálatok országgyűlési képviselő vagy vele közös háztartásban lévő hozzátartozója tekintetében információgyűjtő tevékenységet folytatnak. A törvényben foglalt parlamenti ellenőrzési jogosultságokat a jelenlegi magyarországi – némely tekintetben a nemzetközi – gyakorlatnál is szélesebben, azon túlmutatóan határozták meg. A parlamenti ellenőrzés során a Bizottság jogosult tájékoztatást kérni a minisztertől és a szolgálatok munkatársaitól, illetve saját maga is végezhet ténymegállapító vizsgálatot. Az ellenőrzési jogkörök gyakorlása (ténymegállapító vizsgálat, iratbetekintés, meghallgatás és beszámoltatás) során azonban a Bizottság nem juthat olyan információk birtokába, amelyek adott esetben a szolgálatokkal együttműködő személy (forrás), illetve az alkalmazott módszer védelméhez fűződő kiemelt súlyú nemzetbiztonsági érdeket veszélyeztetné. E szűk körű korlátozás a nemzetközi gyakorlatban elfogadott elv rögzítését jelenti.

□ Tekintettel arra, hogy a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok a honvédelmi miniszter irányítása és a főigazgatók vezetése alatt országos hatáskörű, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervekként látják el nemzetbiztonsági feladataikat, a főigazgatóktól – a honvédelemmel kapcsolatos állásfoglalásai kialakításához – a *Honvédelmi Bizottság (HB)* is jogosult tájékoztatást kérni.

Ennek a tájékoztatásnak más a jellege; a titkosszolgálati tevékenységre vonatkozóan annak mértéke nem éri és nem is érheti el a Nemzetbiztonsági Bizottság előtti beszámolások részletességét, hiszen a HB előtt a honvédség rendeltetésszerű működtetéséhez kapcsolódó, általánosítható tapasztalatok kerülnek szóba. A titkosszolgálati eszközök alkalmazásának parlamenti felügyeletét a Nemzetbiztonsági Bizottság látja el.

Biztonsági szempontokra tekintettel a Nemzetbiztonsági Bizottság és a Honvédelmi Bizottság azon ülései zártak, ahol a nemzetbiztonsági tevékenységet érintő ellenőrzési jogkörben járnak el.

A Honvédelmi Bizottság²¹ tagjainak erkölcsi felelőssége különleges jelentőségű. Az ország sorsa szempontjából a legalapvetőbb erkölcsi és jogi kérdésben: a háború és a béke kérdésében a HB specifikus szakmai kompetenciája – természetesen az általa bevonható, meghallgatható szakértők jelentéseire támaszkodva – meghatározó lehet egy esetleges parlamenti döntés meghozatalában. A testületi felelősség senki számára nem ad menlevelet, minden egyes bizottsági tag²² egyéni-politikusi felelősséggel tartozik választóinak. Nem kisebb dologról van itt szó, mint a politikussal szemben támasztott olyan követelményről, mint a vállalt kötelezettségek teljesítése, az elvárható felelősség viselése a haza ügyéről szóló döntések előkészítésében, meghozatalában. Csupán látszólag tűnik ez utóbbi kijelentés patetikus frázisnak. Ha végiggondoljuk ezt a logikai sort, érzékelhető lesz, hogy mire építettem érvelésemet.

A fokozott politikusi felelősségnek [amit vita nélkül elfogadhatunk: valóban kivételes a felelősség oldala (is) ennek a tevékenységnek] jelen kell lennie a minden napokban, az eseményekre történő időbeni reagálásokban is. Az ország biztonságpolitikai helyzetének megítélése, a változások objektív értékelése, reális prognózisok készítése már önmagában is komoly súlyt jelent. Ehhez kell rendelnie a biztonságpolitikai környezet változásaira reagálás elvi tételei kimunkálását (pl. biztonság- és védelempolitikai alapelvek), valamint a szükséges materiális feltételek megteremtését szolgáló eszközoldalra vonatkozó döntéseket.

És ott van még a humánszféra, amit nem lehet egy rövid vagy hosszú távú terv keretei közé szorítottan megváltoztatni, hogy csupán néhány ágát érintsem a dolognak. A törvény a nemzetbiztonsági tevékenység védelme érdekében megerősíti, hogy a bizottságok tagjait a tudomásukra jutott állam- és szolgálati titok tekintetében – megbízatásuk megszűntét követően is – titoktartási kötelezettség terheli. A Bizottság parlamenti ellenőrzési (felügyeleti) eljárása nem érint más bírósági vagy egyéb (hatósági) eljárást, annak megindítását és eredményét nem befolyásolja.

A bizottságok tagjai széles ellenőrzési és tájékoztatói jogosítványaik gyakorlása során a legszigorúbban védett információk birtokába kerülhetnek. Ezért elengedhetetlen, hogy ilyen megbízatást csak olyan személyek lássanak el, akik megfelelnek a biztonsági követelményeknek. Ennek érdekében a Nemzetbiztonsági Hivatal elvégzi a képviselőcsoportok által bizottsági tagságra jelölt személyek nemzetbiztonsági ellenőrzését. Az eljárás ezen szakaszában kétszer annyi jelölt nevezhető meg, mint amennyi tagot delegálhat a képviselőcsoport a Bizottságba.

Ha kockázati tényező merül fel, a főigazgató erről tájékoztatja a „megrendelőt”, az Országgyűlés elnökét. Az ő kompetenciájába tartozik az érintett képviselőnek és parlamenti frakciójának tájékoztatása.

21 Olyan bizottság tagjairól van szó, amelyiket az alkotmány is megnevez a 19. § (3) és (4) bekezdésében, a szükségállapot idején ráruházott különleges felhatalmazások okán (K.F.).

22 1999. decemberében 21 fő a Honvédelmi Bizottság létszáma, ennek nagysága a mindenkor parlamenti erőviszonyok függvénye is (K.F.).

A nemzetbiztonsági szolgálatok működésének törvényi szabályozása, értékorientációi

A részletes eljárási szabályok kidolgozására a képviselői méltóság megőrzésének, a személyhez fűződő jogok védelmének és a Bizottság mindenkorai működésének biztosítása érdekében van szükség. A Bizottság ellenőrző tevékenysége során felhasznált információk védelmének szükségessége indokolja azt a szabályt, amely szerint a Bizottság tagjai megbízatásuk alatt nemzetbiztonsági védelemben részesülnek.

Ezek a részleteiben kidolgozott – ezért a törvényben viszonylag nagy terjedelmű – eljárási szabályok nem azt jelentik, hogy a szolgálatok legfőbb tevékenységét az ellenőrzések jelentenék, hisz mindez csak a feladatrendszer töredékét foglalja magában. A részletes eljárási szabályokkal a szükséges garanciák megteremtése volt a cél, ugyanezen okból szerepelnek a törvény mellékletében a biztonsági kérdőívek is. E témakör szabályozásánál nagyon sokat merítettek jogalkotók a nálunk sokkal erősebb demokratikus hagyományokkal rendelkező országok tapasztalataiból, megoldási módszereiből (Hollandia, Németország). Mindenütt az a bevett gyakorlat, hogy az állam saját működésének biztonsága, valamint minősített információinak védelme érdekében a legfontosabb munkaköröket betöltő polgárait ellenőrzésnek veti alá.

Nem magyar sajátosság, hogy állandó ellentmondás feszül a jogorvoslati rendszerek hatékonysága és a szolgálatok eredményes (biztonságos) működésének érdekei között. A speciális eljárási szabályok az érdeksérelmek orvoslására, a külön jogorvoslati fórumok biztosítása az érdekek konkurenciáját hozta magával. Talán nem véletlen, hogy ezek hatékonysága (esetenként a jól bejáratott rendszereknél is) vitatható.

A jogalkotók számára nyilvánvalóbbnak tűnt, hogy a belföldön végzett tevékenységek részletesebb szabályozást igényelnek²³. A nemzetbiztonsági tevékenység, mint *feladatrendszer*, a hozzá kötődő *eszközrendszer* (alapvető állampolgári jogok korlátozását eredményező titkos információgyűjtés), a *kormányzati irányítási jogszabályok*, a *parlamentari ellenőrzés jogszabályai* és végül a tevékenységet megvalósító szervezetek olyan, funkcionálisan egybefüggő egységet képeznek, amiket azonos elvek és garanciák mellett kell meghatározni.

A törvényi szabályozás tehát a Magyar Köztársaságban megteremtette az elvárható feltételrendszert, ami nemzetbiztonsági szolgálatoknak a demokrácia körülményei közötti működéséhez szükségesek. Komoly viták jellemezték e konszenzus létrejöttéig eltelt éveket. A véleménykülönbségek szinte minden területet illetően jellemzőek voltak, de a markáns törésvonalak a szakmai szervezetek (nemzetbiztonsági szolgálatok) és az aktuálisan érvényesülő politika közötti viszony kér-

23 Annál is inkább, mivel a belső biztonsági tevékenységnek el kell különülnie a bűnüldözéstől, a belső biztonsági szolgálatnak a rendőrségtől. Ez az elmúlt néhány évben látszólag cáfolódott, hiszen a közvélemény (és néha a bűnüldözést határozottan támogató politikusok csoportja is) egyre inkább a szervezett bűnözés, a nemzetközi méretű banditizmus elleni tevékenység felé próbálja „terelni” a titkosszolgálatokat. Az eredményoldalt tekintve nem vitatható: ez a sikeresebb, látványosabb terület. Mindezek mellett sem téveszthető szem elől: funkciója, rendeltetése, céljai tekintetében jól elkülöníthetően más az egyik és más a másik körbe tartozóké. Ez ismét egy adalék ahhoz, hogy fogalmi elhatárolásra van szükség a rendvédelmi szolgálatok tekintetében, mivel a titkosszolgálatokat is a rendvédelmi szervek csoportjába sorolom.

déseiben mutatkoztak meg leginkább. Az Országgyűlés (úgy tűnik) belátta: megengedhetetlen és nem jogállamhoz méltó, ha a mindenkori kormánypártok – egyszerű többségüknel fogva – akár megnyirbálják a parlamenti ellenőrzést, akár a rendőrséghez kapcsolják a nemzetbiztonsági tevékenységet, akár tucatszám hozzanak létre titkosszolgálatokat az állampolgári jogok korlátozására.

Ezek mellett és ezekkel együtt fontos ismételtén megerősíteni, mintegy summázataként az előzőeknek: a társadalom életében végbement értékváltások megkövetelik, hogy a fegyveres szervezetek – amelyek az egyénnel szemben pontosan körülírt, minősített helyzetekben különleges jogosítványok birtokosai – saját értékrendjeiket ennek szellemében alakítsák, módosítsák. Meg kell történnie ennek a törvényi (jogi) szabályozások oldalán ugyanúgy, mint a mindennapokban használatos etikai, morális normák alkalmazásában. Ennek a társadalom, a nyilvánosság számára mutatható és látható területe lehet a szervek, a szolgálatok civil kontrolljának hatékony és elfogadható működtetése.

A társadalom értékváltásaiban a civil kontroll úgy jelenik meg, mint a modern társadalom alapértékei – a demokrácia, a szabadság, a nyilvánosság – érvényesülését biztosító feltételrendszer markáns és kimutatható (számon kérhető) egyik eleme. Megvalósulásuknak különböző feltételei vannak. Például a fentebb tárgyalt parlamentáris működés, amely a nyíltság, a nyilvánosság erősítésének egyik példaadó színtere lehet, amennyiben a civil kontroll tartalmi elemeinek kulcsponája a társadalom egészének való értékei körül kereshető, s nem a napi aktuálpolitika (pártpolitika) mezején.

Itt válik a civil kontroll (mint a demokrácia „működési elve”) politikai értéké. Olyan értéké, amely nemcsak a civil szervezetek számára adott jogosítvány lehet, de érvényesítése és érvényesülése a nem civil szervezetek esetében is követelményként határozható meg. A nyíltságnak, nyilvánosságnak az érvényesítését természetesen a társadalom érdekei szempontját figyelembe vevő, ésszerű korlátozások mellett tartom elképzelhetőnek. Mindent, amit lehet és semmit, amit tilos! A látszólagos ellentmondás ebben az esetben csak mondvcasinált lehet, hiszen az, amit nyíltan el lehet mondani a titkosszolgálatokról, a titkosszolgálati cselekvésekről, munkamódszerekről – könyvtárakat megtöltő ismeret, bárki által hozzáférhető. Az általános ismeretekről van tehát itt szó. Az, hogy melyek az egyes szolgálatok működésének prioritásai – ha másban nem, hazai viszonylatban az 1995. évi CXXV. törvényben és módosításaiban elolvasható. Nincsenek benne viszont azok az erkölcsi-morális alapelvek, amelyeket a szolgálatok munkájuk során munkatársaikkal szemben támasztanak. Ezeknek nyilvánosság elé tárása olyan bizalmat növelő ismeret lehet, ami nehezen lenne magyarázható államtitokként, de feltehetően hozzájárulhat a titkosszolgálatokról alakított kép árnyaltabb formálásához, az irántuk való bizalom építéséhez.

A katonai titkosszolgálatok által is elfogadható civil kontroll a rendszer elemei demokratizálását segítő eszköz. A társadalmi nyilvánosság és véleményalkotás hozzájárul a reális, pozitív kép kialakításához, fenntartásához. A demokratikus társadalomnak nem lehet olyan szegmense, amely misztikus ködbe burkolózva végzi a demokrácia érdekében átláthatatlan ügyleteit. Az a titkosszolgálat, amely elzárkózik – erre vonatkozó hazai és nemzetközi példák bőséggel sorolhatók a nem is olyan régmúltból –, hiába várja, hogy legodaadóbb cselekvéseit elfogadja és megerősítse a társadalom. Képtelen lesz rá, hiszen nem is ismeri, mi az, amit csinál, bi-

zalmatlanul fogadja (ki)jelentéseit, s nem fogja másnak tartani üres frázisoknál. Ez a mai hazai gyakorlatra szerencsére már nem igaz, hiszen számtalan bizonyossága van annak, hogy a demokrácia garanciarendszerének főbb elemei kialakultak. Ezek igazi értéket jelentenek már, hiszen a nyílt területeket automatikusan feljebb helyezi a társadalom az értékek ranglistáján. Ez a magasabb értékelés realitásabb, a szolgálat által is elvárt valós megítélést eredményez, amelynek tartóssága azon múlik, milyen megerősítést kapnak a mindennapok gyakorlatában.

Az Európa fejlettebb felén lévő államok nyomdokaiba lépni csak olyan nemzetbiztonsági szolgálatokkal van esélyünk, amelyeknél a demokrácia valódi értéket képvisel, az emberi szabadságjogok és a törvények feltétlen tisztelete elemi igénye és nem fenyegető réme a tevékenységeknek. Az erre vonatkozó hazai titkosszolgálati határozott törekvések bizonyíthatók, remélem, nem túl távoli az idő, amikor erről a szélesebb nyilvánosságra is sokféle módon meggyőződhet majd.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról
- DR. DEZSŐ LAJOS–DR. HAJAS GÁBOR: *A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok. Kommentár a gyakorlat számára*
Budapest, 1997, HVGorac Lap- és Könyvkiadó Kft.
- SAMUEL P. HUNTINGTON: *A katona és az állam*
Budapest, 1994, Zrínyi–Atlanti Kiadó
- A magyar haderő és a civil kontroll a brit átvilágítás tükrében*
Budapest, 1997, Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály
- BENKE MIKLÓS–BÚZÁS PÁL–FINSZTER GÉZA–ROB. C. MAWBY–SZIKINGER ISTVÁN–ALAN WRIGHT:
A magyar rendőrség civil kontrollja. Jelentés és javaslatok
1997. március, Staffordshire University, United Kingdom
- A haderő demokratikus irányítása; szerk: JOÓ RUDOLF és PATAKI G. ZSOLT*
Budapest, 1998, ZMNE LCKKK.
- A civil-katonai kapcsolatok. Nemzetközi konferencia anyaga*
Budapest, 1997, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály
- ÓNODY GYÖRGY: *A hírszerzés története. Ókor, középkor, újkor*
Budapest, 1998, Útmutató kiadó
- JANUSZ PIEKALKIEWICZ: *A kémkedés világtörténete, II. kötet*
Budapest, 1998, Zrínyi Kiadó
- KUTI FERENC: *Biztonság és titokvédelem NATO-módra*
Új Honvédségi Szemle, 1998. 6. szám 18–28. o.
- KUTI FERENC: *MI5, a titkok brit szolgálata*
Új Honvédségi Szemle, 1998. 12. szám, 123–128. o.
- Hadtudományi lexikon*
Budapest, 1995, Magyar Hadtudományi Társaság
- Belügyi Szemle 1999. évi 4–5. szám. *Tematikus összeállítás a nemzetbiztonsági tevékenységről;*
3–188. o.
- DR. GLIGOR JÁNOS: *A katonai erkölcsi normák időszerű kérdéseiről*
Új Honvédségi Szemle, 1995. 2. szám, 103–108. o.

Gergely Attila

A bűnüldözés alakulása a rendszerváltás óta

A szerző nyá. r. ezredesként továbbra is figyelemmel kíséri a rendőrség munkáját, a bűnözés, a bűnüldözés helyzetének alakulását. Szolgálatára támaszkodva fogalmazza meg a volt szakértő és pihenő éveit töltő állampolgár véleményét a testület munkájáról. Jelen írásában elismeri, hogy az utóbbi években valamilyen javult a közbiztonság, ugyanakkor a bűnügyi helyzet tovább romlott, „...a bűnözés és a bűnüldözés párharcában a rendőrség rendre alulmaradt...” – írja a szerző.

Az utóbbi években a közbiztonság helyzete és a rendőrség munkája – megelégedésünkre – kedvező irányába mozdult. Pl. a szabálysértések egy részének átadása a közterületi felügyeletnek, az igazgatásrendészeti feladatok egy részének (személyi igazolvány, útlevél stb.) átadása az önkormányzatoknak, az együttműködés jelentős javítása a többi bűnüldöző és felderítő szervvel és a rádiótelefonok lehallgatásának megoldása.

A főbb kérdésekben sajnos nem történt semmilyen pozitív elmozdulás, a közbiztonság, a bűnügyi helyzet azóta is fokozatosan tovább romlott. A bűnözés és a bűnüldözés párharcában a rendőrség rendre alulmaradt. A rendőri állomány túlerhelt, még ha akarna is, képtelen lenne következetes, célhoz vezető felderítő, bizonyító munkát végezni. Az egyik helyszínről a másikra vonulnak a helyszínelők, a tűzszerészek és a különböző biztosító alegységek, így a következetes felderítés elhúzódik és egyre növekszik az ún. „szakállas bűnügyek” száma. Ennek következménye az állomány fásultsága; idő előtti kifáradása a túlórák és a megélhetésért végzett mellékállások vállalása miatt. Ez a közállapot okozza, hogy az állomány egy része a mindig jelen levő kísértésnek olykor nem tud ellenállni, egyesek korrumpálódnak, illetve bűnöző csoportot alakítanak (pl. a budapesti VI–VII. kerületi kapitányságon).

Az így kialakult helyzet azt a látszatot kelti, hogy a rendőrség fordítva ül a lovon, miközben maga a ló is rossz irányba tart. *A helyzet kialakulásának összetett objektív és szubjektív okai vannak.* Ezek közül a legjelentősebbeket érdemes vázlatosan szemügyre venni.

1.) *A rendőrséget felkészületlenül érte a rendszerváltás.* Az állandó agyimosásnak, kommunista nevelésnek alávetett állomány teljesen elbizonytalanodott a rendszerváltáskor, még ha azt az egyes ember örömteli felszabadulásként élte is meg.

Egyes fanatikus parancsnokok a Kádár-korszak utolsó percéig védtek hadálásaikat. Pl. Veszprém megye főkapitánya egyórás nevelőbeszélgetést folytatott 1989-ben az egyik fiatal állambiztonsági tiszt beosztottjával, mert az azt követelte, hogy a párt vonuljon ki a rendőrségből.

Az első rendszerváltó kormány akkori belügyminisztere a vonakodó rendőrök láttán nem véletlenül mondta, hogy férfias rendőrséget kíván látni. Ezt az igényt azonban akkor sokan akarva-akaratlanul félreértették vagy tudatosan félremagyarázták. Érthető okokból ekkor még hiányoztak a rendőri munka alapjául szolgáló jogszabályok, belső utasítások, tananyagok stb. A személyi állományban is általánossá vált a bizonytalanság saját további sorsukat illetően.

2.) Az alkotmányos emberi szabadságjogok helyreállítása jelentősen megnövelte a bűnözők mozgásterét. E jogok torzulásaként a szabadság felcserélése a szabadossággal, a védőügyvédek szerepének kihasználása stb. a zavarosban halászoknak kedvezett. Ebben a helyzetben a rendőrök sokszor tanácstalanok voltak, ilyen feladatokra ugyanis nem voltak felkészítve, kiképezve.

A politikai elit és a kormány elvárásainak megfelelően azonban nem volt türelmi idő, az egyre szaporodó törvénysértések láttán elvárták a határozott rendőri fellépést. A rendőrség ekkor a legkönnyebb és a legkevesebb kockázattal járó utat választotta. *Főcsapását a szabálysértésekre irányította.* Itt ugyanis általában tettenérésről van szó, ahol nincs vita, nem kell bonyolult bizonyítási eljárást lefolytatni, nincs védőügyvéd stb. Emellett ezekben már volt gyakorlata – hiszen a diktatúrában is volt olyan év, hogy 900 000 embert vontak szabálysértési eljárás alá –, tehát erre a helyezte a hangsúlyt. Ez a tendencia 10 éve tart és még ma is jellemző, pedig itt nem bűnözőkről van szó. Pl. a közúti ellenőrzéseknél is általában csak a szabálysértést keresik (okmányok érvényessége), de hogy esetleg büntett is fenn akadhatna a hálón, arra már ritkán fordítanak figyelmet. A rendőrség állományának többsége főleg ilyen irányban dolgozik, így a kisebb állományú bűnügyi szolgálat magára maradt az újonnan formálódó szervezett bűnöző alvilággal szemben.

A bűnüldözés határozott kibontakoztatását az nehezítette a megváltozott körülmények és feltételek között, hogy késedelemmel születtek meg a szükséges új törvények, jogszabályok. A bűnüldöző munka alapja pedig a büntetőjog és a büntető-eljárási jog. A rendőrségről szóló törvény idején pedig sokan a rendőrállam rémképével riogattak.

A célratoró bűnügyi felderítést nagyon sok zavaró körülmény befolyásolja. Látványos, de nem a közbiztonsággal szorosan összefüggő feladatokra veszik igénybe az állományt. Pl. hol az aluljárókat, metróállomásokat kell megtisztítani az engedély nélküli árusoktól, máskor a gomba módra elszaporodott elárúsító bódékat kellett felszámolni, vagy most a koldusokra kell figyelmet fordítani. *Döntéshozó uraim! Tessenék már nekiünk, tájékoztatlanoknak elmagyarázni, hogy ezek miért rendőrségi ügyek!?*

3.) A hatékony rendőri munka hiányának okai alapvetően a bekövetkezett társadalmi változások és azok következményei. A nagy tömegű munkanélküliséggel megjelent a tömeges méretű, megélhetésének nevezett bűnözés, a létfenntartáshoz szükséges eszközök „előteremtése” lopás, olykor rablás révén.

Kialakult a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező szervezett alvilág. Az ismer-

retlenség homályába rejtőző főnökök szigorú munkamegosztás elvén építik fel bünnöző szervezeteiket. Mindenki csak annyit tud, amennyi rá tartozik. Az adósságbehajtás és az illetékességi viták gyakori megoldási módja lett a kivégzés és a robbantás. Persze a legtöbbször közterületen. Ezért volt porhintés kezdetben a rendőri vezetők részéről, hogy ezek a terrorcselekmények csak az alvilág egymás közötti leszámolásai, s így senki nincs veszélyben. Bár ennek ellenkezőjére cikkünkben felhívtuk a figyelmet, „vértlen” sérüléseknek, sőt halálos eseteknek kellett bekövetkezniük, hogy végre felhagyjanak az ilyen magyarázkodással. Az csupán hab a tortán, hogy amikor a legsűrűbben robbantak a pokolgépek, a fővárosban sűrített razziákat rendeltek el. Ha egy kezdő rendőr az első szakmai vizsgáján ilyen választ ad, azt kivágják, megbuktatják. A terrorcselekmény elrendelőjét, kitervelőjét és végrehajtóját razzián csak akkor lehet elfogni, ha bosszúra éhes felesége feljelenti, vagy ő maga önként jelentkezik. A razziasorozat arra mindenestre jó volt, hogy körözöttket elfogjanak, néhány piti bűnözőt előállítsanak és a végrehajtásba bevont állományt a pihenés helyett éjszaka is dolgoztassák.

Ha a rendőri munka alapjául szolgáló törvények és más jogszabályok hiányoznak, elavultak és hézagosak, továbbá különbözőképpen értelmezhetőek, akkor nem lehet elvárni, hogy a bűnüldöző munka egységes és hatékony legyen.

Objektíven hat a rendőri munkára az egyes rendőri intézkedések által kiváltott sajtóvisszhang vagy az illetékesnek tartott jogászok magánvéleménye. Tipikus példája a szolgálati terepjáró gépkocsi elrablását követő fegyverhasználat. A rablóra tüzelő rendőrnőt azzal vádolta meg a tettes ügyvédje, hogy ezzel az emberölés kísérletének büntettét követte el. Ezután már csak az következhet, hogy a bűnös támadás ellen védekező állampolgár önvédelmi jogát követeljük elvonni a nehézbűnözőket védő, jól megfizetett ügyvédek.

A jogszabályi alapok megteremtésénél nemcsak a múlt tapasztalataira és a jelen viszonyaira kell tekintettel lenni, hanem a bennünket körülvevő világban kialakuló változásokra, a várható jövőre is. Ha ugyanis a törvények nem követik a bűnözési elkövetési módok változásait, akkor ebben a párharcban a rendőrség mindig lemarad.

A gépkocsilopásokat megnehezítő intézkedések és a délszláv válság miatt a déli irányba történt kiszállítások megszűnése miatt például egy új módszer kezd elterjedni. A kiszemelt, nagy értékű gépkocsit ellopják, majd órákon belül telefonon bejelentkeznek a tulajdonosnál, s megmondják, hogy mennyiért vásárolhatja vissza járművét. A pénzátadás előtt olyan ellenőrzési eljárásokat alkalmaznak, amelyek lehetetlenné teszik a titkos követést. Ha ezt észlelik, az üzlet megghiúsul. Ha pedig sikerül a tettest (-eket) utólag felderíteni, azzal védekeznek, hogy áldozatuk adósuk volt és az adósság megfizetése után adták vissza a gépkocsit. Ez pedig legfeljebb önbíráskodás.

4.) A következő, de korántsem utolsó objektív ok: a kommunista rendszer összeomlása után kialakult tömeges migráció, a szabad utazás és a tartózkodásra kiválasztott országban az ellenőrzés nélküli tevékenység lehetősége.

A magyar rendőrség saját alvilágával még képes volt a rendszerváltáskor meglévő apparátusával megbirkózni, de az egymásután rázúduló román, albán, orosz, ukrán, szlovák, csecsen stb. bandák már elviselhetetlen feladatot jelentenek. Meg-

alapozott nagyon céltudatos, évekig tartó felderítőmunka és szoros nemzetközi rendőri együttműködés révén lehet csak eredményeket elérni. Nem megy ez a munka másképpen az USA-ban sem. A mérleg ezen a téren is negatív, mert több külföldi bűnöző jött be hazánkba, mint ahány magyar bűnöző tette át működési területét külföldre. Bár egyre több magyar bűnöző bukkan fel Ausztriában, Német-, Olasz- és Franciaországban.

Nem kifejezetten bűnügyi probléma (de a jelenség szorosan kapcsolódik a bűnözéshez), hogy nemcsak országútjainkon szobroznak a prostituáltak, de fiatal, egészséges nőket csapatostul csalják, hurcolják külföldre prostituálnak. Ezek a magyar lányok már a világ valamennyi hírhedt pontján jelen vannak, s „öregbítik” hírnevünket. Megismétlődik az a kétes dicsőség, amely a múltban már Lengyelországban előfordult, hogy vengerkák (magyar prostituáltak) lepték el a lengyel örömtanyákat. Ezeknek a fiatal, csinos, egészséges és szülő-, valamint munkaképes nőknek az elvesztése hozzájárul a népesség csökkenéséhez. A magyarok számát csökkenti az évenként eltűnt 10 000 fő is, akiknek egy része soha nem kerül elő: gyilkosságok és közlekedési balesetek áldozatai lesznek vagy télen megfagyott hajléktalanok, a kilátástalan helyzetből menekülő öngyilkosok, drogosok, alkoholisták stb.). A népesség fogyásán kesergő „hazafiak” azonban erre egy szót sem vesztegetnek és általában semmit sem tesznek.

A hatékony rendőri munka hiányának szubjektív okai

1.) Hazánk legújabb kori történetében mindegyik rendszerváltás a szakapparátusok állományának kicserélésével járt. 1919-ben a vörös terroruralom rövid fennállása miatt ezt nem sikerült befejezni. 1945 után gyors ütemben hajtották végre a régi szakemberek kitakarítását, majd megismételték ezt 1957-ben és újra fel kellett esküdni az új pártvezérre.

A rendszerváltás egyik ígérete és jelszava volt a nagytakarítás. Azzal a megtévesztő jelszóval, hogy a „szaktudás kommunista trükk”, a rendőrségtől is eltávolították a végrehajtó állományból a tapasztalt szakembereket illetve olyan légkört teremtettek, hogy a kreatív emberek önként távoztak. Nemcsak a kompromittált embereket, a fanatikus vezetőket és a pártkádereket zavarták el, hanem zsákszámmra gyűjtötték össze az állomány köréből érkező, zömmel névtelen feljelentőleveleket. A rendszerváltáskor a rendőrségnél 12–14 tudományos fokozattal rendelkező tiszt szolgált – köztük egyetemi tanár is volt másodállásban. Ma kevesebb van.

Minden általánosítás hibás lehet, de igaz, hogy zömmel azok maradtak szolgálatban, akik szolgálati éveiket féltették, mert nyugdíj előtt álltak, esetleg azok a konformista figurák, akiknek a szókincs az „igen, főnök”-ig terjedt, de a miért, főnök?-öt már nem tudták kimondani. Ugyanakkor érdekes módon furcsa karrierrek bontakoztak ki. Csak néhány kiragadott példa: nyugdíjkorhatár utáni hosszabbítást kapott egy ezredes, aki korábbi karrierjét arra alapozta, hogy részt vett Nagy Imre és társai ügyének vizsgálatában (ami nem volt igaz). Egy függetlenített pártbizottsági titkár, tábornok az egyik központi szerv vezetője lett; egy másik tudományos jellegű szerv vezetője lett; az egyik, korábban harcos pártbizottsági tag államtitkár-helyettségig vitte, a III/III egyik hadnagya két év alatt tábornok lett, azért mert

véletlenül rokona volt az Antall-kormány egyik miniszterének. Hosszasan lehetne sorolni az eseteket, amelyeknél az a közös vonás, hogy ezek a „nagyok” rendőri szolgálatuk alatt még egy zsebtolvajt sem láttak, mert a bűnügyi szolgálatot csak hírből ismerték. Megjegyzendő: a rendszerváltás után egymás után kinevezett rendőri vezetők egyike sem dolgozott korábban bűnügyi vonalon.

Már az is a politika beavatkozása volt a rendőri munkába, hogy első intézkedésként Szabó Győző bírót nevezték ki országos rendőrfőkapitánynak, egy jogalkalmazót, a bűnüldözés élére. Azt sem tudta, hogy mi a szolgálati szabályzat. Ezért képtelen volt leállítani és kedvezőre fordítani a leírt folyamatokat.

Az önmagában helyes törekvés, hogy fiatalítani, frissíteni kell a rendőri állományt. Ezzel nincs is semmi baj, hiszen a rendőrség személyi állományának mai átlagéletkora 30 év alatt van. Hogy e mögött mennyi élet- és munkatapasztalat van, azt könnyű megítélni. Az is kérdés, hogy vajon a fehérgalléros, választékos stílusú, több nyelvet beszélő és jelentős, befolyásos kapcsolatokkal rendelkező bűnözőkkel, vagy a minden hájjal megkent, dörzsölt, többszörös börtöneyetemet végzett nehézfiúkkal – *hogyan tudnak boldogulni. Mindez kiolvasható a bűnügyi statisztikák felderítési eredményességéről (vagy eredménytelenségéről) szóló mutatókból.*

A legnagyobb csapást azonban a rendőri munka akkor szenvedte el, amikor az állambiztonsági hálózat szétzavarásával egyidejűleg a bűnügyi informátorhálózatot is szélnek eresztették és megszüntették a bűnügyi titkos felderítést. Ezt nem kisebb személy állapította meg, persze utólag, mint dr. Kacziba Antal nyá. vörgey, a rendőrség akkori bűnügyi főigazgatója.

Dobbal nem lehet verebet fogni! Ha szétverik a rendőrség információs hálózatát, akkor az elveszti látását, hallását. Ezt pedig nem pótolja sem a rendőri létszám emelése, sem a rendőri költségvetés növelése. Amelyik államban a titkos segítőket elzavarják, az elveszti erkölcsi hitelét és csak olyanok segítségét képes elnyerni, akik kényszerhelyzetben vannak, vagy anyagi előnyökért vállalják ezt a feladatot. A tapasztalatlan fiatal állománytól nem is lehet elvárni, hogy hirtelenjében olyan titkos felderítési pozíciókat építsen ki, amely képes időben, pontos, ellenőrzött információkat szerezni a szervezett alvilág kulcsembereiről.

2.) A politika általában nem tud mentesülni attól a kísértéstől, hogy ne szóljon bele a rendőrség munkájába. Nem arról van szó, hogy ismét visszatér a kommunista rendszer közvetlen kézivezérlése, de részben maguk a politikai és hatalmi körök, részben hatásukra a tömegtájékoztatási eszközök egy része által felkorbácsolt tömeghangulat zavarja és befolyásolja a tervszerű, folyamatos bűnügyi munkát. Országos felháborodást keltettek a Kunos-, a Tocsik-, a Stadler- stb. ügyek. Jelentős rendőri és szakapparátusok dolgoztak rajta és mi derült ki a bírósági végelszámolásnál? 1–2 év fogság, felmentés, pedig még parlamenti riadót is fújtak. Ezek a politika által generált ügyek a végén szinte tyúkperré váltak. Sajnálatos, hogy eddig még nem akadt független szakértő, aki összeadta volna a ráfordított idő alapján az ilyen ügyekben dolgozó rendőrök, szakértők, ellenszakértők, ügyészek, bírák stb. fizetését. Vagyis kiderítette volna: mibe kerültek ezek az ügyek az adófizetőknek.

Ilyen viszonyok között nem kell azon csodálkozni ha (a leírt okok összefüggései alapján) az éves bűnügyi statisztika – az 1988-as 185 344 ismeretté vált bűncse-

lekmény – fokozatosan emelkedett és 1998-ra már elérte a 600 000-et. Dr. Gelencsér Gyula bűnügyi statisztikai modellje szerint a latens (láthatatlan, vagyis ismeretlen) bűnesetek száma legalább annyi, mint amennyi a hatóság előtt ismertté válik. Ez azt jelenti, hogy tehát 1998-ban mintegy egymillió-kétszázézer bűncselekményt követtek el.

A bűnözés alakulása a meghatározó társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális viszonyoktól függ és nem a politikusok, a kormányok elhatározásától, ígéreteitől.

A mindenkori kormányok mindig késztetést éreztek valamilyen saját szuperrendőrség birtoklására. A szociálliberális kormány miniszterelnöke is törekedett egy neki alárendelt bűnügyi szolgálat megteremtésére. A hatékonyságra hivatkozva 1996-ban létrehozták 300 fővel a KBI-t és ismét a hatékonyságra hivatkozva két és fél év múlva megszüntették. A jelenlegi miniszterelnök is kijelentette, hogy az állami költségvetés csak akkor lesz tartható, ha megalakul és működésbe lép az adórendőrség. Még „szerencse”, hogy első vezetőjének kiszemelt Pelikán úr egy banánhéjon elcsúszott. Szakmai képzettségét ugyanis ez az egykori megyei gazdaságvédelmi osztályvezető elárulta azzal, hogy nem tudta: hazánkban az arany ékszerben magyar fémjelnek kell lennie és annak megvásárlása alkalmával nyugtát kell adni.

Ez az eset is több kérdést vet fel: milyen szakmai színvonalon lehettek a legnagyobb megye rendőrei, ha a vezetőnek annyi szakmai ismerete sincs, mint egy két hónapos rendőrnek. Továbbá milyen a belső rend, a biztonság és a fegyelem a rendőrség központjában, ha engedéllyel lehet csempészszerűt kedvezményesen vásárolni. Még szerencse, hogy ma nem egy ilyen, szakmailag „túlképzett” szakember vezényli az adórendőrséget.

3.) A diktatúrában a 24 000 fős rendőrség (20 301 hivatásos és 4520 polgári alkalmazott) mellett az állambiztonsági szolgálat, a katonai hírszerzés és részben a határőr-felderítés alkalmazhatott titkos nyomozati eszközöket. Most a 44 000 fős rendőrség (35 000 hivatásos és 9000 közalkalmazott) mellett bűnüldözési feladatokat lát el a Vám- és Pénzügyőrség, a Katonai Biztonsági Szolgálat, a Határőrség és az adórendőrség. Ehhez még bizonyos bűncselekmény-csoportban segítséget nyújt az Információs és a Nemzetbiztonsági Hivatal. Ehhez az apparátushoz hozzá kell számolni az Interpol által nyújtott segítséget és az USA-val, valamint a több, jelentős európai állam rendőrségével kialakult jó munkakapcsolatban rejlő lehetőségeket is. A szervezeti keretek tehát megvannak az eredményesebb rendőri bűnüldöző munka kibontakoztatásához ehhez azonban az itthoni feltételeket is meg kell teremteni.

Tarthatatlan az a lassan 10 éve kialakult gyakorlat, hogy a politika folyamatosan cserélgeti a rendőrség vezetőit. A közbiztonság romlásának megállítása és a helyzet kézben tartása nem egy-két idényre szóló feladat. A legfelső rendőri vezetők cseréjével pedig nem lezárul, hanem mindig megnyílik egy új kör a további cserékre. Az új vezető is kicseréli az alárendelt középvezetők neki nem tetsző részét. És ez így megy végig a legalsóbb szintekig, mindegyik cserehullámnál.

Úgy gondolom, hogy a rendőri vezetők kiválasztásában, leváltásában nagyobb toleranciát, óvatosságot kellene tanúsítani a mindenkori hatalomban lévő kormányoknak. A bűnüldöző munka eredményessége tulajdonképpen nem az első számú vezetőkön múlik, hanem a végrehajtó állomány szaktudásán, szorgalmán.

Általános ellenszenvet és felháborodást kelt, amikor egy-egy szókimondó, ha nem is hibátlan rendőri vezető ellen indul olykor politikai színezetű hajsza. Pl. Kastyák János r. alez., kiskunhalasi rendőrkapitányt a szóbeszéd szerint megfenyegette Sepsi László kormánypárti vállalkozó. Ennek első látható jele volt, hogy a kapitányt felfelé buktatták a megyei főkapitányságra és ezzel elkerült Halasról. Majd miután határozott követelésére ide visszatért, fegyelmi eljárást indítottak ellene, végül beosztásából felfüggesztették. Mindez működési területének 19 polgármestere tiltakozása ellenére történt. Úgy gondolom, hogy amikor a tömegeket mozgósító személyi ügyről van szó, ott nincs helye a hivatali titokra hivatkozásnak, hanem az illetékes vezetőnek ki kell állnia a nyilvánosság elé, nem pedig 30 évre titkosítani az aktákat és ezzel eltemetni az ügyet (pl. rendész öngyilkosságok). Egyébként már több nyugdíjas rendőr nyilvánított kritikus véleményt volt szolgálati helye viszonyairól. Pl. Geiger József nyá. őrgy. a bajai kapitányságról könyvet írt. A Békés megyei rendőrtiszt-öngyilkosságokhoz is köze lehetett a belső viszonyoknak.

A rendőri vezetők gyakori cseréjének kettős negatív következménye van. Az új vezető új elvárásaihoz minél gyorsabban akar igazodni az alárendelt állomány. Ezért figyelme, érdeklődése elsősorban befelé fordul és nem a munkájára koncentrálni, tehát egy ideig köldöknézés folyik. Az új vezetők elgondolásaiknak jobban megfelelő szervezeti keretekben kívánják elhelyezni (beosztani) a személyi állományt, ezért a vezetőváltások következménye mindig a kisebb-nagyobb mértékű átszervezés. Az átszervezés pedig a személyi állomány mozgatásával jár. Vannak rendőrkapitányságok, ahol a rendszerváltás óta 20–25 átszervezés történt. Nem kell ahhoz élénk fantázia, hogy elképzeljük az ott dolgozó emberek mindennapjait.

A rendőri vezetők gyakori cserélgetésénél csak a rendőrség személyi állományának mozgása, kiáramlása volt nagyobb. 1992-ben például 1600, 1993-ban 1800, többségében képzett, tapasztalt szakember szerelt le a rendőrségtől. Az utóbbi öt évben a teljes személyi állomány mintegy 70%-a cserélődött ki. A rendőrképzés, a tisztképzés képtelen lépést tartani a hiány pótlásával, ezért a tiszt beosztások 60%-ában a megkövetelt felsőfokú végzettség nélküli emberek dolgoznak. Olyanok, akiknek fiatal koruk miatt élettapasztalatuk kevés, szakmailag képtelenek, így igazából azt sem tudják, hogyan kell megfelelő légkört kialakítani a szolgálati helyeken. A beosztott állomány pedig védtelen a rossz vezetői módszerekkel (leckéztatás, megalázás, türelmetlenség stb) szemben.

A kutya itt van elásva! *Ezért igencsak drága az olcsó rendőrség!* Mivel alacsonyak a bérek, rosszak a munkafeltételek, helyenként az ombudsman vizsgálata szerint is elviselhetetlenek az elhelyezési viszonyok, esetenként feszült a munkahelyi légkör, nagy az elvándorlás. *A rendőrség elvesztette embermegtartó képességét.* Mivel a hiányt pótolni kell, mert a feladatok csak növekednek, az újonnan felvetteket pedig felszerelni, beiskolázni, kiképezni, részükre esetleg lakást biztosítani – mindez nagyon költséges eljárás. Mindezek után az újonnan jöttek, mivel nem találták meg számításukat, 2–3 év múlva elégedetlenek lesznek és leszerelnek. A bűvös kör nem ér véget. Így örökös a létszámbeli hiány, sohasem lesz teljesen kiképzett állomány, mindig több embert és nagyobb költségvetést kérnek.

Ma már ott tartunk, hogy az lesz rendőr, aki az akar lenni és nem az, aki arra alkalmas.

Hol vannak azok a békeévek amikor a rendőr és a csendőr 10–15 éven át egy helyen teljesített szolgálatot és a területén élő emberek mindegyikét személyesen ismerte. Akkor a tetten ért tolvajt a jegyző még aznap megbüntette, ami órák alatt közismertté vált. Ennek volt visszatartó ereje és nevelőhatása. Manapság egy ítéletre 3–6 évet kell várni. Hol van itt a nevelőhatás? A rossz nyelvek szerint az ilyen ítéletnek már csak egy funkciója van: a bosszú!

4) *A közrend, a közbiztonság legfontosabb feladata a bűnözés leküzdése.* Ezért a rendőri munka gerince a bűnüldözés és legfontosabb szolgálati ága a bűnügy. Erről sokan és sokszor megfélemlenek, néhányan még vitatják is. Kétségtelen, hogy valamennyi rendőri szolgálati ág fontos és nélkülözhetetlen. A közterület rendjét csak a közbiztonsági szolgálat tudja ellátni, a közlekedési káoszt csak a közlekedésrendészet tudja megelőzni vagy feloldani stb. Alaptétel azonban, hogy a bűnözéssel elsősorban a bűnügyi szolgálatnak kell megbirkóznia.

Mi történt ezen a munkaterületen? Megoldatlan a visszaeső, erőszakos bűnözők ellenőrzése. Pedig több amerikai filmből is megismerhetők, hogy ott a szabadrálábra helyezett nehézfűkát milyen kőkemény ellenőrzési rendszer várja a szabad életben. Megoldatlan a büntetőeljárás alá helyezett személyek nyilvántartása. Ha pl. egy csaló az ország egész területén áldozatokat hagy maga után, akkor elméletileg valamennyi rendőrkapitányság egyidejűleg nyomoz utána. Az így sokkal többre kerül, mint egy olyan számítógép- és összeköttetési rendszer, amely az ilyen kérdésekre azonnali választ adna.

Összeomlott a titkos felderítés rendszere. Hiába próbálkoznak ismét titkos eszközökkel és módszerekkel, az állomány tapasztalatlan és erre a munkára nincsen képezve. A kipróbált, ellenőrzött, tisztességes informátorokat szélnek eresztették. Új informátorhálózatot kialakítani, amely képes mélységi információt szerezni, csak hosszú évek céltudatos munkával lehet. Addig a rendőrség – mindig lemaradva – csak a már bekövetkezett bűncselekmények utólagos felderítésére szorítkozhat.

A rendőri munka egyetlen komoly, objektív értékmérője, hogy *milyen eredményességgel deríti fel az ismeretlen tettes által elkövetett bűncselekményeket.* Ennél a sarokpontnál csúcsosodnak a bajok. A felderítési mutatók romlanak. A fővárosban 1994-ben 32 százalékos volt a felderítési eredményesség, de 1998-ban már csak 20 százalékot ért el. Mindez annak ellenére, hogy itt vannak manipulációs lehetőségek is. Pl. egy csoport egy parkolási zónában engedély nélkül bírságot kezd és ezzel 500 autóst megkárosít. Ha mindegyik érintett feljelentést tesz, az 500 ismeretlen tettes elleni nyomozást jelent. Ha a tettest, felderítették, akkor statisztikailag 500 ügyben sikeres volt az ismeretlen tettes kilétének felderítése.

A nyomozások minőségi színvonalára utal az is, hogy csak a fővárosban a vádemelésre megküldött bűnügyek több mint 10%-át az ügyészség visszaküldte pótnyomozásra. Országosan pedig 1988-ban a nyomozások száma 8%-kal, a nyomozás-kiegészítéseké 13%-kal emelkedett 1997-hez képest.

A komolytalanság fokmérője, hogy egyes rendőrök a fegyvert játékszernek tekintik. 1998-ban a Rendőrtisztviselői Főiskola kollégiumában az egyik hallgató véletlenül meglőtte társát. 1999. május 11-én az USA nagykövetének rezidenciájánál szolgálatot teljesítő őr játszott fegyverével, és lábon lőtte magát.

Fontos azt is megemlíteni, miszerint a magyar rendőrségre mindig jellemző volt, hogy az állományban híres kriminalisták dolgoztak. 1907-ben az országos hírdíj dászentmiklósi gyilkosságok tetteseit a budapesti detektívek már daktiloszkópiai módszerrel azonosították. Közismert volt Zilahy detektívfelügyelő a Horthy-korszakban, aki túlélte a Rákosi-terrort és 1956-ban ezredesként ment nyugdíjba. A fiatal tisztek nemzedékét tanította kriminalisztikára. (Ma is büszke vagyok rá, hogy tőle tanulhattam meg a nyomrögzítést).

Az elmúlt korszak utolsó nagyágyúja, a soha nem politizáló Tonhauser László a nyugdíjkorhatár előtt fél évvel lett felállítva. Az eltelt 10 évben a tehetségek inkább elmentek, mielőtt a nagy elődökhöz felnőttek volna. Ez a mérleg legszomorúbb rovata. Csak az idősebbek emlékezhetnek még olyan nevekre mint: *Ádám Zsiga, Mág Bertalan, Déri Pál, Kertész Imre, Dobos László, Láposi Lőrinc* és mások. Megszállott kriminalisták voltak, a nehézfiúk egykori rémei.

Néhány megjegyzés

1998-ban 8036 fiatakorút (14–18 évesek) ítélték el a bíróságok. Ezek a fiatalok minden bizonnyal még nem voltak megrögzött bűnözők. De akiket közülük szabad-ságvesztésre ítélték, azok kijárják a börtöneyetemet és kiszabadulásuk után az alvilág utánpótlását képezik. A fiatakorúak bűnözése is növekszik. *Széles társadalmi összefogást kellene kialakítani a veszélyeztetett gyermek- és fiatakorúak védelmére*, hogy a jövő bűnöző utánpótlása el legyen vágva. A mi gyerekeink, a mi nevelésünk védelméről van szó. Ez stratégiai jelentőségű kérdés!

A bűnözés leküzdésével, visszaszorításával a rendőrség minden országban nehezen boldogul. A bűnözés nemzetközivé válásának korát éljük, ezért a bűnüldözésnek is ki kell lépnie a nemzeti keretektől és ki kell alakítania a nemzetközi összefogás formáit, módszereit és az erre alkalmas bűnügyi szolgálatot, ahol az idegen nyelvek tudása kötelező. Ez még a jövő feladata. Ezért is jó lenne mellőzni azt a gyakorlatot, hogy a közbiztonság, a bűnüldözés alapvető kérdéseiben valótlan tartalmú, hamis, kincstári optimizmust sugárzó nyilatkozatok hangozzanak el felelős vezetők részéről.

Elfogadhatatlan annak a rendőri vezetőnek a kijelentése, aki szerint: „A rendőr bizonyos körökből csak akkor tud információt szerezni, ha abban a körben mozog.” Ezt nem megengedni kell, hanem szigorúan tiltani! A nyomozó, a rendőrtiszt ne a maffiafőnökökkel járjon éjszakai bárókba szórakozni, mert elveszti erkölcsi alapját és előbb-utóbb korrumpálódik. Sőt árulóvá válhat.

Az információszerzésnek a törvényes alapját megteremtette az Országgyűlés.

A rendőrségről szóló, széles körű szakmai és társadalmi vitákban indokolatlanul kevés szó esik a testületről kialakítandó társadalmi kép, megítélés kedvező átfarmálásáról, a rendőrség európai szintű magatartásának kialakításáról. Vagyis annak az évszázados szorongásnak a megszüntetéséről, amely az állampolgárban automatikusan kialakul, ha a rendőrrel kommunikál, vagy meg kell fordulnia egy rendőrségi épületben. Ennek egyik kulcskérdése a rendőrség tömegkapcsolatainak ki-szélesítése, elmélyítése: a segítőkész, udvarias, kedves, sőt a mosolyogni is tudó rendőr képe a kialakítása.

Minél nagyobb települést veszünk ebből a szempontból szemügyre, annál lazább, hiányosabb a rendőrség tömegkapcsolata. Pedig ennek állandó fejlesztése, kiszélesítése nélkül változatlan marad a lakosságban a rendőrségről kialakult összkép. Erre nem lehet mentség a szokásos kifogás, hogy nincs rá idő és energia. A tartalmas tömegkapcsolat „kifizetődik”, a lakosság a bűnüldözéshez nyújtott segítséggel honorálja ezt a magatartást.

Ehhez tartozik a lakosságnak szánt rendőri iratok stílusa, amelyek még az alattvalóknak szóló, monarchiabeli hatósági utasítások hangnemére emlékeztetnek.

Dermesztő a régi rendőrségi épületekben a félfogadásra szolgáló helyiségek állapota, ahol a beidézett vagy ügyeiket intéző polgárok órákat töltenek el sorban állással, várakozással. Sehol nincs elegendő ülőbútor, olvasnivaló (esetleg a bűnözés elleni védekezést szolgáló tanácsokkal), virág, képek a falon (ami van, az legyen olcsó és ízléses), amelyek a rendőrséget vagy az egyes rendőrt népszerűsítik. Ez a pénz mellett még több figyelmet, törődést és fantáziát igényel.

A rendőrség nevében viseli a rend kifejezést. A rendet nemcsak az állampolgártól kell megkövetelni, hanem a szervezetnek is önmagától. Méghozzá naprakész, példás rendet! 1999-ben például az egyik hozzátartozóm gépkocsijáról – szabálysértésért – jogosan levették a rendszám táblákat. A büntetés kifizetése és a gépkocsi levizsgálata után jelentkezett a rendszám táblákért. Ekkor közölték vele, hogy azok eltűntek és vetettek vele (egy újabb pénzbüntetés) másik rendszám táblát. Vita vagy felelős nem volt, csak ellentmondást nem tűrő utasítás.

Úgy gondolom, hogy a jelen cikkben felsorolt okok, körülmények és fejlemények vezettek oda, hogy a Független Rendőrszakszervezet országos választmánya és ügyvivő testülete 1999. októberi ülésén egyhangú szavazással többek között a következő drámai megállapításokra jutott: „A rendőrség szervezetében az egyre leplezetlenebbül megnyilvánuló politikai nyomás és megfélemlítés miatt egyedül a FRSZ rendelkezik a véleménynyilvánítás korlátozás nélküli szabadságával ... a magyar rendőrség hosszabb ideje egyre mélyülő anyagi, strukturális, vezetési és morális válságban van.”

A morális válság egyik torz tükre, hogy a közvélemény-kutatások legutóbb már azt mérték, hogy a rendőrség vagy a 29-szeres bankrabló a népszerűbb.

Az tagadhatatlan, hogy a korrupció a rendőrségen belül is fenyegető méreteket öltött. Ennek nyílt bevallása volt, hogy megszüntették a helyszíni bírság azonnali befizetését, helyette csekket ad az intézkedő rendőr. Véleményem szerint azonban az intézményes korrupció lehetőségét a hatalom teremtette meg azzal, hogy a szűkre szabott rendőrségi költségvetés miatt arra bízatták a rendőri vezetőket, hogy önkormányzatokat, alapítványokat, vállalkozókat stb. birjanak rá pénzbeli és dologi javak adományozására. Így jutnak pénzhez, benzinhez, gépkocsihoz, épülettartozáshoz, jutalomkerethez stb. Alkalmi alamizsnából nem lehet nemzetközi illeszkedésre törekvő bűnüldöző szervezet működtetni, előbb-utóbb, akarva-akaratlanul a jelentősebb adakozók lekötelezettjeivé válnak.

Csak tájékoztatásul említem: kb. 5 évvel ezelőtt Németországban országos botrány keletkezett abból, hogy az egyik község önkormányzata rádiótelefont adott a területén működő rendőrnek azzal a megokolással, hogy annak igen nagy területet kell motorkerékpárján bejárnia, és így gyorsan elérhetővé válik. A rádiótelefont vissza kellett adni, és a rendőr ellen fegyelmi indult.

Kirívóan durva eset történt 1999. október 13-án a BM sajtótájékoztatóján. Itt az érintett rendőri vezetők beszámoltak a Békés megyei olajügyek és a rejtélyesnek mondott rendőr-öngyilkosságok vizsgálatáról. Az újságíróknak szétosztottak titkosítás alól feloldott dokumentumokat, amelyek a Nemzetbiztonsági Hivataltól származó információkat is tartalmaztak. Ezért a Fővárosi Ügyészség Nyomozó Hivatalánál feljelentést tettek a titkosszolgálati adatok közzététele miatt. Magyarul: a NBH feljelentette a rendőrséget. Ilyenre a 20. században még nem volt példa! Az eset arra utal, hogy a két illetékes miniszter nincs egymással beszélő viszonyban.

Érdemes lenne azon is elgondolkodni, hogy a törvényhozóknak tanácsadók milyen ötleteket adnak. Az már évszázados tapasztalat, hogy ahol kettős árrendszer van, ott azonnal megjelenik a bűnözés (pl. olajszőkítés), mint ahogy akkor is, ha a prostitúcióval kapcsolatos jogszabály hatálybalépésével egyidejűleg nem szabályozza semmi a régi mesterség gyakorlásának területi feltételeit.

Sok tennivaló van még, hogy rendőrségünk minden vonatkozásban összehasonlítható legyen az Európai Unió tagországainak rendőrségeivel. Az ezt szolgáló vitához kívántam hozzászólni.

Olyan vágyálmokat nem lehet kergetni, hogy egyszer csak le lehet győzni a bűnözést. De azt el kell érni, hogy *kordában lehessen tartani az alvilágot, és a lakosság lassanként visszanyerje biztonságérzetét, és lakását ne biztonsági berendezésekkel zsúfolja tele.*

Erről évszázados tapasztalatokat foglalt össze a jogtudós *Boccaria*. Mint mondta „Nem a várható büntetés szigora, hanem a biztos lelepleződésnek van visszatartó ereje a bűncselekmény elkövetésétől.”

Sarah Garcia¹–Siposné Kecskeméthy Klára

Katonanők a NATO-tagállamok fegyveres erőiben

A tanulmány szerzői bemutatják a 19 NATO-állam hadseregeiben szolgáló katonanők helyzetét, szerepét, feladatait. Ismertetik a NATO Nőbizottság (CWINF-Committee on Women in NATO Forces) és a Nők Tanácsadó Irodája (Office on Women in NATO Forces – OWINF) létrehozásának körülményeit, törekvéseinek főbb irányait. Képet adnak a szövetség katonanői személyi állományának összetételéről, az aktív katonai szolgálatot teljesítők közötti arányáról.

Az olyan események, mint a bosznia-hercegovinai műveletek, rávilágítottak a NATO fegyveres erőinek struktúrájában a nők megnövekedett szerepére és felelősségére. A különböző országok fegyveres erőiben katonanők szolgáltak és folyamatosan szolgálnak a NATO-vezetésű IFOR/SFOR/KFOR többnemzetiségű erők kulcsfontosságú pozícióiban, sokan közülük a férfiakéval azonos feladatokat látnak el. Amint Marcelite Harris, az USA légierő nyugalmazott vezérőrnagya megállapította a NATO Review 1997. szeptember/októberi számában: „...a multinacionális missziókban az országok közötti eltérő megítélése miatt a NATO katonai vezetőinek óriási kihívást jelenthetett egy nő parancsnoki po-

zícióba helyezése.”² Véleménye szerint a nők parancsnoki beosztásba helyezésének elmulasztása a NATO fegyveres ereje maximális kihasználásának elmulasztását is jelenti.³ A kihívás három kérdésre adható választ jelent: *hogyan alkalmazhatják hatékonyan a katonanőket úgy, hogy ezzel egyidejűleg ne csökkenjen a missziók hatékonysága, ne befolyásolja a nemzetbiztonságot, és a személyi kiadások költségei se emelkedjenek.*

A múlt

A nők azóta szolgáltak a fegyveres erőkben, amióta léteznek a hadseregek.⁴ Alkalmazásuk a hadseregek szervezeteiben a 20. század második felében általánosan elterjedt jelenséggé vált, az egyes

- 1 A cikk társszerzője Sarah Garcia őrnagy, az USAF – a NATO Fegyveres Erői Nőbizottsága – brüsszeli kirendeltségének jelenlegi vezetője.
- 2 Major General (USAF Retired) Marcelite Harris, „Recognising the role of women in NATO’s military forces”; NATO Review, September/October 1997, p. 25–26.
- 3 Uo.
- 4 Jeanne Holm nyá. vezérőrnagy, USAF, bevezető előadása a NATO Fegyveres Erői Nőbizottságának konferenciáján, Brüsszel, Belgium, 1995. június.

nemzetek és azok katonai szervezetei azonban ezzel a témával nagyon különböző módon foglalkoztak. Minden ország esete és megoldása egyedi, a történelméből, kultúrájából, társadalmi és politikai körülményeiből fakadóan eltérő. Az európai biztonsági rendszer és a multikulturális, többnemzetiségű békefenntartó tevékenység kihívásaival minden NATO- és PfP-ország szembesül. Az elvek, a gyakorlati tapasztalatok, a nemzeti célok, a szövetségesek és a partnerországok megoldásra tett javaslatai – mind-mind segítséget nyújtanak a vegyes összetételű nemzeti erők tevékenysége hatékonyságának, valamint a nők hadseregbe integrálásának javításához.

Történelmileg jól dokumentált tény, hogy *a második világháború volt a nők fegyveres erőknél teljesített szolgálatában a fordulópon*t; azóta is voltak jelentős konfliktusok (pl: az Öböl-háború, a boszniai és a horvátországi válság). A hatvanas és hetvenes években sok országban esélyegyenlőségi korlátok voltak a nők és a férfiak között. A hadsereg nemcsak a nők létszámának növelésével reagált a társadalomban zajló eseményekre, hanem megnyitották a katonai intézmények kapuit, és a nőket a hagyományosan férfidominanciájú beosztásokban is alkalmazták. Más országokban a nyolcvanas évek második fele volt a fordulópont, amikor politikai indíttatásból megengedték, hogy a nők bármely haderő- és fegyvernemben szolgálhatnak, a harcoló beosztásokat is beleértve.

Számos tényező volt hatással a nők hadseregbe integrálására, és nem feltétlenül azért, mert sokan úgy vélték, hogy ez „társadalmi kísérlet vagy politikai illendőség”.

Az Egyesült Államokban három alapvető tényező befolyásolta a katonanők alkalmazásáról szóló döntést. Az első a munkaerőhiány, amely részben a férfiak születési rátájának csökkenéséből és a toborzás visszaeséséből következett. A második tényező a komplex fegyverrendszerek technológiájának fejlődéséből következett, amely bonyolult rendszereket működtetni képes személyi állományt igényelt. A harmadik ok: „a nők szociális-gazdasági helyzetének javulása és igényük az esélyegyenlőségre.”⁵ Ezek a tényezők – amelyek befolyásolhatták a katonai szociális rendszereket, értékeket, szervezeteket, vezetői stílusokat és képességeket – döntő hatással voltak a nők foglalkoztatására a fegyveres erőknél.

A szövetség tagországainál a nők alkalmazásáról viták napjainkban is folynak. A viták a nemzeti törvényhozás és a politika szintjéről indulnak, a nők szerepét az emberi jogok és az esélyegyenlőség szempontjából érintik, a speciális beosztásokból és szakterületekről történő korlátozások és kizárások szempontjából. Több tényező, mint például a toborzás, a kiképzés, az előléptetés és a személyi juttatások stb. összehasonlítás szempontjából – a férfiak és nők közötti hasonlóság és különbség alapján – befolyásolja a katonanők lehetőségét.⁶

Az új nemzetközi iroda

1961-ben hét ország katonanő főtisztjeinek kis csoportja találkozott Koppenhágában, ahol elfogadták azt a határozatot, amely szerint rendszeres időközönként találkozhatnak és a nők fegyveres erőknél történő alkalmazásának szélesebb körű lehetőségeit megvitatják. *1973-ban ideig-*

5 Uo.

6 Sandra Carson Stanley and Mady Weschler Segal, „Military Women in NATO: An Update”, *Armed Forces and Society*, Volume 14, No. 4, Summer 1988

lenesen megalakult a NATO Fegyveres Erőinek Nőbizottsága. A nőket képviselő szervezetekben tevékenykedő nők száma az évek során folyamatosan nőtt, ennek eredményeként a NATO Katonai Bizottsága 1976. július 19-én a 249. számú határozatával a nőbizottságot hivatalosan is elismerte. A katonanőkérdés mind politikai, mind katonai szempontból növekvő fontosságú témává vált.

A bizottság elnökét és három helyettesét két éves időtartamra választják meg. A bizottság évente egy alkalommal konferenciát rendez, ahol a résztvevő nemzetek delegátusai, a megfigyelők és a meghívott vendégek a NATO Főparancsnokságon, Brüsszelben találkoznak, ezzel is erősítve kapcsolatait a NATO katonai szervezeteinek csúcsán álló Katonai Bizottsággal. Minden második évben bizottsági ülést szerveznek a nemzeti küldöttek számára, rendszerint a soros elnök országában.

A nőbizottság elsődlegesen konzultatív testület, amely a nőket érintő irányelvek kidolgozásával, azok érvényesülésének felügyeletével foglalkozik. Célja, hogy elősegítse a nők hatékonyabb alkalmazását a szövetség fegyveres erőinél. A bizottságnak fontos szerepe van a NATO-tagországok közötti információcseré biztosításában is.

A NATO Katonai Bizottsága 1997-ben hagyta jóvá a Nők Tanácsadó Irodájának (OWINF) működését a szövetség fegyveres erőinél. Az iroda csak 1998 januárja óta létezik, személyzetét két fő alkotja (USA légierő). Elsődleges célja az, hogy igazolja létrehozásának és fenntartásának szükségességét. Aktív szerepet vállal a Nemzetközi Főparancsnokságon abban, hogy tudatosítsa a katonanők hatékony alkalmazását a szövetség tagjai és a partnerországai körében. Az interneten keresztül segíti a NATO érintett szerveivel az együttműködését, a kapcsolattartást és az információáramlást.

Az iroda személyzete biztosítja a tevékenység folyamatosságát és támogatja a bizottságot céljai elérésében és feladatai ellátásában. A Nők Tanácsadó Irodájának kiemelt feladata a nők fegyveres erőkhöz integrálásával kapcsolatos összes lehetséges probléma meghatározása és kezelése. Az iroda kapcsolatot tart a nemzetek katonai képviselőivel, vezérkarai-val és bizottsági delegátusaival, elsősorban a katonanőket érintő témákban.

A Nőbizottság feladatai és kötelezettségei az alábbiak:

- a NATO-parancsnokság, a Katonai Bizottság és tagországok közötti kapcsolat biztosítása;
- a bizottság tevékenységének – beleértve a konferenciákat és az üléseket – szervezése;
- nemzetközi adattár készítése és fenntartása a NATO nőkkel kapcsolatos témáiról, javaslatairól és megoldásairól;
- a szövetség tagjai és partnernemzetei nők integrációjával kapcsolatos programjai, kezdeményezései és céljai megvalósulásának segítése;
- a NATO-tagországok fegyveres erőiben szolgálatot teljesítő nőket érintő javaslatok és ajánlások kidolgozása.

Az iroda kötelezettségei sokoldalúak: a katonanőket érintő programokra és módszerekre vonatkozó, országok közötti információáramlás elősegítése; nemzetközi adattár létrehozása és fenntartása; az alkalmazás, az esélyegyenlőség, a toborzás és a pályán tartás módjainak összehasonlító elemzése; az életminőség (pl: anyasági/gyermekgondozási szabadság engedélyezése, egészségvédelem stb.) vizsgálata. Az egyes nemzetek különböző szinten állnak ebben a folyamatban, ez azt jelenti, hogy vannak olyan tapasztalatok, amelyeket meg lehet osztani, és vannak olyan elgondolások, amelyek támogatásra érdemesek.

1998 júniusában a tisztek egy csoportja – férfiak és nők egyaránt – találkozót szervezett Brüsszelben, hogy megvitassák azokat az eljárásokat, amelyek növelik a nők esélyegyenlőségét és a nők alkalmazását kiterjesztik a fegyveres erőknél. 14 szövetséges nemzet 90 képviselője, továbbá három meghívott ország: a Cseh Köztársaság, Magyarország és Lengyelország képviselői találkoztak, hogy megtárgyalják a bizottság további céljait és feladatait. A partnerországok első alkalommal történt részvétele egy ilyen összejövetelen egyértelműen kihangsúlyozta a bizottság munkájának fontosságát, különösen a tanácsadó, az esélyegyenlőségi és a toborzóprogramokban. Ezzel új fejezet nyílt a szövetségesek és a partnernemzetek közötti párbeszédben és együttműködésben.

Az 1998-as brüsszeli konferencia indította el a bizottság és a PfP-országok közötti együttműködést, amely az alábbi területekre terjedt ki: az esélyegyenlőség, a kiképzés és a karrierlehetőségek, a toborzás és a pályán tartás, a tanácsadás, valamint a katonanők életminőségét vizsgáló, elemző kérdések.

A *Nőbizottság elkészítette a Tények könyvét*. Ez a Katonai Bizottság és a nemzeti kormányok számára javaslatokat tartalmaz, amely segítséget nyújt a fegyveres erőknél belüli integrációs politika és kezdeményezések meghatározásához. Első ízben történt, hogy a bizottság egy minden részletre kiterjedő, speciálisan összeállított munkával a NATO-vezetők figyelmét a *nők a hadseregben* témára összpontosította. Az országok személyi állományáról a legfrissebb adatok jelentek meg a WINF Iroda kiadványában: *Nők a NATO fegyveres erőiben: 1998 évi szemle (Women in the NATO Forces: 1998 Year-In-Review)*.

A WINF Irodának három albizottsága van: az *esélyegyenlőség és vezetés*, a *humán-erőforrás-gazdálkodás* és az *életminőség*. Ma-

gyarország az *esélyegyenlőség és vezetés* albizottságnak tagja Dániával, Norvégiával, Spanyolországgal, Törökországgal és Nagy-Britanniával együtt. A *humán-erőforrás-gazdálkodás albizottságban* Franciaország, Németország, Görögország, Portugália és az Egyesült Államok mellett az új szövetségi tagok közül Csehország; az *életminőség albizottságban* pedig Belgium, Kanada, Olaszország és Hollandia mellett Lengyelország képviselői vesznek részt.

Az albizottságok egy-egy alelnök irányítása alatt állnak, információkat gyűjtenek az egyes nemzetek bizottságainak képviselőitől a speciális területekre vonatkozó célokról és feladatokról. Az egyenlőség és vezetés albizottság erősíti azt a törekvést, hogy a katonanőknek ugyanolyan személyi és szakmai lehetőségeik legyenek pályafutásuk minden vonatkozásában, mint férfitársaiknak. A humán-erőforrás-gazdálkodás albizottság szerint tökéletesíteni kell a rendszert, és növelni a szolgálatok azon képességét, hogy toborozzák, megtartsák, alkalmazzák és katonai karrierlehetőséget biztosítsanak a nőknek a katonai struktúrában. Az életminőség albizottság támogatja a katonanők teljes elfogadását, szakmai biztonságát, a személyiségük és szakmai tudásuk fejlesztését szolgáló támogatási és a kedvezményeket nyújtó rendszerek működését, valamint az egyenlő bánásmódot.

Napjainkban, a 19 NATO-nemzetből 17 képviselteti magát, Luxemburg pedig megfigyelőként vesz részt a bizottság munkájában; Izlandnak nincs saját hadserege. 1998-ban Norvégia töltötte be a bizottság elnöki tisztét, 1999-ben pedig Hollandia vette át ezt a tisztséget.

A sikerhez vezető út buktatói

Napjainkban széles körű kutatómunka tárja fel azokat a tényezőket, amelyek a nők katonai alkalmazását befolyásolják.

A fegyveres erőkre történő belépés okát illetően a tanulmányok motivációs különbségeket mutatnak a férfiak és a nők között. A nők katonai alkalmazását: a katonai (a haditechnika, a katonai szervezés, a hivatásos állományba kerülés politikája), a szociális struktúra (demográfiai viszonyok, munkaerő-utánpótlási rendszerek), a gazdasági tényezők és a családi struktúra, valamint a társadalmi értékek befolyásolják.⁷ Marie Vlachová cseh kutató tanulmányában ezzel kapcsolatban négy alapvető okot említ: a családi hagyományt, a katonai hivatás nyújtotta társadalmi előnyöket, a kvalifikációt, mivel a hadsereg magasabb iskolai végzettség megszerzésének lehetőségét kínálja és a szakmai fejlődéshez kapcsolódó karriermotívumokat. Mindezen tényezők befolyásolják a fiatalok döntését, amikor belépnek a hadseregbe. A Cseh Köztársaságban motivációs különbségek léteznek a nemek között, de a fiatalabb korosztálynál ez fokozatosan gyengül. A férfiak nagyobb hangsúlyt helyeznek a haditechnikára és a haza védelmében való aktív részvételre vonatkozó elvárásra. A nők egyrészt a függetlenség iránti vágyakozásuk miatt lépnek a hadseregbe, az egyenruhához való vonzódásuk azt mutatja, hogy különbözni akarnak más nőktől, másrészt a jobb munkakörülmények miatt.⁸

Bár minden ország integrálta a nőket hadseregébe, a kultúrájukban és jogi státusukban lévő különbségek miatt különböző mértékben haladtak előre ennek megvalósításában. Spanyolország és Lengyelország például 1998-ban a katonanők integrációjának 10. évfordulóját ünnepelte. Fontos mérföldkövet jelentett

az, hogy 1999. szeptember 29-én az olasz törvényhozás feloldotta a nők hadseregbeli foglalkoztatásának tilalmát. Mindent egybevéve, a hivatásos katonanők száma és aránya folyamatosan emelkedik a tagországokban. (A katonanők létszámát és arányát a következő oldalon lévő kimutató szemlélteti.)

Minden országnak vannak hivatalos szervezetei a diszkrimináció, az esélyegyenlőség, az anyai és az apai gyermekgondozási szabadság kérdéseiben. Békeidőben a legtöbb nő önkéntes alapon szolgál, nem kötelező a nők sorkatonai szolgálata. Néhány országban – a Cseh Köztársaság, Görögország és Hollandia – háború és mozgósítás idején minden állampolgárra vonatkozik a sorozási kötelezettség. A nők a tiszthelyettesektől a vezérkari főtisztekig minden szinten szolgálnak. A nők többsége a legtöbb NATO-országban csak az őrnagy vagy alezredesi rendfokozatig jut el. Magas rangú tisztek (tábornokok) szolgálnak Kanadában, Németországban, Görögországban, az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban.

A foglalkoztatás és alkalmazás szempontjából a nők kiválasztása és szolgálata azonos férfitársaikkal, ugyanabban a kiképzésben, fizetésben és előléptetésben részesülnek, mint a férfiak. Bizonyos kiképzési és előmeneteli lehetőségeik azonban különbözőek lehetnek, az egyes nemzeteknél, a haderőnemektől függően. A hivatásos katonanők harci beosztásokban szolgálnak mint harcokcsizók, tüzérek, gyalogosok, pilóták, hadműveleti tisztek. Az 1980-as évek közepén a holland nők úttörők voltak a harci beosztások betöltésében, ők

7 Mady Weschler Segal: „Women’s Military Roles Cross-Nationally: Past, Present, and Future,” *Gender and Society*, Volume 9, No. 6, December 1995, p. 759.

8 Marie Vlachová: „Women in the Czech Military”, 1998, a Marshall Centerben, (Garmisch-Partenkirchen, Németország) szociológiai tanulmány.

A katonanő-állomány nemzetenkénti aránya (1998–1999)

Ország	Létszám	%-os arányuk a teljes haderőben	A teljes haderő létszáma*
Belgium	3 147	7,4%	44 450
Kanada	6 630	10,8%	61 547
Csehország	1 695	7,4%	61 700
Dánia	996	6,0%	32 900
Franciaország	27 092	8,1%	380 820
Németország	4 197	1,1%	347 100
Görögország	6 155	3,8%	162 300
Magyarország	2 198	4,0%	49 100
Olaszország	—	—	325 150
Luxemburg	47	0,06%	800
Hollandia	4 173	7,5%	57 180
Norvégia	891	5,0%	33 600
Lengyelország	167	0,43%	241 750
Portugália	2 489	6,8%	59 300
Spanyolország	3 486	3,4%	197 500
Törökország	754	1,0%	639 000
Nagy-Britannia	16 146	7,7%	208 636
Egyesült Államok	198 139	13%	1 447 000

* Forrás: 1997/1998 Military Balance

voltak az elsők, akik hadihajón szolgálhattak. Norvégia rövid időn belül követte a példát. Belgium, Kanada, Dánia, Luxemburg és Spanyolország 1990-ben oldotta fel a katonanőknél a harci beosztásokra vonatkozó tilalmat.⁹ Sok katonanő a logisztika, a híradás, a hírszerzés/felderítés területén szolgál vagy mérnököként, ejtőernyősként. Sok országra jellemző az a gondolkodás, hogy a nők az adminisztráció, a személyügyi, az ügyviteli és az egészségügyi szolgálatok tipikus női munkaköreiben szolgáljanak.

Németországban 1975. október 1-jén kezdték meg az első katonanők szol-

gálatukat a Bundeswehr egészségügyi szolgálatánál orvoscént, fogorvoscént, állatorvoscént és gyógyszerészként, miután ennek feltételeit megteremtették (személyügyi törvény, fegyelmi szabályzat). 1988-ban az akkori védelmi miniszter döntése lehetővé tette, hogy az egészségügyi szolgálat valamennyi területén alkalmazzanak katonanőket önkéntes alapon. Az alkotmányos megszorítások szerint a katonanők nem teljesíthetnek szolgálatot olyan területen, ahol közvetve, vagy közvetlenül fegyvert használnak. Tárgyalások folynak arról, hogy a nők más beosztásokat is betöl-

9 Cynthia Enloe: *The Morning After Sexual Politics at the End of the Cold War*, University of California Press, 1993, p. 86.

hessenek, a logisztika, a híradás területén és a vezérkari törzsekben.¹⁰ Más országok (Belgium, Hollandia, Norvégia, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok) háború idején és regionális konfliktus esetén hívják be a kiképzett és tapasztalt tartalékos állományú katonanőket.

A nemzetek közötti kapcsolatok egyik fontos eleme, hogy lehetőséget biztosítanak a katonanők szakmai előrehajlására és hivatásos parancsnoki kiképzésére. A NATO fegyveres erőiben szolgáló nők sok országban tanulhatnak a katonai iskolákban, ugyanabban a képzésben részesülnek, mint a férfiak. A katonai kiképzés integrációjában jelentős mérföldkő volt az, amikor Magyarországon 1998. augusztus 20-án első ízben avattak katonai főiskolát végzett női tisztet, összesen 29 főt, akik a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola híradó-, pénzügyi és rádióelektronikai felderítőszakán végeztek.

Magyarországot az 1999 októberében, Bécsben megrendezett, *Nők a hadseregben* című konferencián példaként állították a résztvevő tagországok elé. Az 5–6 évvel ezelőtti állapothoz képest jelentős pozitív változás történt a katonanők létszámát és arányát illetően. Nemcsak a hagyományos egészségügyi, adminisztratív és egyéb kiszolgáló munkakörökben, hanem a harcoló alakulatoknál is megjelentek. A női katonák már eddig is helytálltak a különböző ENSZ-missziókban, az IFOR, majd az SFOR kötelékében.

A nők foglalkoztatása és alkalmazása hatalmas fejlődésen ment keresztül az utóbbi tíz évben. Katonánők szolgálnak parancsnoki beosztásokban, tengeralt-

járókon (Norvégia), aknakutató és felderítőhajókon (Belgium Franciaország és Egyesült Királyság), első ízben neveztek ki katonanőt katonai tanácsadónak az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezethez (Hollandia).¹¹ Az Egyesült Államokban 1998-ban első ízben választottak ki öt katonanőt hadihajó- és űrsiklóparancsnoknak és tesztpilótának. A különböző NATO- és PFF-országok katonanői szolgálnak békefenntartó, humanitárius műveletekben világszerte.

Nemcsak a katonanők, hanem a társadalom civil szektorában tevékenykedő nők is formálják a eseményeket. Izland első elnöknője, Vigdis Finnbogadóttir 1980-ban lépett hivatalba, 1984-ben és 1988-ban újraválasztották, negyedik hivatali ciklusát 1992-ben kezdte meg. Kanadában Kim Campbell 1993-ban 6 hónapig (januártól júliusig) volt védelmi miniszter, majd miniszterelnök lett. 1999 márciusában Norvégiában Eldbjørg Loewer asszonyt nevezték ki védelmi miniszternek. Elisabeth Rehn védelmi miniszter volt az 1990-es évek elején Finnországban, jelenleg ENSZ követ Boszniában.¹²

* * *

A rövid írásban felvillantott néhány nemzetközi példa mutatja, hogy a nők hadseregbeli alkalmazásának nagy tradícióival rendelkező nemzetek (USA, Kanada), valamint a nemzetközi missziók gyakorlati tapasztalatai segítséget nyújthatnak abban, hogyan lehet integrálni, képezni, kiképezni a nőket. A katonanők lehetőségei bővültek, ma már nemcsak a hagyományos női karrier képzelhető el a

10 Silke Erichsen alezredes: Katonánők a Bundeswehrben; p. 34–37. In: *Nők a hadseregben*, Leszerelési és Civil-katonai Kapcsolatok Központjának időszakos kiadványa, Budapest, 1998. p. 73.

11 The NATO Handbook; Office of Information and Press, 1998.

12 Staff Writer, Reuters News Service: „Norway Names First Female Defence Minister”, 15 March 1999.

hadseregben. Belgiumban női katonák dolgoznak aknamentesítő munkakörben, Kanadában pedig az egyik legnehezebb területen bocsátják ki az első női hallgatókat, ez pedig a kutató-mentő szolgálat.

A katonanők elfogadásával kapcsolatban minden országban hasonló problémák és konfliktusok merülnek fel, mint a civil társadalomban a nők szerepének megítélése során. Nincs olyan NATO- és PfP-ország, ahol a nők jelenléte a hadseregben ne okozna potenciális konfliktust és feszültséget. A konfliktusok megoldása kétoldalú kompromisszumot igényel, hiszen a nőknek is empatikusan és pozitív módon kell részt

venniük a férfias értékeket képviselő szervezeti konfliktusok feloldásában.

Nemzetközi konferenciákon, szimpóziumokon élénk vitát vált ki a nők harci beosztásokban alkalmazásának lehetősége. Alapvető kérdésként fogalmazódik meg, hogy ez természetes tendencia-e vagy női arrogancia. A szlovén háború, a jugoszláv válság, az Öböl-háború harci tapasztalatai igazolták azt, hogy a képzés-kiképzés költségei fecsérlődnek el, amennyiben a kiképzett női katonákat nem vetnék be harci területen. A katonanők elfogadásának azonban csak egyetlen mércéje lehet: az azonos teljesítmény, azaz a joggal elvárt teljesítmény alapján való objektív megmérettetés.

Ács Tibor

Hollán Ernő, az MTA Hadtudományi Bizottságának első elnöke

„Az Akadémia babérjával koszorúzza Hollán Ernő emlékét, aki nemzeti érdekeink önfeledő harczosa volt, és hazai vasúthálózatunk Széchenyi szellemében való megalapításával, nevét erőteljes vonásokkal véste be a modern Magyarország képébe.” (Liptay Sándor: Hollán Ernő emlékezete. 1902. május 11.)

Ma már kevesen tudják, hogy száz éve, 1900. május 28-án hunyt el *Hollán Ernő* hadmérnök, altábornagy, az MTA tiszteleti tagja, az MTA III. Osztálya Hadtudományi Bizottságának első elnöke. Pedig a lexikonok róla szóló címszavai is érzékeltetik, hogy gazdag katonai és politikai, műszaki és hadtudományi életművel maradandó helyet biztosított magának nemzetünk és tudományunk legjobbjai között. Rokonszenves egyéniségével és gyümölcsöző tevékenységével nemcsak Kossuth Lajos bizalmát nyerte el a szabadságharc alatt, hanem Széchenyi István, Deák Ferenc és Andrássy Gyula közeli munkatársaként vett részt a nemzet újjászületésének nagy munkálkodásában. Változatos élete folyamán a legkülönbélebb irányokban szolgálta nemzeti ügyünket: szellemének és tetterejének bámulatos rugalmasságával mégis minden téren kimagasló eredményeket érhetett el.

A Szombathelyen, 1824. január 13-án született Hollán már fiatalon a katonai pályához vonzódott és tizenöt éves korában, a gimnázium elvégzése után, 1839. szeptember 26-án felvették a bécsi hadmérnök-akadémiára, melynek egyik

legkiválóbb növendéke lett. Katonai és hadtudományi ismeretein kívül ebben a felsőfokú tanintézetben vetette meg mérnöki és műszaki tudásának, a vasutak iránti vonzódásának elmélyült alapjait.

Az 1848–49-es szabadságharc jeles hadmérnöke

Mérnökkari alhadnagynak 1844. október 21-én léptették elő és áthelyezték a komáromi helyi erődítési igazgatósághoz, ahol bekapcsolódott az erődítési munkálatokba. Mérnökkari főhadnagynak 1847. augusztus 27-én léptették elő, és beosztották a lemergi kerületi műszaki és erődítési igazgatósághoz. Kérésére áthelyezték és előléptették 1848. június 19-től századosnak a 9. honvédszázalajhoz.

Zászlóaljával, a később híressé vált vörössipkásokkal, 1848. augusztus 4-én indult el Kassáról és 21–22-én rendezkedtek be Fehértemplom védelmére, ahol a szerb felkelőcsapatok két – 23-i és 30-i – támadását verték vissza. Szeptemberben a Szenttamás elleni hadművele-

tekben tünt ki, majd – már mint mérnökkari százados – a Verbász környéki Feketehely–Törökszállás megerősítését vezeti. Számoltak vele úgy is, hogy Kiss Ernő vezérkari főnöke lesz, de aztán, amikor 1848. október 20-án kinevezték tábornoki őrnaggyá, Kossuth, a Honvédelmi Bizottmány elnöke megtette a hadászati fontosságú Pétervárad erősítési igazgatójává. Bizalmasaként feladatául szabták, hogy Péterváradot minden külső ostrom és belső árulás ellen megvédjék, amit műszakilag, katonailag és erkölcsileg sikeresen megoldott. Hollán több esetben kérte Kossuthot, hogy helyezék át egy harcoló hadsereghez, mert a nyílt csatamezőn szeretne küzdeni hazájáért. Ezt az OHB elnöke azzal hárította el, mint 1849. február 15-én írta: „Pétervárad – melynek bírását a magyar nemzet egyedül csak önnek köszönheti – nagyfontosságú situációjánál fogva hazánknak Thermopylaeje, s hogy azt csak addig tarthatjuk részünkre biztosítottnak, amíg tudjuk, hogy Leonidások öröködnék felette.”

Érdemeiért Hollánt 1849. február 12-én előléptették alezredesnek, április 28-án kitüntették a 3. osztályú katonai érdemjellel, július 1-jén pedig ezredes lett. A világosi fegyverletétel után, 1849. szeptember 5-én, Hollán mérnökkari ezredes is aláírta Pétervárad átadását.

A korszerű hazai vasútpolitika megteremtője

Visszatérve Szombathelyre a befejezettnek vélt katonai-hadmérnöki pálya helyett, rendőri felügyelet alatt, a civil mérnöki pályát kezdte meg, de feljelentés alapján elfogták és 1851 végétől 1852 májusáig, 6 hónapi bécsi börtön után szabadult. Hazatérte után mint mérnök úttörő munkát végzett a talajjavítás terén, és megírta geometriai munkáját a magyar felsőoktatás számára „*Mértan*

alapvonalai, tudományosan rendszeresítve” (Bécs, 1854) címmel, melyet később a Magyar Tudományos Akadémia is megjutalmazott. Nagy szerepet játszott a dunántúli vasúthálózat kialakításában és e témában a hazai érdekeket védő cikkeket rendszeresen közreadta a magyar sajtóban, a közvélemény tájékoztatására. Munkája: „*Magyarország vasúthálózatának rendszere*” 1856-ban magyarul és németül jelent meg.

Munkásságát elismerve az MTA nagygyűlés 1858. december 15-i ülésén megválasztja az V. Matematikai Osztály levelező tagjává. Az MTA kéziratárában őrzött levelezése Toldy Ferenc titkokkal bizonyítja, hogy milyen elmélyülten készült fel az 1859. május 16-án elmondott, „*Az újabb szerkezetű vasúti hidakról, különösen a rács-rendszerről*” című székfoglalójára.

Hollán Ernő 1861-ben a déli vasút főfelügyelője lett, és Budapestre költözve aktívan bekapcsolódott a közéletbe. Sikeresen terjesztette az ország érdekeit szolgáló közlekedésügyi eszméit. Tudományos tevékenységét elismerve az MTA 1861. december 15-én megválasztotta rendes tagjává. Hollán Ernő 1862. május 26-án olvasta fel „*A vasutak keletkezése s általános elterjedése felett*” című székfoglaló értekezését. Ezekben az években sokat tett a technikai tudományok és a műszaki értelmiség fejlesztéséért. Kezdeményezésére alakult meg 1866. augusztus 5–7-én a Magyar Mérnök Egyesület, melynek húsz éven át elnöke volt.

Nagy érdemeket szerzett a kiegyezésért folyó küzdelmekben. Az országgyűlés munkájában 1865-től mint Deák-párti, a felsőőri kerület képviselőjeként vett részt. Tagja volt a kiegyezést előkészítő 15 tagú bizottságnak, különösen a közlekedésügyi és hadügyi tárgyalásokban volt jelentős szerepe. A közmunka és közlekedésügyi minisztérium államtitkáráként 1867. április 6-tól 1870. június 7-ig maradandó értékeket alkotott az

ország vasúti hálózatának, igazgatási és műszaki szervezetének kiépítésében és fejlesztésében.

A magyar honvédelem szolgálatában

Részese volt közben annak, hogy heves viták és kompromisszumok árán elfogadták az 1868. évi, véderőről szóló XL., a honvédségről szóló XLI. és a népfelkelésre vonatkozó XLII. törvénycikket. A magyar királyi honvédség felállítása során 1869. április 18-án kinevezték szolgálaton kívüli honvéd ezredessé, részt vett a szegedi dandárgyakorlatokon és támogatta a pesti magyar királyi egyetemen a hadtudományi tanfolyam megnyitását, melynek igazgató tanárává Tóth Ágoston honvéd ezredes neveztek ki.

Hollán Ernő pályája újra teljesen az ország hadügye felé fordult, amikor gróf Andrassy Gyula, akit nagyon lefoglaltak miniszterelnöki teendői, meghívta második tárcája, a honvédelmi minisztérium államtitkárának. Képzettsége, katonai tapasztata, hadtudományi tudása, munkabírása, szervezői és vezetői rátermettsége alapján ideális közeli munkatársa volt az ország honvédelmét szolgáló ügyek megoldásában a miniszterelnöknek. Teljes mértékben bírta Andrassy bizalmát, aki mikor 1871. november 14-én kinevezték közös külügyminiszternek, lemondva, utódjául honvédelmi miniszternek Hollánt ajánlotta az uralkodónak. Ám miniszteri megbízatása elmaradt, mivel Lónyai Menyhért gróf a miniszterelnökség mellett fenntartotta magának a honvédelmi tárcát, de mellette Hollán tovább munkálkodott mint honvédelmi államtitkár, a kormány bukásáig.

Honvédelmi államtitkárként 1870. november 17-től 1872. december 4-ig sikeresen tevékenykedett és ez idő alatt eredményesen folyt a honvédség fejlesztése, a nemzet honvédelmi érdekeinek védelme. Fő szerepet játszott a magyar

honvédtisztek képzését lehetővé tevő 1872. XVI-XVII. törvénycikkek elfogadásában és a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia 1872. novemberi megnyitásában, az ország hét honvédkerületre osztásában, a honvédlovasság 8 századdal való megnövelésében és osztályokba szervezésében, a szórólövegek rendszeresítésében és a szórólövegosztatok megalakításában, valamint a honvédség szervezetének, felszerelésének, fegyverzetének, kiképzésének és a nemzeti hadügyet erősítő más problémák felvetésében, megoldásában. 1872. március 31-én ajánlják az MTA III. Osztálya tiszteleti tagjai közé Hollán Ernőt, majd május 24-én meg is választják.

Képviselőként továbbra is foglalkozott a honvédség ügyeivel és országgyűlési felszólalásaiban a tűzérség felállítása, a megfelelő lövegek beszerzése mellett foglalt állást.

Az 1875. esztendő, az 51 éves Hollán Ernő életében újabb döntő változás kezdetét jelentette: sorsa szorosabb összefonódását a honvédséggel. Soron kívül előléptetik 1875. október 23-án a honvédgyalogság szabadságolt vezérőrnagyává, majd tényleges szolgálatba veszik és 1876. január 19-ével kinevezik az V. magyar királyi honvédkerület parancsnokává. A székesfehérvári honvédkerület parancsnokaként eredményesen működik, amiért 1881-ben előléptették altábornaggyá, nyugállományba 1886-ban vonult. Ám a főrendiház tagjaként 1888-ban a véderővita során felszólalásaival és észrevételeivel sikereket aratott. Sokirányú közéleti tevékenységét szinte haláláig folytatta.

A magyar hadtudomány fejlesztésének polihisztorja

Hollán Ernő gazdag életműve, sokirányú szellemi öröksége azonban nem lenne teljes, ha megfelelkeznenk értékes

hadtudományi hagyatékáról. Katona-teoretikusi munkálkodása és írásai, a hadtudomány művelését irányító és szervező munkája, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága elnökeként 1882-től 1899-ig kifejtett alkotótevékenysége nélkül a XIX. század második felének magyar hadtudománya fejlődésében nem érhetne volna el az európai színvonalat. A holláni hadtudományi örökség felbecsülhetetlen része a XIX. század második fele magyar hadtudomány-történetének, amit kézzelfoghatóan bizonyítanak az MTA kéziratárában őrzött korabeli források. E kútfők segítségével mutatjuk be nagyon vázlatosan, hogy Hollán Ernő mit tett 1848-tól 1899-ig a nemzeti honvédelmet szolgáló magyar hadtudomány fejlesztéséért.

Az első ismert hadtudományi munkáját – „A honban felállítandó hadi képezde ügyében” – megküldte 1848. június 14-én Mészáros Lázár hadügyminiszternek felhasználásra. E kéziratos művében megállapítja: „A hadviselés tudomány, s mint ilyennek képezdére van szüksége.” Kifejti, hogy az önálló magyar tisztképzésre létrehozandó hadi akadémia gyalogos-, a lovas- és tüzérfegyvernemi alapképzést és felsőfokú vezérkari, mérnökkari és tüzérségi oktatást hajtson végre az általa felsorolt tantárgyak segítségével 5 éven át az ifjaknak. Ezenkívül művében felvázolja, miért lenne szükség létrehozni a magyar hadsereg technikai karát.

Az MTA levelező tagjaként is rendszeresen foglalkozik a hadtudománnyal; 1861-ben egy ókori hadtörténeti munkáról véleményét elmondva, leszögezi: „Az eredetileg felvett tárgyból annyira eltér, s mit futólag a *hadtudományokból* megemlít, oly kevéssé elégit ki a hadi irodalomnak mai követeléseit.” Az 1862-ben elkészített rendes tagi székfoglalójában, mely a vasutak keletkezését és elterjedését tárgyalta, kiemelte, hogy azok „a katonai és egyéb erők kifejtését könnyítik” és azt a gya-

korlatot, miszerint „az állam a nagy hadi s kereskedelmi utakat” állami közintézményekként kezeli.

A Pesti Napló 1867. január 9-i számában adta közre eredeti értekezését „A magyar védelmi rendszerről”, melyben kimutatja, hogy a kor követelménye és a haza védelme „nemzeti hadsereget feltételez” és „a védelmi rendszernek gyökeres átalakítására van szükség”. S a Monarchia keretei között „a magyar nemzet is ragaszkodik állhatatosan ezen fontos jogaihoz, bármilyenek legyenek az újabb védelmi rendszernek formái vagy elemei, s azért jogosan követeli, hogy a védelmi rendszernek szabályozása vagy átalakítása, Magyarországra nézve, mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegezésével történjék.”

Hollán Ernő 1871-ben az MTA számára készített „A magyar hadirodalom és kutatás fejlődése” című tanulmányában a magyar hadtudomány művelésének és kiadványainak 1867 és 1871 közötti helyzetéről, ezt írta: „A hadirodalom terén az utóbbi három évben rendkívüli tevékenység fejlődött ki. Ide sem számítva a két magyar katonai szaklapban időnként között önálló, nagyobb műveknek tekinthető cikksorozatokot, ötvennél több katonai mű jelent meg magyar nyelven.” Ám azt is jelzi, hogy a hazai hadtudomány fejlődésének ebben a szakaszában a megjelent munkák többsége „a tanirányt képviselő művek”, vagyis tankönyvek, melyek német nyelven megjelent művek magyar nyelvre való fordításai alapján készültek. Megállapítása szerint az elmúlt „három évben magyar nyelven csak egyetlen önálló mű jelent meg, mely az alaptanok ismeretét már meglévőnek tekintve, azok segítségével tudományos kutatást tűzte ki céljául.” Értéktétele szerint: „Az önálló kutatás terén csak egy íróval, Kápolnai Istvánnal találkozunk »Magyarország hadászati védelme keletről

vagy északkeletről jövő támadás ellen» című művében.” Hollán kiemeli, hogy a hadászati kutatásokban kiváló jártasságot felmutató Kápolnai „a hadászati elveket tartva szemelött, élénk világításban tünteti fel, nemcsak hazánk, de még Oroszország nyugati részének hadászati viszonyait is.” Kápolnai ezen művére valóban felfigyeltek a korabeli európai katonai körök és a hadtudomány művelői.

Közben Hollán 1876-ban a Ludovika Akadémia Közlönyében megjelent, „A magyar kir. honvédség, a modern hadseregszervezés szempontjából tekintve” című írásában teszi vizsgálat tárgyává a honvédség állapotát. Arany János MTA-főtitkárnak írt, 1877. január 20-i véleményében nem ajánlja kiadásra Korponay János hadtudományi levelező tagnak a „Hadügy története” című terjedelmes kéziratát, mely a „szittyák, hunnok, és avarok régi történetével foglalkozik”, mert nem a hadtörténelemről ír, és nem ad semmit a katonai irodalomnak és a hadtudománynak. Hasonló okok miatt utasít el 1880. március 21-i bírálataiban egy olyan hadtudomány-történeti értekezést, amely csupán felsorolja az ókori és a középkori „katonai munkák czimeit”, de „sem a katonai irodalom keletkezéséről és későbbi fejlődéséről említést sem tesz, azon befolyásáról nem szól, melyet ezen irodalom, a katonai tudományok fejlesztésére s elterjedésére gyakorolt”.

A hazai hadtudomány fejlődése szempontjából nagy előrelépést jelentett, hogy Kápolnai Pauer István hadtudományi levelező tag az MTA 1882. május 22-i összes ülésén Hadtudományi Bizottság felállítását javasolta, és létrehozásának megvitatására az összes ülés egy bizottságot küldött ki. Ez a bizottság elnökének, Hollán Ernő altábornagy, tiszteleti tagnak javaslatára és aláírásával az Akadémiának 1882. október 22-én a következő javaslatot tette: Az indít-

vány célját helyesli és következőleg „Hadtudományi Bizottság” szervezését ajánlja. „A »Hadtudományi Bizottság« alakítását az ügyrend értelmében a III. osztály által véli teljesítendőnek, azon hozzáadással, hogy e bizottság tagjaiul más osztályokba tartozó, de a hadtudományokkal kapcsolatban álló tudományszakokkal foglalkozó akadémiai tagok is választassanak meg.”

Az MTA 1883. május 16-i ülésén létrehozta a III. Matematikai és természettudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságát és megválasztotta 14 akadémikus tagját. A Hadtudományi Bizottság 1883. június 18-i alakuló ülésén – érdemeit elismerve – elnökké egyhangúlag Hollán Ernő tiszteleti tagot választották meg és felkérték: terjessze az Akadémia elé a bizottság működési körét, hogy azt az ügyrendbe iktassák.

Hollán és a bizottság életében, a magyar hadtudomány történetében jelentős esemény volt, hogy 1887-ben megjelent a „Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra” című kötet és az 1887. december 3-i ülésen elhatározták egy hadtörténelmi folyóirat rendszeres megjelentetését.

Hollán Ernő egyik, tudománytörténetileg felejthetetlen érdeme, hogy 1888 márciusában megjelent a *Hadtörténelmi Közlemények* első száma. Az MTA Hadtudományi Bizottságának folyóirata 1888 és 1897 közötti 10 kötetét 48 füzetben, 432 nyomtatott ívben adták közre, és tudományos értékeit elismeréssel fogadták a hazai és a külföldi katonai és tudományos körök. Hollán is írt a folyóiratba.

Az MTA Hadtudományi Bizottsága elnökének öt (1883, 1886, 1889, 1892, 1895) alkalommal megválasztott Hollán arra törekedett, hogy a bizottság tervszerűen, az egyre csökkenő pénzügyi lehetőségekkel jól gazdálkodva, „a magyar katonai irodalom ügyét évről évre egy lépéssel előbbre” vigye. A bizottság

támogatásával elnöki munkálkodásának és kezdeményezéseinek eredményeként: a honvédelmi miniszter engedélyezte a katonatagok részvételét a bizottság tevékenységében; 1888. április 13-tól szorgalmazták a bécsi hadilevéltár magyar hadtörténeti anyagának kiaknázását és egy honvédtiszt kutató odavezénylését, 1888. november 20-án elhatározták a hadtörténeti pályázatok rendszeres kiírását; Zrínyi Miklós hadtudományi műveinek korszerű kiadását; kezdeményező lépések tételét „az ország fővárosában a Magyar Nemzeti Múzeum új osztályaként, egy Magyar Hadtörténeti Múzeum létesítésére”.

Meghirdették 1890-ben a Magyar Hadtörténelmi Könyvtár beindítását azaz a céllal, hogy „a legújabb kor hadjáratait magyar írók által, magyar nyelven leírva, a magyar tisztikarnak s a magyar közönségnek e hadjáratok megismerhetését és tanulmányozását megkönnyítse”. Zrínyi Miklós hadtudományi munkái, Rónai Horváth Jenő szerkesztésében 1891-ben jelent meg.

Hollán Ernő nevéhez fűződik, hogy az MTA Hadtudományi Bizottságát bekapcsolta 1893-ban az Ezredéves kiállítás előkészítő munkálatainak tudományos közreműködésébe. S mint a kiállítási hadtörténelmi csoport elnöke alkotóan vett részt az ezredéves kiállítás szerves részét képező hadtörténelmi kiállítás tervezésében és 1896. évi igen sikeres megrendezésében.

Tovább lehetne sorolni azokat a kisebb és nagyobb tetteit, melyeket mint bizottsági elnök a hazai hadtudomány fejlődése érdekében cselekedett. Különböző személyi okok miatt a Hadtudományi Bizottság tisztségviselőinek és tagjainak újraválasztása előtt vetette fel az MTA vezetésének Hollán, a bizottsági tagokkal egyetértésben, az 1898. április 29-i előterjesztésükben, hogy ideiglenesen szüneteltetni kell folyóiratuk, a Hadtörténelmi Közlemények megjelentetését.

Ám a Hollán által aláírt előterjesztés kiállt az MTA Hadtudományi Bizottsága újjáválasztása mellett, és leszögezte: „A bizottság minden körülmények közt, tehát még az esetre is fenntartandó volna, ha intenzívebb működésében egyelőre szünetelni volna is kénytelen, azon elvi oknál fogva, hogy a magyar hadügyet figyelemmel kísérje s a magyar hadügyi viszonyok nemzeti irányban való fejlődésén munkálkodjék, végre azért, hogy az akadémiának, valamint az akadémián kívül álló tudományos köröknek hadtudományi kérdésekben előforduló – elég gyakori – esetekben tanácsal, felvilágosítással szolgáljon, bírálatokat, szakvéleményeket szerkesszen stb.”

Az MTA 1899-ben többször foglalkozott az MTA Hadtudományi Bizottságának ügyével, a III. Osztályból a II. Osztályba való áthelyezésének végrehajtását, megvalósulását már Hollán Ernő nem érte meg. Ám az egyik utolsó írásának tekinthető felterjesztéséből világosan kiolvasható, milyen jelentősnek tartja a nemzet, az ország és hadügye életében a hadtudományt, milyen szerepet szánt a hadtudománynak és művelőinek az MTA és más tudományos körök munkálkodásában. Egyértelmű a felfogása a hadtudományról, félreérthetetlen az is, hogy mit tekint a diszciplína ágainak, fő- és mellékágainak és milyennek látja a kutatás lehetőségeit a korabeli viszonyok között. Ezért nem szabad megfeledkeznünk tanulságos életútjáról és gazdag tudományos hagyatékáról.

FŐBB FORRÁSOK

LIPTAY SÁNDOR: *Hollán Ernő emlékezete*

Akadémiai Értesítő, 1902. XIII. k., 150–151. füzet 319–342. o.

MTA Könyvtár Kézirattár, Régi Akadémiai Levéltár iratai, 1858–1900.

Wien, Kriegsarchiv. Personal-Akten 1877. Qual. fond. 1179.

Egy magyar tudományos világtalálkozó

„Tavaszi szél vizet áraszt” – szól egyik legszebb népkölteményünk kezdő sora. E szlogent, s főleg annak szimbolikus jelentését, a Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) 1997 tavaszán választotta, amikor is először rendezte meg a fiatal magyar kutatók és doktoranduszok generációs világtalálkozóját... Most, 2000. április 14–16. között immár negyedízben kerül sor a doktoranduszok és fiatal magyar kutatók világtalálkozójára, a Tavaszi Szél 2000 Konferenciára, amelynek az idén a Szent István Egyetem campusa ad otthont... A konferencia kapcsán – a Hadtudományban való bemutatkozás szándékával – a magyar tudományos képzés, a DOSZ, és a „Tavaszi Szél” jegyében talán nem hasztalan néhány gondolatot közre adni...

Az 1992 szeptemberében, a Budapesti Műszaki Egyetemen kísérleti jelleggel meginduló doktoranduszképzés, a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény, illetve a doktori eljárásról szóló 47/1994. (IV.1.) sz. kormányrendelet, együttesen teremtették meg az újfajta tudományos fokozatszerzés (PhD) jogi és szakmai kereteit. 1994 szeptemberére a felsőoktatási intézményekben induló doktorandusz-évfolyamok létszáma elérte az 1600–1800 főt. Ennek a majd' 2000 főnek, a mesterképzésben részt vevő hallgatónak – illetve mindazoknak, akik hisznek a tudományos közösség erejében és felelősségében – kínál tudományos-szakmai programo(ka)t, információs, kapcsolatépítési és sok egyéb lehetőséget a DOSZ...

A DOSZ-ról

A DOSZ a magyarországi felsőoktatási intézmények által szervezett PhD képzésben részt vevő doktoranduszhallgatók, a demokratizmus, a pluralizmus, a hozzáértés és a nyíltság elvei szerint felépülő és működő, országos tudományos-szakmai és érdekképviseleti szervezet.

A DOSZ világnézetileg semleges, nemzeti elkötelezettségű tömörülés, amely a társadalmi és tudományos haladásért munkálkodik. A DOSZ nemzetközi, országos és regionális dimenzióban fejti ki tevékenységét. Fő célja a doktori képzés, és ezen keresztül a doktori fokozat értékeinek, minőségének védelme. E cél megvalósítása érdekében részt vesz a felsőoktatás-politikai és -fejlesztési, valamint a tudománypolitikai döntések meghozatalában, saját képviselők delegálásával bekapcsolódik a felsőoktatással, tudományos képzéssel foglalkozó hazai és nemzetközi szervezetekbe és testületekbe. Figyelemmel kíséri a tudományos képzésre és a posztgraduális oktatásra fordítható anyagi források, vagyoni eszközök felhasználását, kezelését. Saját szervezésében konferenciákat, fórumokat szervez, tájékoztatókat, szakmai kiadványokat és pályázatokat ad közre azzal a szándékkal, hogy tudományági határoktól függetlenül ismerjék meg egymást a tudományos élet szereplői, illetve hogy elősegítse a tudomány és a társadalom közötti kapcsolat fejlesztését mind szélesebb alapokon.

Ennek érdekében a DOSZ kapcsolatot tart és épít a hazai és a nemzetközi doktorandusz- és szakmai szervezetekkel, illetve a hazai és a nemzetközi tudományos élet jeles magyar professzorai-val és kutatóival. A DOSZ mindazonáltal a világot átfogó nemzetközi posztgraduális hálózat, a Postgraduates International Network (p-net) koordinátorapparátusa is, továbbá több, külföldi PhD hallgatókat tömörítő szövetségnek társult szervezete is egyben. A nemzetközi kapcsolatrendszer fokozatos kiépítésével mind szélesebb körben vizsgálja a különböző országok doktori képzésének ekvivalenciáját s a további együttműködés fejlesztésének és a szakmai kutatásoknak a módszereit. Hazai relációban, delegáltjai révén bekapcsolódik a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB), az Országos Doktori és Habilitációs Tanács (ODHT) és a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK) intézmények tevékenységébe.

A DOSZ tevékenysége tagjainak aktivitására épül. A DOSZ-nak tagja lehet minden doktorandusz, aki részt vesz a Magyarországon akkreditált egyéni vagy szervezett nappali, illetőleg levelező képzés valamelyikén, valamint ha a doktori fokozat megszerzésére irányuló eljárás alatt áll, kéri felvételét a szövetségbe és elfogadja annak alapszabályát. A tagok a karonként választott küldötteik által vesznek részt a döntések meghozatalában, illetve azok végrehajtásának ellenőrzésében. A tagsággal való folyamatos kapcsolattartást és így a közéleti tevékenységhez szükséges legitimációt a szövetség a szakmai programok révén valósítja meg.

A DOSZ-on belül a szakmai közélet megszervezését és a kommunikációs közösség kialakítását a tudományos osztályok hivatottak megvalósítani. Tulajdonképpen az egyes tudományos osztályok tevékenységére épül a DOSZ szervezet-

szerű szakmai működése. Ez a doktoranduszok és a fiatal kutatók – általában – horizontális kapcsolatrendszerén alapul, amely főleg az egyes tudományterület(ek) szakmai összefogását hivatott szolgálni.

A DOSZ tudományos osztályai: agrártudományi; biológiatudományi; építés- és építészettudományi; filozófiatudományi; fizikatudományi; földrajz- és földtudományi; gépész-, kohó- és közlekedéstudományi; *hadtudományi*; irodalomtudományi; jogtudományi; kémia tudományi; közgazdaság-tudományi; matematika-, számítástechnika- és informatikatudományi, nyelvtudományi; orvostudományi; társadalomtudományi; teológiatudományi; történettudományi és vilámosmérnöki.

A Tavaszi Szél 2000 Konferencia, a fiatal magyar tudományos kutatók és doktoranduszok negyedik világtalálkozója 2000. április 14–16. között, a Szent István Egyetemen (Gödöllő, Péter Károly u. 1.) kerül megrendezésre. A világtalálkozó témája: „Magyar tudomány – nemzetközi tudomány – európai integráció”.

A találkozó céljai:

- találkozzanak a fiatal kutatók, művészek, doktori képzésben részt vevők Magyarországról és a határainkon túlról;
- elismert tudósok, politikusok, tudománypolitikával foglalkozó szakemberek, a tudomány és a közélet között kapcsolatot teremtő neves személyiségek nézeteinek megismerése;
- a különböző szellemi műhelyekben folyó munka révén, a tudományági határoktól függetlenül ismerjék meg egymást a tudományos élet szereplői;
- ezáltal nyíljon lehetőség arra, hogy a fiatal kutatók értékeljék a szakmában, a tudományban, a társadalomban elfoglalt helyzetüket, lehetőségeiket és felelősségüket;

- a kutatók összességéből a kutatók közössége kovácsolódjék.

Résztvevők:

- a magyar doktori iskolákba beiratkozott hallgatók, mesterképzésben részt vevő fiatal művészek;
- a Magyarországon kívül élő fiatal kutatók;
- a különböző alapítványok, programok ösztöndíjasai;
- a tudományos versenyek nyertesei és résztvevői;
- mindazok, akik a fiatal tudósgenerációhoz tartoznak.

A Tavaszi Szél előadói:

- a magyar tudomány elismert személyiségei, a különböző szakterületek jeles képviselői;
- a tudomány- és oktatáspolitikai irányítói;
- az innovációban érdekelt szakemberek;
- maguk a fiatal kutatók, tudósok, művészek;
- bárki, aki hisz a fiatal tudományos közösség erejében, felelősségében.

A program főbb csomópontjai:

- a tudományok vására – sajátos doktoranduszállás-börze, ahol egymásra találhatnak a fiatal kutatók és az ösztöndíjakat, állásokat nyújtó szervezetek, a gazdaság és az innováció képviselői;
- kerekasztal-beszélgetések – a fő témához kapcsolódó tudáspolitikai viták moderátor vezetésével;
- a tudományos osztályok ülései – felkért előadók és a doktoranduszok előadásai az egyes szakterületek speciális, tudományetikai kérdéseiről;
- interdiszciplináris eszmecserék – tudományterületi határokon átnyúló témák megvitatása moderátor vezetésével;
- kulturális fesztivál – kötetlen találkozó; fiatal művészek bemutatkozása műveik által;

- posztergaléria – a doktoranduszok kutatási témáit és tudományos eredményeit látványosan reprezentáló kiállítás.

A program várható hatása:

- személyes kapcsolatok fejlődése, elmélyülése a fiatal kutatók között;
- a résztvevőkről készült adatbázis bővülése;
- a rendezvény anyagának kiadványban való összefoglalása, feldolgozása;
- információ a kutatásfinanszírozásról, az ösztöndíj- és álláslehetőségekről;
- a kommunikáción és tájékozottságon alapuló felelős részvétel a tudományos- és szakmai életben, illetve a tudománypolitikában.

Tavaszi Szél Posztergaléria

A visszajelzésektől függően minden résztvevő számára, aki be akarja mutatni kutatási témáját, eddigi tudományos eredményeit, lehetőséget adunk poszterkiállításra. Célunk, hogy a poszterszekció elősegítse a magyar tudós fiatalság gondolatainak és kutatási témáinak megismerését az interdiszciplinaritás előmozdítását.

Minden bemutatkozni szándékozó doktorandusz számára 1 m széles és 2 m magas szabad felületet biztosítunk. Kérünk mindenkit, hogy a poszter (plakát) inkább figyelemfelkeltő legyen, mint szöveges, de tömören tükrözze a lényeget, illetve tartalmazza a szerző elérhetőségét (név, e-mail, telefon, cím, doktori iskola; nem árt a névjegykártyákat kitenni a poszter mellé). A poszteren megjelentetni kívánt anyag rövid, szöveges (1000–1500 karakteres) összefoglalóját WinWord 6.0 rtf formátumban várjuk az alábbi e-mail címre: iroda@phd.hu.

A poszterek címei a Tavaszi Szél programfüzetében megjelennek, így kreditpontként elszámolhatóvá válik (hazai konferencián való részvétel címén).

A hadtudományi szekcióülés

A háromnapos program részeként 15-én nyílt szekcióprogramokra kerül sor, amelyek folyamán az egyes tudományos osztályvezetők szervezésében a résztvevők előadásokat hallgathatnak a vonatkozó témákban.

Tekintettel a Tavaszi Szél Konferencia akadémiai jellegére, a hadtudományi szekcióülés komoly szakmai érdeklődésre tart számot. A hadtudományi szekcióülésnek ezért feltétlenül kiemelkedő szakmai színvonalat kell reprezentálnia, a hadtudomány keretében közérdeklődésre számottartó témákat feldolgoznia. A szekcióülésen képviselteti magát a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség, illetve a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, mindez kellő tudományos igényességet biztosít a rendezvénynek.

A hadtudományi szekcióülés a Tavaszi Szél 2000 Konferencia szellemét és annak témáját, a „Magyar tudomány – nemzetközi tudomány – európai integráció”-t a hadtudomány oldaláról kívánja vizsgálni: „Magyar hadtudomány – nemzetközi hadtudomány – európai védelmi integráció”. Tekintettel a téma hordereje és aktualitására, a hadtudományi szekció górcső alá kívánja venni a témát befolyásoló, meghatározó általános hazai és nemzetközi (had)tudománypolitikai folyamatok jelentősebb törvényszerűségeit, meríteni szándékozik a múlt tapasztalataiból, s

irányt kíván mutatni a fejlődés számára is. E cél elérése érdekében a hadtudományi szekcióülés két fő részből tevődik össze:

- először a vonatkozó témákban öt rövid előadásra kerül sor, egyenként mintegy 30 perc időtartamban (15–20 perc előadás, 10–15 perc beszélgetés);
- majd körülbelül két órában egy kerekasztal-beszélgetés ad fórumot az immáron a „Magyar hadtudomány – nemzetközi hadtudomány – európai védelmi integráció” téma megvitatására. A kerekasztal-beszélgetés ötvözi a fórum, illetve a szeminárium levezetésének jegeit, azaz a hallgatóság kérdéseire a kerekasztal meghívott szakértői kísérlenek meg választ adni.

A hadtudományi szekcióülés programja az előkészítés és a szervezés függvényében, de legkésőbb március 31-ig áll össze végső formában.

* * *

A hadtudományi szekcióülés éppúgy nyílt rendezvény, mint a DOSZ Tavaszi Szél 2000 Konferencia. A regisztráció és további információk ügyében mind a DOSZ, mind a Szent István Egyetem, mind pedig a ZMNE Doktori Iskola szívesen áll a tisztelt érdeklődők rendelkezésére. Mindenkit szeretettel várunk!

Babos Tibor őrnagy,
a DOSZ tudományos
osztályvezetője

Figyelemre méltó körkép hadseregünkről

Merész vállalkozásra szánta magát az Új Honvédségi Szemle főszerkesztője, Kiss Zoltán, amikor *Honvédségünk a harmadik évezred küszöbén* címet adta a közelmúltban megjelent interjúkötetének. Szinte sugallja a cím, hogy itt lényegesen többről van szó, mint egy egyszerű válogatásról az elmúlt évben készített interjúiból. Többről, szintézisre való törekvésről! Ezért – megvallom – kissé előítéletesen vettem kézbe és kezdtem olvasni. Kétkedtem abban, hogy mindössze kilenc beszélgetésbe – abból is, ha nagyon kritikusán nézzük, csak ötnék megcélzottja katoná, a másik négy, bár létük, munkájuk és egész emberi hitvallásuk szorosan kötődik a honvédelem ügyéhez, mégsem gyakorló, a különböző politikai nyilatkozatokban megfogalmazott és szép szavakba csomagolt elvárások, illetve a laktanyák szürke hétköznapijai, szinte minden elképzelést gúzsba kötő lehetőségei, feltételhiányai között őrlődő katoná – bele lehet-e sűríteni egy átfogó képet mai honvédségünkről. Meg kell vallanom, örvendetesen csalódtam előítéleteimben. Kiss Zoltánnak sikerült hadseregünk egy olyan szeletének jellegzetes egyéniségeit megszólaltatni, akikben egyszerre megtalálható a tegnap, a ma és a holnap is, tehát mindhárom korszak, amely ma meghatározza honvédségünket. Talán csak Pirityi Sándor a maga lassan háromnegyed évszázadával „lóg ki a sorból”. Viszont azt is le kell írnom, kevés oly fiatalosan gondolkodó embert ismerek, mint ő. Interjújából is a merész gondolkodásra való tudatos törekvése a megragadó.

De térjünk vissza kötet lényegét adó másik nyolc beszélgetésre! Kiss Zoltán biztos szemmel olyan egyéniségeket – csak így jellemezhetők alanyai – választott ki beszélgetőpartnernek, akik a ma középrétegét alkotják. Akik a múltban kezdték a szakmát. Sikeresek, kitűnően képzetek. Így a „ma” meg-

határozó, „alkotó” rétegét jelentik. Így végső soron rajtuk múlik, milyen lesz a jövő. A politikai, katonai felső vezetés – tapasztalataim szerint – legfeljebb célokat tud, jól vagy rosszul meghatározni és kedvező vagy kedvezőtlen feltételeket teremteni. Az eredmény, a siker a középvezetőkön áll vagy bukik. E rétegnek van megfelelő összehasonlítási alapja a múlt és a jelen között. Egy részük elvégezte a szovjet és a nyugati – amerikai, német, osztrák... stb. – felső szintű katonai, vezérkari iskolákat is. Véleményük meghatározó jelentőségű. Széles látókörük révén nem dőlnek be napi politikai használatra szánt szólamoknak. Ítéleteikre bátran lehet építeni. Ha csak ezt az oldalt vesszük a kötetnek, nyugodtan nézünk a „harmadik évezred” első évtizede elé. Merem állítani, jó kezekben lesz a Magyar Honvédség! Jelenlegi középszintű, a jövő évtized meghatározó felsőszintű vezetői oly széles látókörrel, többoldalú nyelvtudással, felkészültséggel rendelkeznek, amely egyébként még az elismerten magas követelményeket támasztó NATO szintjén is ritkaságnak számít!

A kötet arra is választ ad, hogy tisztjeink – viszonylag rövid „akklimatizálódást” követően – képesek beilleszkedni az új légkörbe. A legtöbb probléma a régi vezetési stílus, a mindent meghatározó, beszabályozó módszer és az új, a lehető legteljesebb önállóságot és felelősségvállalást igénylő habitus közötti „átállásból” adódik. De éppen magas szintű felkészültségük révén tisztjeink viszonylag könnyen képesek átállni az új stílusra. A jövőt talán legpontosabban *Tömböl László* ezredes fogalmazta meg: „optimista vagyok... nagyon bízom benne, hogy pozitív irányba változnak a dolgok. Néhány évig, az átmeneti időszakban bizony a most avatottnak sem lesz könnyű... De ennek a folyamatnak egyszer véget kell érnie... Bízom benne, eljön az idő, amikor a katonák végre azzal foglalkozhatnak, ami a feladatuk.”

Kiss Zoltán kötete, a ma derékhadának véleményét tükrözve, ezt az optimista nézőpontot sugározza. Interjúalanyai azzal érték el eredményeiket, hogy mindvégig sikerült önálló véleményeiket megfogalmazni és elhatáro-

zásait megvalósítani úgy, hogy egyetlen pilanatra sem adták fel egyéniségüket. Ezt tartom egyébként én is, több évtized tapasztalatára támaszkodva, a legfontosabbnak.

Pataky Iván

Pályázati eredmények

A Magyar Hadtudományi Társaság 1999. évi pályázatára beküldött 14 tanulmány közül az alábbi tíz pályamű szerzője kapott díjat

Díj	A pályázat címe
I.	<i>Krajz Zoltán mk. őrnagy:</i> A légierő vezetésének NATO-elvek szerinti értelmezése
II.	<i>Jószai János hőr. alezredes, doktorandusz:</i> Az objektumok terrorfenyegetettsége
II.	<i>Krajz Zoltán mk. őrnagy:</i> Légierő-doktrínák a NATO-ban (ajánlások a magyar légierő doktrínájának formai és tartalmi összetevőire)
III.	<i>Dr. Pataky Iván nyá. ezredes:</i> Hazánk és a tömegpusztító fegyverek elterjedésének kérdése
III.	<i>Rusznyák József alezredes:</i> A kábítószer-probléma és büntetőjogi kontrollja a Magyar Honvédségben
III.	<i>Tóth Rudolf pv. ezredes, doktorandusz:</i> A polgári veszélyhelyzeti tervezés, mint az egységes biztonsági és védelmi rendszer részének hazai megítélése, továbbfejlesztésének lehetőségei
Különdíj	<i>Jószai János hőr. alezredes, doktorandusz:</i> A régió fegyveres erőinek és rendvédelmi szerveinek, valamint a Nemzetközi Migrációs Politikát Fejlesztő Központ budapesti Összekötő Irodájának együttműködésében rejlő lehetőségek
Különdíj	<i>Dr. Nagy László nyá. ezredes:</i> A fegyveres erők funkcióinak globalizációja
Különdíj	<i>Siku László mk. alezredes, doktorandusz:</i> A Magyar Honvédség szerepe és lehetséges feladatai, foganatosítható rendszabályok a válságkezelés során
Különdíj	<i>Tatorján István mk. őrnagy, doktorandusz:</i> A nemzeti légierő NATO-integrációból fakadó feladatai

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának ülése

A Hadtudományi Bizottság 1999. december 7-én tartotta év végi ülését. Napirendjén a hagyományoknak megfelelően az elnök éves beszámolója és a 2000. év munkaprogramjának megvitatása szerepelt.

Az első napirend keretében Szabó Miklós elnök beszámolt az 1999. évi munkaprogramban szereplő feladatok végrehajtásának helyzetéről. Részletesen szólt a munkaprogram azon céljairól, amelyekben az elért eredmények elmaradtak a kívánatostól, és kitért ezek okaira. A beszámolót követően tájékoztatta a bizottságot az MTA decemberi nagygyűléséről, valamint a IX. Osztály üléséről és a bizottsági elnökök tanácskozásának témáiról.

A beszámoló és a tájékoztatás alapján *élénk vita alakult ki három kérdésben*. Az egyik: milyen módon vett részt a bizottság a stratégiai felülvizsgálatban és mennyire ismeri annak eredményeit, következményeit; – a másik: milyen teljesítmény és anyagi fedezet szükséges ahhoz, hogy valaki az MTA doktora címet elnyerje; – végül a harmadik: hogyan vesz részt a bizottság az MTA stratégiai kutatásaiban, milyen témákkal csatlakozik e kutatásokhoz.

A vita alapján a bizottság az alábbi döntéseket hozta:

- A 2000. májusi közgyűlés tudományos ülésszakaihoz kapcsolódva, a IX. Osztály konferenciáján *A biztonság- és védelempolitikai kihívások az ezredfordulón* címmel tartson előadást Szabó Miklós elnök.
- A magyar tudomány napjához és az MTA fennállása 175. évfordulójához kapcsolódva a IX. Osztály 2000. november 3-ai rendezvényén Ács Tibor titkár tartson előadást *Az MTA katona tagjai és a hadtudomány* címmel.
- A Magyar Hadtudományi Társaság megalakulása 10. évfordulója alkalmából tudományos ülésszakot rendez az MHTT, a ZMNE és az MTA HTB 2000. november 9-én.
- Holló József, Horváth János és Szilágyi Tiv-

dar résztvételével alakuljon bizottság, amely 2000 májusáig felméri, hogy diszciplínánk művelői közül kik pályázhatnak az MTA doktora cím elnyerésére és ajánlásait a bizottság elé terjeszti.

Az ülés második részében Ács Tibor titkár előterjesztésében megvitaták a 2000. évi munkaprogramot. Az írásos előterjesztésről részletes vita alakult ki, végül több kiegészítéssel és pontosítással elfogadták azt.

A munkaprogram első része a főbb célokat tartalmazza. Ezek közül az alábbiakat emeljük ki:

- Mozgósítani a hadtudományi műhelyeket és kutatókat, hogy az MTA *Nemzeti Stratégiai Kutatások Programjához* csatlakozva vegyenek részt az országvédelmi, biztonsági valamint a stratégiai alternatívák feltárásában.
- Az MTA 175. és a millenniumi évfordulókhoz csatlakozva kezdeményezni a magyar hadtörténet és hadtudomány jeles alakjairól, az MTA katona tagjairól való megemlékezéseket, tudományos eredmények közreadását.
- Továbbra is közreműködni a magyar tudomány helyzetének vizsgálatában, szorgalmazni a hadtudomány beépítését a *Tudomány az ezredforduló Magyarországon* című MTA kiadványba.
- Ösztönözni a vitát és gondolkodást a hadtudomány hazai és nemzetközi változásairól, diszciplináris problémáiról és a magyar hadtudomány nemzetközi hírnevének emeléséről.
- Törekedni a tudományos világkonferencia nyilatkozataiból és a fiatal kutatók nemzetközi fórumának állásfoglalásából adódó teendők pontosabb meghatározására és bekapcsolódni ezekbe a programokba.
- Közreműködni a hadtudomány és a katonai felsőoktatás kapcsolatának erősítésé-

- ben. Támogatni a doktorképzést és a fiatal kutatókat.
- Erősíteni a Hadtudományi Bizottságot azáltal, hogy minél több köztisztviselőti tagot és más kutatót vonjunk be a bizottság és munkabizottságainak tevékenységébe.
- Végül a munkaprogram arra is utal, hogy a bizottság javaslatot tesz az illetékes szervezetek a kiemelkedő hazai és külföldi hadtudo-

mányi kutatások eredményeinek publikálására, hazai művelői eredeti műveinek közzétételére világnyelveken, és támogatja az új magyar hadtörténeti összefoglaló tanulmány megjelentetését.

A munkaprogram tartalmazza a rendezvények tervét, továbbá a célok megvalósítása érdekében végzendő szervezési és együttműködési feladatokat.

Az MHTT elnökségének üléséről

Az elnökség 1999. november 17-én tartotta évi utolsó ülését. Az ülésen elsőként dr. Szabó József elnök számolt be az előző elnökségi ülés óta végzett munkáról. A beszámoló szerint megnyugtatóan rendeződött a társaság anyagi helyzete. Erről a gazdasági elnökhelyettes egy későbbi napirend keretében ad részletesebb tájékoztatást. Tárgyalást folytatott a Külügyminisztériumban dr. Joó Rudolf helyettes államtitkárral a Hadtudomány megjelentetésének támogatásáról. Javaslatára az illetékes kuratórium úgy döntött, hogy 2000-ben egy szám költségét átvállalják.

Ezt követően áttekintette a 2000-re tervezett feladatok végrehajtásának állását. Mivel a nemzeti biztonsági stratégia és a katonai stratégia kidolgozása kormányzati feladattá vált, így a megvitatására tervezett széles körű rendezvény elmaradt. Az internetre történő csatlakozás megtörtént. Eddig mintegy 1300 érdeklődést regisztráltak. Nem ritka a külföldi érdeklődés sem. Eddig a Hadtudomány két száma került felvitelre.

15 fővel megalakult a társaság új szervezeti egysége, a *debreceni területi tagozat*. Munkájába a helyi honvédségi és rendőri szervek képviselőin kívül egyetemi oktatók és hallgatók is be kívánnak kapcsolódni. Megválasztották a tagozat elnökségét. Elnök, aki egyben a társaság elnökségének új tagja, *Jakobinyi Béla* lett. (A tagozatról részletesebb tájékoztatás a 133. oldalon).

A szakosztályok éves tevékenységét változónak minősíthetjük. Tudunk olyan szakosztályokról, amelyek igen aktívan dolgoznak, de olyanokról is amelyek gyakorlatilag nem működnek. Az év folyamán vég-

zett munka értékelése a küldöttgyűlés napirendjén fog szerepelni. A beszámoló tervezetét a következő elnökségi ülés elé terjesztjük.

Dr. Héjja István tudományos elnökhelyettes írásban tett jelentést a pályázati felhívásra beküldött 14 pályamunka elbírálásáról és a díjak odaítélésére vonatkozó javaslatáról. Egy első, két második, három harmadik díjra és 4 különdíjra tett javaslatot. Az Elnökség rövid vita után a javaslatot elfogadta.

Dr. Gruber Nándor gazdasági elnökhelyettes tájékoztatta az elnökséget a bevételek és a kiadások alakulásáról. Köszönhetően a HM támogatásának és a Honvédelmi Alapítványtól érkezett jelentős összegnek, mintegy 15 millió forinttal gazdálkodhattunk. Ebből 7 millió körül alakul a maradvány, ami tartósan biztosíthatja társaságunk szilárd gazdasági hátterét. A végleges adatokat a küldöttgyűlés elé terjesztendő zárszámadás fogja tartalmazni.

Az elnök ismertette dr. Nagy László alelnök írásos javaslatát – aki személyesen nem tudott jelen lenni –, amelyet az IB megbízásából terjesztett elő, a Társaság megalakulásának 10. évfordulójára tervezett kiadvány elkészítésére és megjelentetésére. A vázlatos áttekintés kitért arra, hogy a műnek tartalmaznia kell egy áttekintő tanulmányt a társaság megalakulása óta eltelt tíz évről, továbbá a szakosztályok és a klubok tevékenységéről.

Az elnökség az előterjesztésről nem döntött. Megbízta az intézőbizottságot a javaslat részletes kimunkálására, költségvetés készítésére, a szerződések előkészítésére és a javaslatnak a következő elnökségi ülés elé terjesztésére.

A szakosztályok rendezvényei

A hadművészeti szakosztály

december 14-én tartott évzáró gyűlésén dr. Pekó József szakosztályelnök beszámolójában megállapította, hogy fő erőikifejtésüket a NATO-tag Magyarország honvédelme stratégiai kérdéseinek vizsgálatára, a katonai válságkezelés elemzésére és a honvédelmi szabályozás kiemelt kérdéseinek kutatására fordították.

Fontosabb kutatási témák voltak: a honvédelem és szabályozásának újragondolása, a magyar katonai védelem stratégiai alapvetése, a doktrína-korszerűsítés elvi alapjai, a koszovói válságkezelés hadműveleti és harcászati tapasztalatai, továbbá a HM és a HVK integrációjának főbb kérdései. A szakosztály néhány tagja szakértői tevékenységet folytatott az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága és más állami szervek felkérésére. Részt vettek a meghirdetett pályázatokon. Egy pályamunka a HVK pályázatán első díjban részesült.

Az év folyamán két fórumot tartottak: az egyiket a honvédelem szabályozásának újragondolásáról, melynek előadója dr. Pekó József volt; a másikat a koszovói válságkezelés katonai tapasztalataiból, ennek *Magyar István* volt az előadója. Kiemelt rendezvényük volt a *honvédelem szabályozása az ezredfordulón* címmel a HVK-val közösen tartott konferencia. Ezen részt vettek a honvédelem szakterületeivel foglalkozó állami és társadalmi szervek képviselői, külföldi meghívottak és katonai attasék. Alapelőadást tartott dr. Pekó József, az elnöki tisztelet *Lőrincz Kálmán*, a szakosztály szakértője látta el.

Elfogadták a 2000. év munkatervét, melyben három vitafórumot terveztek. Részt kívánnak venni a disszertációtervezetek szakmai vitáin, továbbá a HM, a HVK és a ZMNE honvédelemmel kapcsolatos tudományos konferenciáin.

A hadtudományelméleti és -történeti szakosztály

december 14-én tartott közgyűlésén dr. Ács Tibor elnök beszámolója alapján megvitaták az 1999-re tervezett feladatok végrehajtásának tapasztalatait. Megállapították, hogy a

kis létszámú szakosztály tagjai egyéni teljesítményükkel tevékenyen hozzájárultak a célok megvalósításához. Részanyagokkal segítettek elő *A hadtudomány múltja, jelene és jövője* tárgyú stratégiakutatás anyagának összeállítását. Igen jelentős volt tagjaik publikációs tevékenysége: folyóiratokban és a napi sajtóban is számos cikket jelentettek meg. A szakosztály elnökével készített riport adásba került az MTV-ben. A ZMNE szervezésében tartott több konferencián előadóként is szerepeltek. Kiemelkedő rendezvényük volt a *Vezérkar fejlődéstörténetének 150 évéről* tartott fórum. Erről a *Hadtudomány* 3-4. számában jelent meg közlemény, az elhangzott előadások a *HVK Tudományszervező Osztály* segítségével könyv alakban is megjelennek.

A beszámolót követően elfogadták a 2000. évre szóló munkaprogramot. Kiemelkedő rendezvénynek szánják *A magyar hadtudomány évszázadai* címmel, más érintett szakosztályok és személyiségek részvételével tartandó konferenciát. Fő feladatként határozták meg a szakosztály létszámának növelését fiatal kutatókkal és doktoranduszokkal.

A határőr szakosztály

december 7-én beszámoló és vezetőségválasztó közgyűlést tartott.

Az évi munkatervi feladatok végrehajtásáról dr. Kovács István leköszönő elnök számolt be. A szakosztály-vezetőségi ülések nagyobb részét a vidéken működő szakcsoportoknál tartották. Ezeken mód nyílt a szakcsoport munkájának helyszíni tanulmányozására.

Több olyan rendezvényen, amelyeken a szakosztály társrendezőként vett részt, tagjai eredményesen szerepeltek. Az év folyamán három szekcióvitánapot tartottak (Szombathelyen, Nagykanizsán és Budapesten a rendészeti szakközépiskolában). A Határőrségnél tervezett konferenciát átszervezések miatt nem tudták megtartani, helyette kisebb rendezvényeken vitatták meg az aktuális kérdéseket. Az országos parancsnokság segítségével kiírt pályázat nem volt eredményes, két, alacsony színvonalú szakdolgozat érkezett be.

A 2000. évi munkatervük szerint folytatni kívánják a szakcsoportoknál tartandó vezetőségi üléseket. Több önálló vagy más szervezetekkel közös konferenciát vagy fórumot terveznek. A szervezeti változásokhoz igazodva egyes szekciók megszüntetéséről is határoztak.

Az eddig funkcionáló vezetőség három évre szóló mandátuma lejárt, ezért új vezetőséget választottak. A szakosztály új elnöke dr. Beregnyei József ezredes, titkára Horpácsi Ferenc alezredes, az elnökség tagjai Márkus József alezredes, Tanyik József alezredes és dr. Varga Mária alezredes.

A közgyűlésen – végzett munkájuk elismeréseként – a szakosztály tíz tagját könyvtudományban részesítették.

*

Az újonnan választott szakosztályelnökség első ülését 2000. február 2-án tartotta a Rendőrtiszti Főiskola határőr tanszékén. Beszámolóit hallgattak meg a tanszék és a szakcsoport kutatási tervéről, a diákköri munkáról és előkészítették a márciusban a főiskolán megtartandó konferenciát, melynek tárgya *A rendvédelem elmélete és gyakorlata* lesz. Ezt követően a belső élet kérdéseivel foglalkoztak.

A légierő-szakosztály

december 15-én tartott közgyűlésének első részében Kenyeres Miklós vezérőrnagy, a légierő vezérkari főnökének első helyettese tartott előadást a balkáni légi háború tapasztalatairól, továbbá a magyar légierő helyzetéről és jövőjéről. Az előadást számos kérdés követte, melyekre az előadó szakszerű válaszokat adott. A résztvevők főleg arra az aggodalmukra szerettek volna megnyugtató választ kapni, hogy olyan helyzetben, amikor még nincs biztonsági és honvédelmi stratégia, de már folyik a stratégiai felülvizsgálat koncepciójának kidolgozása, lehet-e időálló és megalapozott szervezeti és fegyverzeti (technikai) döntéseket előkészíteni.

Az előadást követően dr. Galovics János szakosztályelnök számolt be az évre tervezett feladatok végrehajtásáról.

A szakosztály rendezvényei közül a beszámoló kiemelte az áprilisban Szolnokon tartott konferenciát, melynek tárgya: *Kihívások a repüléstudományban az ezredforduló küszöbén*. Azonos címmel, de némileg módosított

tartalommal és előadókcal június 24-én Budapesten a ZMNE-n is tartottak konferenciát, amelynek főszervezője az egyetem repülő tanszéke volt, a szakosztály, a légierő vezérkar, továbbá más katonai és polgári repülésüggyel foglalkozó szervezetek társrendezők voltak. A konferencián igen nagyszámú repülőszakember vett részt. Az elhangzott referátumok és korreferátumok, továbbá az írásban beküldött hozzászólások a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály és a ZMNE támogatásával könyv alakban is kiadásra kerülnek.

Júniusban a szakosztály társszervezőként részt vett a *XII. magyar repüléstudományi napok* szervezésében. Mint ismert, a légierő doktrína készítésébe vagy megvitatásába a szakosztályt nem vonták be, a témáról tervezett októberi konferencia is elmaradt. Ezt részben pótlendő, kértük fel a légierő vezérkari főnökének első helyettesét a beszámoló közgyűlésen elhangzott előadás megtartására.

A szakosztály kapcsolata a légierő vezérkarral aktív és élő, a budapesti székhelyű repülőműszaki főnökséggel visszafogottabb, de javuló. Működik a budapesti, a szolnoki és a veszprémi bázisok közötti munkamegosztás. Változatlanul nem tudtuk létrehozni a nagyobb repülő- és légvédelmi helyőrségekben a területi szakcsoportokat, esetleg tagozatokat. Nem sikerült a szakosztály vezetésébe érdemben bevonni a légierő más fegyvernemeinek képviselőit, így továbbra is döntően „repülő szakosztályként” funkcionáltak. Javult a tagdíjfizetési fegyelem, a szakosztály létszáma 70–80 fő között látszik stabilizálódni. A kimaradók helyére döntően fiatalok jelentkeztek, felerészben a polgári életből.

Az értékelésnél nem hagyható figyelmen kívül, hogy *a jelenlegi közeg nemigen kedvez a társasági és a tudományos életnek*. A tíz éve tartó krónikus átszervezések nyomán nagy a létbizonytalanság, az elkedvetlenedés, amit a jelentős létszám- és haditechnikai eszközcsökkentéssel járó stratégiai felülvizsgálat még tovább fokozott. Munkahelyükért aggódó emberekkel, megszűnésüket váró szervezetekkel nehéz – különösen önkéntes alapon – érdemi munkakapcsolatot létesíteni, a régiéket is akadozva működnek.

Munkatervükben elérendő célokként határozták meg: a szervezeti életük és tagdíj-

fizetési fegyelmük javítását; a tagság igényeinek fokozottabb figyelembevételét; intenzívebb kapcsolatteremtést a légierő szerveivel; szorosabb együttműködés kiépítését a polgári repülés szerveivel és tudományos műhelyeivel. Kiemelkedő rendezvénynek szánják az április 15-én Szolnokon, a repüléstudományi szakcsoporthoz szervezésében tartandó konferenciát, *A magyar repülőszakember-képzés helyzetéről és perspektíváiról* címmel. Ezenkívül vitafórumokat és csatlátoztatást is terveznek.

A műszaki szakosztály

december 3-án Szentendrén tartott közgyűlésén dr. Bodrogi László szakosztályelnök beszámolója alapján megvitatták az 1999. évi munka tapasztalatait. A tagdíjat fizető 36 fős tagságból 27 fő volt jelen, ami igen kiemelkedő aktivitást tükröz.

A beszámoló megállapította, hogy az előző évekhez hasonlóan a folyamatos átszervezések miatt *valamennyi műszaki katonai szervezet és katona számára igen nehéz évet zártak*. A munkahelyekkel összefüggő bizonytalanság a személyi állomány figyelmét az egzisztenciális problémák felé irányította. Hatása megnyilvánult a rendezvények számának csökkenésében és az egyéb feladatok hiányos végrehajtásában. A szakosztály folyamatos munkáját nehezítette, hogy a „húzó-szervező emberek” vezénylésre kerültek. A gondok ellenére egyik legfontosabb feladatuknak tartották tagságuk megtartását és a szakosztály munkájának folyamatosságát. A szakosztály munkájában továbbra is részt vesznek a különböző vezérkaroknál és törzsekben dolgozó, valamint a megmaradt műszaki csapatoknál szolgáló tisztek, de létszámuk sajnos egyre csökken. A nyugállományúak közül továbbra is csak dr. Léka Gyula és dr. Németh Ervin urak dolgoznak hatékonyan. A működés anyagi feltételeit főleg a jogi személyek befizetései alapozták meg. Ennek sajnos vége szakadt. Az elmúlt két évben fizető jogi taguk nem volt.

A rendezvények megtartását több esetben a szolgálati elfoglaltságok akadályozták meg. Elmaradtak az áprilisra tervezett *műszaki csapatok napjának* rendezvényei, a NIKE-Fiocci cég meglátogatása és szeptemberben a légierő műszaki támogatását feldolgozó konferencia.

A szakosztály folyóirata az év folyamán négy alkalommal, öt számban jelent meg. Jó lehetőséget biztosított a tagság tájékoztatására, a doktorandusz hallgatók publikációs igényeinek kielégítésére. Ebben az évben 21 szerző 24 publikációja jelent meg. A kiadványokban más fegyvernemek képviselői, sőt külföldi szakemberek is kifejtették a műszaki támogatás területeihez kapcsolódó gondolataikat.

A tervezett rendezvények közül megvalósult a ZMNE Műszaki Tanszéke által szervezett kirándulás Okucaniba, a magyar műszaki kontingens meglátogatására. Ezen mintegy 30 fő, többségében műszaki hallgató és oktató vett részt. Jól sikerült a Tereferé Klub felkérésére tartott ismeretterjesztő előadás az Okucaniban állomásozó műszaki kontingensről, amelyet dr. Kovács Tibor tartott *A magyar műszaki kontingens, ahogy én látom* címmel. Az év nagy műszaki rendezvényére október 18-án Székesfehérvárott került sor *Műszakiak a nagyvilágban* címmel. Ezen számos előadás hangzott el, részben pótolandó az év közben elmaradt rendezvényeket is. A rendezvénynek igen jó sajtóvisszhangja volt. November 2–5-e között került sor a ZMNE-n az *Építéstudományi Egyesület robbantástechnikai szakosztályával* közösen tartott 8. nemzetközi robbantástechnikai kollokviumra, melynek fő szervezője és levezető elnöke dr. Mueller Othmár, a szakosztály tagja volt. A szakosztály részéről nyolc fő tartott előadást.

A beszámoló vitáját követően elfogadták a 2000. évi munkatervet, amit folyóiratukban tesznek közzé.

A vegyi és környezetbiztonsági szakosztály

1999. december 15-i beszámoló közgyűlésén a vezetőség beszámolt az 1999. évben végzett munkáról és előterjesztette a 2000. évi munka- és költségvetési tervet.

Az év során két jelentős vitanap került levezetésre: a vegyi fegyverek fejlesztésének, előállításának, felhasználásának és használatának tilalmáról és megsemmisítéséről szóló egyezményt ellenőrző nemzetközi bizottság munkája és tapasztalatai, valamint a hulladékgazdálkodás témakörökben.

Az utóbbi rendezvényt a nyilvánosság bevonásával, a Magyar Zöld Kereszt mozga-

lommal együttműködésben került megrendezésre.

A szakosztály neve vegyivédelmiről *vegyi és környezetbiztonságira* változott. Így egyrészt teljesen átfogja ezen szakterületet a „hagyományos” NBC (ABV) védelemtől a katasztrófavédelemtől át a környezet- és munkavédelemig; másrészt tudományos fórumot és műhelyt biztosít a téma iránt érdeklődők számára.

A beszámoló közgyűlésen felmerült, hogy a szakosztály nem rendelkezik olyan szakértői nyilvántartással, melynek ismeretében azonnali szolgáltatást tudna biztosítani a külügyi és a nemzetközi szervezetek szakértői véleménykéreése esetén, másrészt a tagok tájékoztatása és értesítése hiányos. A vezetőség a kifogásokat elfogadta és a 2000. évi munkaterv pontosításával egyidejűleg a szakértői nyilvántartást felfekteti, és javítja a tagok tájékoztatását.

A közgyűlés határozatának megfelelően a szakosztály fő céljai 2000-ben az alábbiak:

- növelni a szakosztály szakmai presztízsét;
- bővíteni a létszámot és erősíteni a tagdíj-fizetési fegyelmet;
- segíteni tagjai minél aktívabb bevonását a tudományos munkába;
- jó együttműködést kialakítani a vegyi és környezetvédelmi profilú vállalatokkal, szervezetekkel;
- folytatni a hagyományápolás tárgyi emlékeinek felkutatását és közreadását;
- a tudományos munka eszközeivel részt venni a szolgálat jubileumi évfordulójának megszervezésében;
- javítani a tagok rendszeres tájékoztatásának színvonalát.

A kitűzött célokat két szakmai konferencia levezetésével, egy nemzetközi szimpóziumon való részvétellel, pályázat megszervezésében való közreműködéssel, a hagyományápolás folytatásával, valamint szakmai találkozók megszervezésével tervezik teljesíteni.

A szakosztály életében kiemelkedő a 2000. év. 50 éve, hogy – 1950-ben – immár harmadik alkalommal megalakult a vegyivédelmi szolgálat. Ebben az évben egy olyan szolgálattól kívánunk megemlékezni, amelynek feladatköre kibővült és a tömegpusztító fegyverek elleni védelem komplex megvalósítása területén a honvédség egyik leghumánusabb szolgálata lett.

S. A. – P. I.

A térképészeti és katonaföldrajzi szakosztály

több rendezvényen, konferencián foglalkozott a térképészeti és katonaföldrajzi biztosítás fogalomrendszerével a NATO-követelmények szerint, a katonaföldrajzi információkkal történő ellátással a parancsnokok és törzsek felkészítésének rendszerében és a térinformatika alkalmazásával a katonai gyakorlatban.

Külső szakemberek bevonásával három doktorandusz mutatta be kutatási eredményeit:

- a katonaföldrajzi információk felhasználásának lehetőségei a parancsnokok és törzsek felkészítésében a NATO-elvek figyelembevételével – *Für Gáspár alez.*;
- az időjárás hatása a szárazföldi csapatok harctevékenységre – *Fehérvári István alez.*;
- a térinformatikai adatbázison alapuló tematikus térképek alkalmazása a szárazföldi csapatok béke- és háborús feladatainak támogatásában, – *Kállai Attila mk. őrgy.*

A szakosztály 2000-ben is kiemelt szerepet szán a doktorandusz hallgatók kutatási eredményeinek bemutatására. Továbbra is fontos feladatnak tartja a NATO-tagságból eredő térképészeti és katonaföldrajzi területeket érintő interoperabilitási feltételek megteremtésére irányuló munkát.

L. J.

A hadtörténeti szakosztály

tevékenysége az év első felében elmaradt azoktól a várokozsoktól, amelyeknek az 1998. évi évrő közgyűlésen mind a vezetőség, mind a tagság hangot adott. Első rendezvényünk 1999. szeptember 10-én került sor, amikor a Hadtörténelmi Levéltárral közösen könyvbemutatót tartottunk. A levéltár forráskiadványa – *Erő a Duna mentén* – munkálataiban a szakosztály több tagja is tevékenyen részt vett. A szerkesztőn Számvéber Norberten kívül dr. Ravasz István és dr. Kun József oroszlánrészt vállalt a munkálatokból.

1999. november 23-án került sor az évrő közgyűlésre, amelyen a tagság részéről több olyan javaslat is megfogalmazódott, amelyek a jövőben elősegíthetik a szakosztály munkáját. Ilyen javaslat volt például az, amelyik a millenniumi évet alapul véve, a különböző szakosztályok munkájának koordinációját szorgalmazta. Hasonlóan megfontolandó

elképzelés a szakosztályvezetés esetleges kibővítése. A szakosztály elnöke, dr. Szakaly Sándor felvetette a jövőre esedékes tisztújító közgyűlést is. A napirenden túl röviden szó esett a hadtörténeti szakirodalom és könyvpiac jelenlegi visszasságairól is.

A közgyűlés után dr. Szabó József János diavetítéssel egybekötött előadást tartott *A Keleti-Kárpátok erődítési rendszere 1940–1944 között* címmel. Az előadás egyben bevezetője is volt annak a jövőre tervezett műhelyvita-sorozatnak, amely keretében szakosztályunk néhány tagja számolna be tudományos kutatásának újabb eredményeiről.

Szakosztályunk a 2000. esztendőre negyedévenként egy-egy műhelyvita-jellegű rendezvényt szeretne tartani. Az egyes témák: a magyar hadszíntérkutatás és újabb eredményei, a m. kir. l. hadsereg 1944-es harcai, az 1945-ös Székesfehérvár környéki páncélosütközetek stb. Amennyiben lehetőség kínálkozik, egyéb nagyobb szabású rendezvény szervezőihez társulnánk.

Sz. N.

Megalakult a debreceni területi tagozat

1999. október 8-án hosszas előkészítés után 13 alapító tag létrehozta a társaság új szervezeti egységét, a *debreceni területi tagozatot*. Az

alapító tagok között katonák, belügyi dolgozók és egyetemi oktatók találhatók. Tagságuk azóta már növekedett: jelenleg 25 fő.

A tagozat céljai között szerepel, hogy gyűjtse tagjai sorába a biztonságpolitika, a honvédelem és a hadtudomány, továbbá a rendvédelem területén kutató és oktató vagy a témák valamelyike iránt érdeklődő helyi lakosokat, segítse munkájukat és teremtsen fórumot kutatási eredményeik megvitatására, esetleg publikálására.

Az alapító tagok megválasztották a tagozat vezetőségét. Elnök: *Jakobinyi Béla*, tudományos alelnök: *dr. Bartha János*, alelnökök: *Tóth Sándor* és *Huli Gábor*, titkár: *Viczián József*. A gyakorlati munka szervezésének könnyítésére – a tagok érdeklődésének megfelelően – az alelnökök vezetésével szakcsoportokat hoztak létre. Ezek: hadtudományi, belügyi, továbbá biztonságpolitikai, hadműveleti-harcászati és logisztikai szakcsoport. Az alapító közgyűlés megbízta az elnökséget a tagozat szervezeti és működési szabályzatának, továbbá a 2000. év munkatervének elkészítésével.

A tagozat székhelye:

MH Hajdú-Bihar Megyei
Hadkiegészítő Parancsnokság,
Debrecen, Pf.: 185; 4001.
Tel.: 52/314-200, HM 1313-33.

Z. R.

Minőségoktatók IV. országos konferenciája

Az egyetemeken és a főiskolákon a minőségügyet oktató tanárok és a szakterület kormányzati szerveinek vezető munkatársai időközönként konferencián találkoznak az-za a céllal, hogy megismerkedjenek az újabb követelményekkel és kicseréljék tapasztalataikat.

A soron következő, immár IV. konferenciának 1999. november 22-én a *Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem* adott otthont. Házigazdája a *Magyar Hadtudományi Társaság* és a *Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem* volt.

A szervezés feladatait társaságunk haditechnikai szakosztálya és az egyetem Vezetés- és Szervezéstudományi Karának Haditechnikai Tanszéke vállalta. A konferencia helyéhez és szervezőihez méltóan kiemelt fi-

gyelem kísérte a NATO minőségbiztosítási politikájának, továbbá egységesítési és szabványosítási követelményrendszerének bemutatását. Lehetőséget biztosított az egyetemen és a katonai műszaki főiskolai karon folyó minőségügyi oktatás bemutatására és tapasztalatainak közreadására.

A konferencián számos egyetemi oktató, továbbá több szakmai szervezet vezető munkatársa volt jelen.

A nyitó előadást dr. Agg Géza, az Oktatási Minisztérium közigazgatási tanácsadója tartotta a minőségügy és az oktatásügy kapcsolatrendszeréről. Az új ISO 9000 nemzetközi szabványcsalád alkalmazási lehetőségeiről az oktatásban dr. Gremesperger Géza, a Magyar Szabványügyi Tanács vezető mun-

katársa; a gyakorlatorientált minőségügyi képzésről Major Ágnes, a TÜV Rheinland Akadémia oktatásvezetője; a SZÁMALK Oktató és Konzultációs Központ tapasztalatairól dr. Zárda Sarolta, az intézet munkatársa tartott előadást. A Veszprémi Egyetem tapasztalatait Veress Gábor és Kovács Zoltán, az egyetem szervezési és vezetési tanszékének oktatói, a Kossuth Lajos Tudományegyetem műszaki főiskolai karán szerzett tapasztalatokat dr. Varga Emilné főiskolai docens és Husi Géza adjunktus ismertette. Megkülönböztetett figyelem kísérte Róna-Tas András akadémikus, a Magyar Akkreditációs Bizottság elnökének előadását a felsőoktatás minőségbiztosításának értékeléséről és az általa vezetett bizottság törekvéseiről.

NATO-tagságunkkal összefüggő minőségbiztosítási feladatainkról két előadás hangzott el: Mikola László mérnök alezredes, a HM Minőségbiztosítási Igazgatóság osztályvezetője a NATO minőségbiztosítási politikájáról és szervezetéről beszélt; Kajtár Gábor mérnök ezredes a NATO egységesítési és

szabványosítási követelményrendszeréről szólt; Parragh Csaba mérnök ezredes, MH mérésügyi szolgálatfőnök a katonai mérésügy helyzetéről tájékoztatót.

A Nemzetvédelmi Egyetem tapasztalatairól dr. Turcsányi Károly dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi tanár; a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola gépészmérnöki szakán szerzett tapasztalatokról Andrew Hollo-Tas, a Liles és Partners nemzetközi tanácsadó iroda vezető munkatársa; a minőségügyi oktatás tapasztalatai a haditechnikai menedzserképzésben témáról pedig Zupkó Tibor mérnök őrmagy, egyetemi adjunktus tájékoztatta a konferencia résztvevőit.

Az előadásokat számos hozzászólás követte.

A konferencia költségeit az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, az Oktatási Minisztérium és a TÜV Rheinland Hungária alapítvány fedezte. A konferencia anyaga a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem kiadásában megjelent.

Z. R.

A védelemgazdasági és a logisztikai szakosztály közös fóruma

A védelmi kiadások alakulása minden országban jelentős biztonságpolitikai kérdés. Különös hangsúlyt kap akkor, ha valós veszély jelentkezik, és akkor, ha ilyen veszély nincs ugyan, de megváltozik a biztonságpolitikai környezet, új konstellációban kell, illetve lehet garantálni a katonai biztonságot. NATO-tagságunkkal ez a helyzet állt elő. Hatására vetődik fel újra és újra: mekkora és milyen haderő kell és ezzel összefüggésben mint legfontosabb kérdés, a „mi, mennyi és miből?”.

A két szakosztály közös tudományos fóruma is ezekkel a kérdésekkel foglalkozott január 11-én, abból az aspektusból vizsgálva a problémát, hogy *milyen új lehetőségeket teremt a jelenleg megemelt költségvetés a hadsereg modernizálására*, a NATO-szövetségeseihez viszonyított technikai lemaradás csökkentésére, a személyi és a tárgyi feltételek javítására.

A referátumokat jól szerkesztett tematika határozta meg, így a NATO új stratégiai és logisztikai kihívásai jelentették azt az ala-

pot, amiből kiindulva megvitatható volt a szükséges beruházások prioritása, és értelmet kapott a költségvetési előirányzatok számszerű értéke is.

Az első vitaindító előadást dr. Báthly Sándor ezredes, a ZMNE logisztikai tanszékének tanszékvezető tanára tartotta. A NATO-t érintő kihívások közül a *többszempontú biztonságot, a szabványosítást és a befogadó nemzeti támogatás hatását emelte ki*, mint olyan területeket, amelyek jelentősége megnőtt a '90-es évek elejétől, és egyre nagyobb szerepet játszanak a NATO stratégiájában és logisztikai támogatásában. Ábrákkal szemléltetve igyekezett bemutatni azt a hangsúlyeltolódást, ami a kétpólusú világrend és az új, ellenségkép nélküli Európa válságokkal terhelt biztonsági viszonyaiban létrejött, és amely a biztonság merőben új megközelítését indukálja. Ehhez kapcsolódva Kovács Ferenc mk. ezredes, a HM Biztonsági Beruházások Főosztályának vezetője mutatta be azt a munkát, amit a főosztály, illetve a Magyar Honvédség vé-

gez a NATO-integráció területén annak érdekében, hogy minél zökkenőmentesebb legyen a magyar csatlakozás, továbbá hogy a honvédség és a „hadszíntér” szervezésében illeszkedhessen a NATO szövetségi rendszerébe.

Végül pedig Pásztor György nyá. ezredes szintetizálta az elhangzottakat, rávilágítva: mire elég a 40%-kal nagyobb költségvetési forrás.

A referátumokat élénk véleménynyilvánítás követte, ami ékesen bizonyította, hogy

a pénz nemcsak a gazdasági életet, de a tudományos fórumok dinamikáját is motiválja. A levezető elnök, dr. Mátyás Mihály minden résztvevő számára hasznosíthatónak ítélte a fórumot és követendőnek tartotta a kezdeményezést, hogy a tudományos műhelyek az őket összekapcsoló problémákat közös kerekasztal-fórumon dolgozzák fel, növelve ezzel a rendezvény tudományos értékét.

B. S.

Vezetési hadviselési konferencia

A Honvéd Vezérkar Elektronikai Hadviselés Főnökség, a ZMNE Elektronikai Hadviselés Tanszék és a HVK Tudományszervező Osztály közös rendezésében *A híradás, az informatika és az elektronikai hadviselés jelene és jövője a vezetési hadviselés tükrében* címmel nemzetközi tudományos konferencia zajlott 1999. november 9–10-én a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. Az előadók között nagy számban szerepeltek olyanok, akik szakmai kötelekeiken túl a Magyar Hadtudományi Társaságnak is tagjai.

Megnyitójában Mráz István vezérőrnagy, a HVK vezetési főcsoportfőnöke kiemelte, hogy a konferencia szervesen illeszkedik abba a tudományos kutatói és kidolgozó folyamatba, amelynek mérföldköve volt a vezetési doktrína szinopszisának megalkotása és a vezetési hadviselési pályázat sikeres lebonyolítása is.

□ Az első napi programot Bognár Imre ezredes nyitotta meg *A 21. század biztonságpolitikai kihívásai* című előadásával.

Dr. Szternák György ezredes *A katonai válságok legfontosabb jellemzői, hatásuk a hadászatra és a hadműveletekre* című előadásában a válságkezelés elméletét és a legutóbbi évek háborúinak tapasztalatait vetette össze.

Ezután dr. Várhegyi István nyá. ezredes *Az információs hadviselés, vezetési hadviselés, mint a 21. század hadügyi kihívása* címmel átfogó képet adott a világban zajló folyamatokról, és a hadügy fejlődésének várható tendenciáiról.

A szakmai területeket külön-külön elemezve előbb Hamar Sándor alezredes *A híradás jelene és jövője a vezetési hadviselés tükrében*, majd Nyitrai Miklós őrnagy *Az informati-*

ka jelene és jövője a vezetési hadviselés tükrében címmel tartott ismertetőt a korszerű vezetés nélkülözhetetlen elemét képező hírközlési és informatikai rendszerek megteremtésének hazai folyamatáról.

A lélektani hadviselés legégetőbb kérdéseit elemezte Nyíri Tibor alezredes *A lélektani hadviselés a vezetési hadviselésben* című dolgozatában.

A pusztítás, mint vezetési hadviselési elem címmel dr. Szendy István alezredes tartott előadást a tűztámogatás és a tűzérség vezetési hadviselésben elfoglalt helyéről és szerepéről, majd dr. Rajki Tibor mk. ezredes *Az elektronikai hadviselés a vezetési hadviselés tükrében* című előadásában a vezetési hadviselés ötödik alappilléreiről, az elektronikai hadviselésről, annak külső és belső kapcsolatairól szolt.

A délutáni programot a konferenciát szponzoráló vállalatok képviselőinek előadásai töltötték ki. Először az ESRI Magyarország Kft. mutatta be a térinformatikai rendszerek katonai alkalmazásának lehetőségeit, majd a Magyar Honvédséggel közösen kifejlesztett néhány alkalmazási lehetőségét. Ezután a C. PLATH GMBH rádiófelderítő és iránymérő berendezéseinek fejlesztéséről és képességeiről hallhatott a szépszámmú közönség előadást, és működés közben tekinthetett meg néhány, a helyszínen is telepített eszközt.

A sort a Thomson előadója folytatta, amely széles eszközparkjukból a zavarórendszerek bemutatására fektette a fő hangsúlyt. Az első napot a Rohde & Schwarz cég látványos bemutatója zárta, amely során a rendszerben üzemelő berendezések képességeinek demonstrációja céljából, a konferenciateremből ISDN vonalon

távvezéreltek egy München mellett telepített rádióiránymérő berendezést.

□ A második nap programja az eddigi hagyományoktól kissé eltérően, de a jövő szempontjából követendő módon, angol nyelven folyt.

Körünkben üdvözölhattuk a Brnoi Katonai Akadémiáról érkezett Andrej Luč professzort, aki a speciális rádiókommunikáció jeles szakértője, és volt olyan szíves, hogy az időközben technikai okok miatt távolmaradt két honfitársa előadásait is megtartotta. Előadásait a *Zaj alatti (rejtett) jelátviteli DS és keskenysávú DS/FH szűrt spektrumú rendszerekkel, A lassú és gyors frekvenciaugratásos rendszerek zavarási eljárásai és A kommunikációs felderítő és zavaró rendszerek együttműködése a frekvenciaugratásos és szűrt spektrumú rendszerekkel* témákban, három előadásblokkban egyenként elosztva tartotta meg.

A hazai előadók sorát dr. Haig Zsolt alezredes nyitotta meg, aki *Kapcsolat az információs hadviselés és a vezetési hadviselés között* című előadásában a legkorszerűbb NATO és amerikai elveket vázolta fel az időközben további hallgatósággal bővült közönség előtt.

Új kihívások a felderítés és elektronikai hadviselés területén a 21. században címmel dr. Makay Imre mk. ezredes nyújtott bepillantást a felderítés, az adatszerzés, az adatfeldolgozás legégetőbb problémáiba és perspektivikus irányába.

Jelen tudósítás lejegyzője, Ványa László

mk. alezredes *Az elektronikai hadviselés támadó eljárásai és eszközei* címmel adott betekintést a hagyományos zavarórendszerektől a cyberháború szemmel láthatatlan eszközeiig terjedő, rendkívül szerteágazó területről.

Dr. Vass Sándor őrnagy a *Felderítő és elektronikai hadviselési eszközök új generációja az USA-ban* címmel az amerikai Ground Based Common Sensor rendszer fejlesztésének helyzetét mutatta be, amely rendszertani mintául szolgálhat hazai fejlesztési programok számára is.

A korszerű digitalizált harctéren elengedhetetlen a megbízható hírközlés, amelynek egy eszközéről, a *Műholdas személyi kommunikációs rendszerek-ről* tartott előadást Szűcs Péter őrnagy.

A programban meghirdetett előadások sorát Kovács László százados zárta, aki *Az USA ASAS rendszer, mint a felderítés és elektronikai hadviselés kulcstényezője* címmel, az összadattörzésű felderítés és az adatfúziós információfeldolgozás egy, megvalósítás alatt álló példáját ismertette meg a tágabb szakmai közönséggel is.

A zárásóban megtartott rögtönzött értékelésében dr. Rajki Tibor mk. ezredes sikeresnek nevezte a konferenciát, és kifejezte azt a szándékot, hogy az egyes részterületek mélyebb feldolgozására, az elért kutatási eredmények ismertetésére az elkövetkező hasonló szellemű konferenciákon kerüljön sor.

V. L.

A vezetési hadviselés (Command and Control Warfare – C2W) a szerző véleménye szerint az egyik legújabb hadviselési mód, amely az információs fölény (uralom) és a vezetési fölény kivívására törekszik. Ezt a fölényt multiszenzoros adatszerzéssel, adatfúziós feldolgozási technológiával, számítógépes hálózatokra alapozott harcvezetéssel, az ellenség felderítő-, vezetési és irányítási rendszereinek bénításával és félrevezetésével, illetve a saját hasonló rendszerek működésének biztosításával igyekszik elérni.

Fogalmát tekintve a vezetési hadviselés – a felderítés által kölcsönösen támogatott – pszichológiai műveletek, katonai megfélemlítés, hadművelleti biztonság, fizikai megsemmisítés és elektronikai hadviselés összehangolt alkalmazása: *egyrészt* az ellenség vezetési lehetőségeinek csökkentése, befolyásolása, rombolása; *másrészt* a saját vezetési képességeinknek az ellenség hasonló tevékenységével szembeni védelme céljából.

A vezetési hadviselés NATO-kompatibilis alapelveit, főbb kategóriáit a kidolgozás alatt álló MH összhaderőnemi vezetési doktrína önálló fejezetként tartalmazza.

A vezetési hadviselés tervezésének, szervezésének és végrehajtásának elvi és gyakorlati kérdései jelenleg kimunkálás alatt vannak.

Aus dem Inhalt

Die beiden einleitenden Artikel der Nummer beschäftigen sich mit folgenden Themen: die eigenartigen Kontakte zwischen Griechenland und der NATO, die Veränderungen der sicherheitspolitischen Strategie Griechenlands, der Preis des kalten Krieges und die Lasten der Rüstung.

Weitere Artikel der Nummer erörtern Themen wie Struktur und Gegenstand der Militärwissenschaft, Grundsätze der Verteidigungsstrategie, Einsatz der Luftstreitkräfte in Friedensoperationen, technische Aufgaben der Modernisierung der Führung, Sicherheitsfragen der Netzorganisierung.

Bemerkenswert sind die Publikationen im Bereich Ordnungsschutz über die Zivilkontrolle der militärischen Geheimdienste sowie über die Lage der Kriminalität bzw. der Polizei.

In der Rubrik Forum und gesellschaftliches Leben sind mehrere kurze Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft zu lesen.

From the contents

The first article describes the specific relationship between Greece and NATO, the changes in the Greek strategy of national security, the price of cold war and the difficulties of armament.

Further articles deal with the structure of military science, with the basic theory of defence strategy, applying Air Force in peacekeeping activities, with technical tasks of leadership modernisation, with security questions of network organisation.

In the topic dealing with order security the most important are those dealing with the civil control of the military security services; with crime, with the police.

In the part of Forum and society life there are short information articles.

Содержание номера

Первые две статьи номера освещают следующие темы - отношение НАТО с Грецией, изменения в стратегии национальной безопасности в Греции, о расходах по содержанию холодной войны и вооружения.

Последующие статьи номера рассматривают вопросы по тематике и структуре военного искусства; основные принципы оборонной стратегии; применение ВВС в ходе мироподдерживающих операций; технические задачи по модернизации командования; вопросы безопасности коммуникации и её сети.

Так же рассматриваются темы по вопросам охраны и обороны государственной безопасности, о гражданском контроле военной секретной службы, о преступности и уголовном деле в милиции - которые вызывают особый интерес.

В разделах „Форум” и „Общественная жизнь” публикуют несколько коротких сообщений об актуальной работе „Общества”.

KUTATÁS–2000

Az HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály „A Magyar Honvédség rendszerváltás utáni átalakításának tapasztalatai, a haderőreform alapelvei, főbb irányai a NATO-tagságunk és az ország védelmére irányuló nemzeti törekvések tükrében” című témakör feldolgozására KUTATÁS–2000 pályázatot ír ki.

A pályázat célja: a honvédség fejlesztése eddigi tapasztalatainak összegezése, a tanulságok levonása és a kormányprogram alapján a haderőreform alapelveinek, főbb irányainak és a gyakorlati kibontakozás útjainak, módjainak felvázolása, a szövetségesi kötelezettségeink és nemzeti védelmi törekvéseink tükrében.

A pályamunka irányulhat a *komplex téma teljes feldolgozására vagy részeinek vizsgálatára, elemzésére*. A pályamű értékének megítélésében döntő a választott téma átfogó elemzése, a felmerült kérdésekre adható válaszok tudományos igényű megfogalmazása és a gyakorlati kivitelezést, a problémák megoldását segítő javaslatok, ajánlások realitása.

A pályázat feltételei:

- pályázni csak eredeti, eddig meg nem jelent, kifejezetten e pályázatra készült tanulmányokkal lehet;
- a pályamunkák – a célban vázolt keretet tartva – tartalmazzanak problémamegoldó elképzeléseket, törekedjenek reális, hasznosítható megvalósításokra;
- a tanulmányokat két példányban és két mágneslemezen, postán kell beküldeni: a pályázó nevét, rendfokozatát, munkahelyét, lakcímét, adó- és TAJ-számát, adószámát egy jeligével ellátott lezárt borítékban kell elhelyezni.

A pályázat beküldési határideje: 2000. október 1.

*Postacím: HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály
1885 Budapest, Pf.: 25.*

Díjazás

A pályázatra *első* (200 000 Ft), *második* (150 000 Ft), *harmadik* (100 000 Ft), illetve *különdíjak* kerülnek kiadásra. A díjak odaítéléséről – bírálatok alapján – egy e célra létrehozott bizottság dönt. A főosztály terve szerint a díjazott tanulmányok publikálásra kerülnek.

A pályázat eredményhirdetésére 2000. november 3-án, a magyar tudomány napján kerül sor.

Információ

A pályázattal kapcsolatos további információ a HM 270–16 és 277–27, valamint a 236–5252 telefonszámon vagy elektronikus formában (tszo@hm.gov.hu) kérhető. Ügyintézők: Török Lajos alezredes és Magyar Ferenc mk. őrnagy.